

Heinrich von Mügeln und seine Chroniken

Chroniken stellen eine wichtige Gruppe innerhalb der narrativen Geschichtsquellen dar. Obwohl die Nachrichten, die sie bringen vorsichtig aufgefaßt werden sollten und man immer an die Umstände, in denen sie entstanden denken sollte, geben die Chroniken wertvolle Daten und bei einigen Ereignissen sind sie auch die einzigen Zeugen. Diese Arbeit bearbeitet den Poeten, Übersetzer und Chroniker aus dem 14. Jahrhundert - Heinrich von Mügeln, der aus Mügeln in der Markgrafschaft Meißen stammt. Es ist nicht bekannt wann er geboren wurde. Er wirkte zuerst auf dem Schloß des tschechischen Königs Ivan Luxemburg, danach auf dem Schloß seines Sohnes, des Zaren Karl IV. in Prag. Später finden wir ihn auf dem Schloß des Königs Ludovik I. in Buda, und eine Zeitlang lebte er auch beim österreichischen Herzog Rudolf IV. Es ist nicht möglich die Chronologie des Entstehens seiner Werke genau festzustellen und man weiß auch nicht wann und wo er gestorben ist. Er ist Autor mehrerer Werke in lateinischer und deutscher Sprache und er schrieb auch Prosa und Poesie, Werke weltlicher als auch geistiger Thematik. Man zählt ihn zu den 12 alten Meistern des Meistersanges. Sein bekanntestes Werk ist das allegorische Lied "Der Meide Kranz". Bedeutend ist auch seine Übersetzung des Werkes von Valerie Maxim *Facta et dicta memorabilia* in die deutsche Sprache aus dem Jahr 1369, das gleichzeitig auch die erste Übersetzung eines bedeutenden klassizistischen Werkes in deutscher Sprache ins Mittelhochdeutsche ist. Er ist Autor auch zweier Chroniken (Ungarnchronik und Chronicon Rhythmicum), die die Geschichte des Ungarisch-Kroatischen Königreiches bearbeiten. In der Arbeit wurde besondere Aufmerksamkeit auf die Nachricht gerichtet, in der man über die Ankunft der deutschen Ritter spricht bei denen man Gründer der Adelfamilien findet, deren Mitglieder wichtige Rollen in der Geschichte des Ungarisch-Kroatischen Königreiches spielten.

20

VDG JAHRBUCH 2006

dr. sc. Agne za SZA BO

Istaknu te žene iz velikaške porodiце

Hillebrand von Prandau

u hrvatskoj povijesti i kulturi

Prije nego što izložim temu u naslovu ovoga rada, želim spomenuti, da sam na prošlogodišnjem, ili bolje reći na 12. Znanstvenom skupu "Nijemci i Austrijanci u hrvatskom kulturnom krugu" koji je održan u Osijeku od 12. do 14. studenoga 2005. godine, izložila najvažnije i za sada poznate doprinose slavne velikaške porodice Hillebrand von Prandau razvoju hrvatske kulture i prosvjete.

Identificirani doprinosi, kojima je i ova austrijska velikaška porodica zadužila hrvatsku povijest i kulturu ne samo da su značajni, nego su i od izuzetnoga značenja u vremenu svekolike obnove koja je nastupila nakon konačnog oslobođanja istočne Hrvatske, dakle Slavonije i Srijema te hrvatskoga Podunavlja od Turaka krajem 17. i na početku 18. stoljeća. Štoviše, na njihovoj baštini, dakle doprinosima, nastavljamo i mi danas graditi.

Među brojnim i zaslužnim osobama iz velikaške porodice Hillebrand von Prandau koja se krajem 17. stoljeća doselila u Hrvatsku, i koja je dala i brojne velikane koji su u tijeku 18. i 19. stoljeća zadužili hrvatsku povijest i kulturu, zapazila sam i *istaknute žene*. Prije nego što istaknem njihova imena želim s nekoliko riječi podsjetiti i na genealogiju ove porodice.

Prije svega, riječ je o znamenitoj austrijskoj barunskoj obitelji podrijetlom iz Tirola, koja se najprije nazivala Hillebrand, ali je uskoro zbog svojih zasluga stekla plemstvo te kasnije i viteški naslov s predikatom Prandau temeljem diplome hrvatsko-ugarskog kralja Leopolda I. (vladao 1657.-1705.). Postoji i legenda koja kaže da Prandau dolazi od njemačke riječi *Brand-AU* što znači "gorući čaj" čime se željelo barem na neki način ovjekovječiti spomen na veliki šumski požar na njihovu imanju u Tirolu. Stoga bi goruće stablo na obiteljskom grbu imalo podsjećati na taj događaj.

Kao što iz već rečenog proizlazi, prvi članovi ove velikaške porodice mogli su

doći u Hrvatsku istom nakon konačnog oslobođanja Like i Krbave te Slavonije od tursko-osmanlijske okupacije (1683.-1699.) godine, te sklapanja Karlovačkog mira 1699. godine, te zbog novih manjih ratova i sklapanja novog Požarevačkog mira, koji je zaključen 21. srpnja 1718. godine, i smatra se najuspješnijim mirom što ga je ikada sklopila habsburška kuća Nakon toga mira, prvi velikaš iz porodice Hilleprand von Prandau koji je došao u Hrvatsku bio je barun Petar II. Antun Prandau (1676.-1767), koji kao i njegovi nasljednici postaju temeljem kraljevih darovnica novi feudalni gospodari, i odmah poradili na sveukupnoj modernizaciji, VDG JAHRBUCH 2006

21

odnosno obnovi valpovačkog vlastelinstva. Proces obnove pomagali su svojim financijama, pa i znanjem, također i izvan svoga vlastelinstva. Upravo zbog takova njihova ponašanja svekoliko ih je pučanstvo visoko poštivalo i cijenilo. Štoviše, poradi svojih zasluga ubrzo su dobili i hrvatsko-ugarski indigenat, a time i pravo, da kao hrvatski velikaši, i to u svojstvu banskih pozvanika (virilnih članova), sudjeluju i u radu Hrvatskoga sabora.

Među istaknutim i zaslužnim ženama iz ove velikaške obitelji ističe se najprije *Marija Ana von Praembs* poznata donatorica i prva supruga baruna Petra II. Antuna Hilleprand von Prandau, ali je ona umrla rano već 1835. godine, bez djece. Druga supruga Petra II. Prandaua bila je *Marija Kristina von Lattermann*, koja je također sudjelovala u donacijama svoga supruga, i bila je majka baruna Josipa Ignaza Hilleprand Prandau, poznatoga donatora, ali i čovjeka koji je nastavio raditi na modernizaciji naslijeđenoga, i već dobro uređenoga vlastelinstva. Međutim, za sada nemamo više vijesti o detaljnijim djelatnostima spomenutih dviju velikašica. Međutim, Ignazova treća supruga barunica *Ana Marija Hilleprand von Prandau* rođena grofica *Pejačević* (1776.-1863.) središnja je osoba druge polovice 18. i prve polovice 19. st. Naime, prve dvije Ignazove supruge umrle su ranije i nisu imale djece. Barunica Ana Marija Hilleprand von Prandau, rođena Pejačević udala se za baruna Ignaza Hilleprand von Prandau 1791. godine, dakle u svojoj 15 godini života, i u spomen te ženidbe sagrađeno je selo Josipovac koje i danas stoji nedaleko Osijeka. Premda je rano ostala udovica (1816.), solidno je i u kršćanskome duhu odgojila i obrazovala svoju djecu, a jednaka mudro je vodila naslijeđeno vlastelinstvo do punoljetnosti svoje djece, a bila je također i istaknuta donatorica. Prije nego što malo opširnije prikazemo život i djelo grofice Ane Marije Pejačević udate Hilleprand von Prandau recimo da iz ove loze potječe još jedna istaknuta žena druge polovice 19. stoljaća - barunica *Alvina Hilleprand von Prandau*. Ona je kći baruna Antuna Gustava Hilleprand von Prandaua (1807.-1885.), i njegove supruge *Adelheide Cséh von Szent-Katolna* (1862.-1869.) Udala se kasnije Alvina za grofa Pavla I. Pejačevića i zajedno s njim pridonosila širenju kulture i prosvjete u narodu. Recimo također, da je barun Gustav Hilleprand von Prandau u braku sa svojom suprugom *Adelheidom Cséh*, koja je bila kći vukovarskog podžupana, i s kojom se oženio u Vukovaru 1827. godine, imao četvero djece: sina Kolomana, koji umire kao dijete u petoj godini života (1831.-1836.) i tri kćeri, među kojima je već spomenuta Alvina (1830.-1882.) udata Pejačević, dok za ostale dvije njihove kćeri Mariju (1828.-1891.) i Stefaniju (1831.-1914.) nemamo za sada dovoljno relevantnih podataka o njihovim doprinosima na promicanju kulture i prosvjete u narodu.

Stoga ću u nastavku ovoga rada upravo ove dvije velikašice, dakle groficu *Anu Mariju* rođ. Pejačević udanu *Hilleprand von Prandau* i barunicu *Alvinu Hilleprand von Prandau* udanu Pejačević, staviti u središte prikaza, iz već spomenutoga temeljnoga razloga što prikaz života i rada ostalih istaknutih žena iz ove porodice zahtijevaju još vrlo mnogo dodatnih istraživanja.

22

VDG JAHRBUCH 2006

Raspoloživa povijesna vrela svjedoče, da se barun Josip Ignaz Hilleprand von Prandau nakon ženidbe s Anom Marijom rođ. goficom Pejačević smirio i ozbiljno dao na posao. Nastavio je modernizaciju valpovačkog vlastelinstva, u poljodjelskom, urbanom i kulturno-prosvjetnom smislu. Zajedno sa suprugom Anom Marijom Hilleprand von Prandau povećao je površine pod oranicama, gradio stambene i gospodarske zgrade, podizao brojne pučke škole, župne dvorove, crkve i

kapele, također samostane, osobito kapucinski u Osijeku, i drugo. U Valpovu i Donjem Miholjcu izgradili su više lijepih kuća i gostionica, te drvoreda, a oko valpovačkog dvorca izgrađen je lijepi perivoj. U braku sa suprugom Anom Marijom, rođenom Pejačević, imao je barun Josip Ignaz Hilleprand von Prandau osmero djece od kojih su Žigmund i Josip umrli prije navršene druge godine života, kći Marija Franciska umrla je ubrzo nakon udaje u 27 godini života, a jednako tako i njezina mlađa sestra Karolina. Međutim i barun Ignaz Prandau, njihov otac i suprug barunice Ane Marije Pejačević umro je već 1816. godine, pa je barunica Ana Marija Prandau ostala sama sa dvije maloljetne kćeri Johanne Flore i Adelheide Marije, za koje znamo da su se kasnije udale te s dva sina: Karlom (1792.-1865.) i Antunom Gustavom (1807.-1885.), koji su bili pomno i kršćanski odgojeni. Karlo je postao pijanist i skladatelj, a njegov brat Antun Gustav, posvetio se vođenju naslijeđenoga gospodarstva, ali su se obojica zahvaljujući odgoju i primjeru svoje matere također posvetili promicanju kulture i prosvjete u narodu. Zajedno sa svojim kćerima, ali i sinovima koje je valjano odgojila i obrazovala, grofica Ana Marija je kao udovica Hilleprand von Prandau uzorno vodila i upravljala naslijeđenim vlastelinstvom kroz punih 15 godina (1816.-1831. godine), a tada su upravu preuzeli njezini sinovi. Tako se primjerice među važnijim školama, koje je mladi barun Karlo Hilleprand von Prandau podigao do 1830. godine zajedno s majkom ističu one u Viljevu, zatim Podravskim Podgajcima, te Šljivoševcima i Radikovcima, a o njihovu značenju za promicanje pismenosti u narodu, pisala su kasnije i sva preporodna javna glasila. Povukla se kasnije barunica Ana Marija Hilleprand von Prandau na neko vrijeme u Pečuh, ali se kasnije vratila i kao istaknuta dobrotvorka sahranjena je u Valpovu u obiteljskoj grobnici u župnoj crkvi, pored svoga supruga Ignaza (umrla 1863. godine).

Kao što je spomenuto, u braku sa svojom suprugom Adelheidom, rođenom Cséh (u literaturi nalazimo i Chech) imao je barun Gustav Hilleprand von Prandau četvero djece: sina Kolomana koji umire već u petoj godini života, te tri kćeri: Alvinu, Marijanu i Stefaniju, među kojima ovdje ističemo *Alvinu Hilleprand von Prandau udatu Pejačević*, za koju raspolažemo s više zanimljivih i vrijednih činjenica.

Alvina Hilleprand von Prandau (1830.-1882.) udala se za grofa Pavla I. Pejačevića (1813.-1907.) koji je nakon 1848. godine napustio vojnu karijeru i posvetio se upravi naslijeđenih dijelova virovitičkog i srijemskog vlastelinstva, a između ostalih imanja posjedovao i Podgorač. I nakon udaje ona je uglavnom živjela u Budimpešti, gdje se ranije obrazovala. Rijetko je dolazila u Podgorač, jer u staroj baroknoj kuriji nije imala željenu udobnost. Prema njezinim je naputcima arhitekt Alajos Hauszmann načinio nacrt s kojim je došao u Podgorač i s grofom

23

VDG JAHRBUCH 2006

Pavlom I. Pejačevićem dogovorio gradnju obnovljene kurije. Obnova je trajala dvije godine (1877.-1879.). Zidari su stigli iz Osijeka, a radnici iz okolice Podgorača i tako je stara lovačka kurija ugrađena u novu. Opeka je dovezena iz Osijeka, a pijesak za gradnju iz rijeke Drave. Kada su poslovi gradnje bili dovršeni grofica Alvina Pejačević zamolila je arhitekta Hauszmanna da pođe s njom u Beč na izložbu namještaja, gdje je od tvrtke "Portois&Fix" kupila pokućstvo za dvorac u Podgoraču. Međutim, nakon jedne prehlade Alvina je iznenadno umrla godine 1882. ne namjestivši dvorac. Ali je na molbu grofa Pavla Pejačevića Hauszman poslao namještaj pokojne Alvine iz njezinog budimpeštanskog stana u Podgorač. Složivši ga u dvorcu na isti način kao u Budimpešti, Pavao Pejačević čuvao je sjećanje s velikim poštovanjem na svoju preminulu suprugu, i posvetio se i dalje donatorstvu. Budući da nisu imali djece, Podgorač je nakon Pavlove smrti (1907.) naslijedio po liniji njegove supruge Alvine Hilleprand von Prandau, njihov nećak – valpovački vlastelin grof Rudolf I. *Normann-Ehrenfels*, koji je nastavio uzorno voditi i Podgorač.

Obnovljena kurija u Podgoraču prvi put je stradala 1918. godine od skupine "zelenog kadra" koja je uz pomoć nekih seljaka provalila u dvorac i opljačkala ga. Sasvim su ga uništili partizani jedne noći u lipnju 1944. godine, opkolili su ga i zapalili. Poslije Drugog svjetskog rata (1945.) kurija je potpuno srušena, a na njezinom mjestu podignut je zadržni dom, u koji su kasnije smješteni još

ambulanta i ljekarna.

Recimo na kraju da je pred nama velika zadaća, da u žarište povijesnih istraživanja stavimo i žene, jer su i one svojim životom i radom izgrađivale humane vrijednosti, među kojima su uz brigu za obitelj i odgoj djece također i dobrotvorstvo zajedno s doprinosima na izgrađivanju kulture i prosvjete.

24

VDG JAHRBUCH 2006

Be de u ten de Fra u en aus der Adel fa mi lie

Hil le prand von Pran dau

in der kro a ti schen Ge schic hte und Kul tur

In der Arbeit wollte man auf die Notwendigkeit hinweisen auch die Frauen in den Mittelpunkt der Geschichtsforschungen zu stellen, bzw. auch ihre Beiträge der Entwicklung der Humanität als auch der Promotion der Bildung und Kultur im Volk. Aufgrund der Forschungen (Literatur und historisches Material) werden Beiträge einiger bedeutenden Frauen aus der Adelfamilie Hilleprand von Prandau dargestellt. Unter ihnen sind zwei besonders bedeutend. Das sind Ana Maria Hilleprand von Prandau und Alvina Hilleprand von Prandau und ihre Beiträge auf dem Gebiet des Familienlebens und der Verbreitung der Kultur und Bildung als auch anderer Zivilisationswerte im Volk.

Izbor iz ko riš te nih vre la i li te ra tu re:

- Ivan **Boj ni č ić**: Der Adel von Kro a tien und Sla vo nien, Nürnberg 1894.
- Antun **Cuvaj**: Gra đa za po vi jest škol stva Kral je vi na Hrvat ske i Sla vo ni je, sv. 3-4, Za greb 1910-1913.
- Mir ja na **Gross**/Agne za **Sza bo**, Pre ma hrvat sko me gra đan skom druš tvu, Za greb 1992.
- Igor **Ka ra man**: Val po va č ko vla ste lin stvo, Za greb 1962.
- Agne za **Sza bo**, Val po va č ki ba ru ni Prandau, "Matica" časopis Matice hrvat skih isel je ni ka, Za greb (48) 1998. br. 7.

25

VDG JAHRBUCH 2006

doc. dr. sc. Mar tin TO KA LIĆ

Prim. dr. Va tro slav Florschütz

- ki rurg i znan stve nik

(1879.-1967.)

U radu su opisani život i djelo čovjeka čije je ime ispisano velikim slovima u povijesti hrvatske i svjetske kirurgije. Začetnik je naše traumatologije, a njegov doprinos na zbrinjavanju prijeloma donjih ekstremiteta u svjetskoj je medicinskoj literaturi poznat po francuskom nazivu "La methode balkanique" ili "Florschütz Rahmen" (njemački eponim) – prevedeno: extenzija po Florschützu. (11) Rođen je 1879. u Slavonskoj Požegi od oca Josipa, općinskog suca i majke Barbare rođene Brochen, oboje rođenih Osječana.

Zanimljivo je napomenuti da je njegov djed Ignjat Florschütz 1874. godine kao gradski zastupnik grada Osijeka bio zadužen za administrativne poslove novoosnovane Huttler-Kohlhoffer-Monspergerove zaklade za izgradnju nove gradske bolnice u Osijeku.

Zbog očeva premještaja za suca stola sedmorice u Zagrebu, Vatroslav je tamo završio osnovnu školu i klasičnu gimnaziju 1897. godine. Studij medicine upisuje u Innsbrucku, a 1904. god. promoviran je za doktora medicine.

Tijekom studija hospitira na Klinici kod profesora Schlofera koji je u to vrijeme bio vodeće ime austrijske i europske kirurgije. Poslije obavljenog staža postaje

pomoćni liječnik u Odjelu za kirurgiju kod legendarnog profesora Teodora Wickerhausera u bolnici "Milosrdnih sestara" (3).

Prvi boravak dr. Florschütza u Osijeku je od 1. veljače do 30. rujna 1905. godine u svojstvu pomoćnog liječnika na Odjelu za unutarnje bolesti. Od samog početka radi i kao narkotizer "anesteziolog" kirurško - ginekološkog odjela kod prim. dr. Belle Fischera. (4).

Već 1906. godine odlazi na odsluženje vojnog roka u garnizonsku bolnicu Zagreb, gdje započinje specijalizaciju iz kirurgije kod dr. Langa, vojnog kirurga. Nakon odsluženja vojnog roka nastavlja specijalizaciju kod prof. Wickerhausera u bolnici "Milosrdnih sestara". (12).

VDG JAHRBUCH 2006

27

Prim. dr. Vatroslav

Florschütz (1879.-1967.)

U tom razdoblju specijalizacije objavljuje nekoliko zapaženih stručnih priloga u "Liječničkom Vjesniku", a 1908. godine preuzeo je dužnost urednika "Liječničkog Vjesnika" (1).

1910. godine dolazi u Osijek u svojstvu zamjenika šefa kirurškog odjela prim. dr. Belle Fischera. Nastojanjem dr. Florschütza nabavljen je strujni generator, rendgen aparat i novi instrumenti pa su uvjeti rada u operacijskim dvoranama znatno poboljšani. Operacijski zahvati izvođeni su pri električnoj rasvjeti umjesto pri običnim plinskim svjetiljkama.

1913. godine u vrijeme 2. Balkanskog rata (srpsko-bugarski) formirana je internacionalna sanitetska ekipa Crvenog križa u kojoj je kao dobrovoljac zajedno sa suprugom kao bolničarkom sudjelovao i Vatroslav Florschütz. (2,7).

Bila je tu pored hrvatske, francuske i engleske sanitetske ekipe. Florschütz tada primjenjuje i usavršava svoju metodu zbrinjavanja strijelnih ozljeda prijeloma donjih ekstremiteta, metodu koja ulazi u svjetsku medicinsku literaturu pod već spomenutim francuskim nazivom "La methode balkanique", a radi se o povoju s ekstenzijom ekstremiteta preko uzdužno postavljene drvene prečke. (11).

Za vrijeme Prvog svjetskog rata od 1914. godine boravi na ratištima Galicije, Bukovine, Italije i sudjeluje u svojstvu kirurga kao pripadnik 42. domobranske pukovnije Austro-ugarske vojske pod zapovjedništvom generala Potjoreka.

Zalagao se za operacijsko zbrinjavanje ranjenika na samom ratištu, usprkos tadašnjoj ratnoj doktrini da se to ne čini kod strijelnih ozljeda trbuha i grudnog koša.

Glavni kirurg Austro-ugarske vojske Anton von Aisesberg na Kongresu kirurga u Lavovu 1915. godine rekao je o Florschützu: "Ima jedan mladi kirurg na slavenskom jugu koji je toliko drzak da ne sluša zapovijedi ili je toliko inventivan da zna što radi pa laparotomira strijelne ozljede trbuha."

A samo godinu dana kasnije von Aisesberg mijenja ratnu doktrinu i izdaje nalog da se strijelne ozljede trbuha i grudnog koša zbrinjavaju odmah na ratištu kako je to već započeo dr. Florschütz.

Opisao je svoj kirurški rad u pojati na brdu Kozluk u blizini Drine gdje je tada bilo ratište. (9).

Novostečeno kirurško iskustvo dr. Florschütz opisuje u nizu članaka i stručnih radova koje objavljuje u "Liječničkom Vjesniku" i u inozemstvu (8,9).

U svojim uspomena s ratišta dr. Florschütz nije opisivao samo svoju kiruršku kazuistiku nego i okolnosti u kojima su živjeli on, njegove kolege, bolničari, ranjenici, bolesnici i domaći žitelji kraja gdje su boravili i ratovali.

Jasno i koncizno, poput pisca sa literarnim darom, opisuje ruska sela, ljude, improvizirane bolnice u snijegu i blatu, umiruće ranjenike, bolničare, časnike i na kraju veliku želju svih za povratkom kući (8).

28

VDG JAHRBUCH 2006

29

VDG JAHRBUCH 2006

Slika 1.

Najstarije sačuvane slike ekstenzije po Florschützu nakon ozljede donjih ekstremiteta.

1919. godine dr. Florschütz se vraća u osječku bolnicu i preuzima vođenje kirurškog i ginekološkog Odjela, budući da je prim. dr. Bella Fischer otišao u mirovinu.

Njegovim zalaganjem 1921. godine izrađeni su nacrti i projekti za novu kiruršku zgradu, a izgradnja je dovršena 1931. godine.

Osječku kirurgiju podiže do visokog europskog stupnja uvodeći nove operacijske metode u abdominalnoj kirurgiji i ginekologiji uz najsuvremenije postupke asepse i antiseptike.

Za vrijeme rada u Osijeku odgojio je nekoliko liječnika specijalista za kirurgiju među kojima su dr. Mijo Kolibaš (za Viroviticu), dr. Joza Jagodić (za Bjelovar), dr. Julije Batory za bolnicu u Osijeku gdje je kasnije dugo godina bio ginekolog u svom privatnom sanatoriju te mnoge druge. 1927. godine objavljuje knjigu pod naslovom "Nauka o prijelomu kosti i iščašenju zglobova" - djelo aktualno još i danas (6).

S izgradnjom i uređenjem novog kirurškog paviljona završeno je razdoblje njegovog boravka i rada u Osijeku. U toj zgradi kirurgije poslije su radile mnoge generacije kirurga pa i ova sadašnja sve do 2000. godine.

Dr. Florschütz nije dočekao useljenje u novi kirurški paviljon jer je 1930. godine premješten u Zagreb za šefa kirurgije na "Svetom Duhu". Na "Svetom Duhu" ostaje sve do 1939. godine kada preuzima kirurški Odjel u bolnici "Milosrdnih sestara" gdje ostaje za vrijeme Drugog svjetskog rata sve do 1946. godine. Te godine ponovno dolazi u bolnicu "Sveti Duh" gdje preuzima dužnost predstojnika kirurškog odjela te tu ostaje sve do umirovljenja 1951. godine.

Prim. dr. Vatroslav Florschütz ostavio je neizbrisiv trag na prostorima naše domovine kada je riječ o liječenju strijelnih ratnih ozljeda donjih ekstremiteta, a njegova knjiga u znatnoj mjeri zadržava aktualnost još i danas kao praktični priručnik za liječnike opće prakse i specijaliste kirurgije. Njegovi znanstveni i stručni radovi publicirani tijekom 40 godina u "Liječničkom Vjesniku" i inozemstvu ostaju kao veliki doprinos kirurškoj znanosti i praksi. (10).

30

VDG JAHRBUCH 2006

Prim. Dr. Vatroslav Florschütz

– Chirurg und Wissenschaftler (1879 – 1967)

Prim. Dr. Vatroslav Florschütz wurde im Jahre 1879 in Slavonska Požega geboren. Er beendete die Grundschule und das Gymnasium in Zagreb. Die medizinische Fakultät beendete er in Innsbruck im Jahre 1904. Chirurgie spezialisierte er im Krankenhaus "Sestre Milosrdnice" in Zagreb bei dem legendären Professor Teodor Wickerhauser, wo er umfangreiche Chirurgiekenntnisse bekam. Im Jahre 1910 wurde er nach Osijek als Stellvertreter des Chefs an der Chirurgie- und Gynäkologieabteilung, Dr. Bella Fischer, versetzt. Als junger und fortschreitender Chirurg schuf er einen Generator an und führte Strom in die Chirurgiesäle anstatt der bis damaligen Gaslampen ein. Er modernisierte das Röntgen und die Chirurgieausstattung.

Er war der erste in Osijek, der Gallenoperationen, Resektionen des Magens und des Dickarms bei Tumorbildungen ausführte. Er ist Gründer der kroatischen Traumatologie und sein Buch "Das Studium über den Knochenbruch und Gelenksverrenkung" obwohl noch vor 80 Jahre gedruckt, ist noch heute aktuell. Während des Balkankriegs im Jahre 1913 war er Mitglied des internationalen Teams des Roten Kreuzes und zusammen mit seiner Frau, die Krankenschwester war, half er den Verwundeten. Auf den Kriegsfeldern im ersten Weltkrieg im Jahre 1914 verwendete und verbesserte er seine Heilungsmethode der offenen Knochenbrüche der unteren Extremitäten mit der Extension und Suspension – Methoden, die in der Medizinliteratur unter dem französischen Begriff "La Methode balkanique" oder "Balkan beam" (ein englischer Eponym) bekannt sind. Im Jahre 1919, als Prim. Dr. Bella Fischer in die Rente ging, kam Florschütz nach Osijek als Primärarzt der Chirurgieabteilung. Mit seinen großen Kenntnissen und Erfahrungen verbesserte er die Chirurgie in Osijek bis zur höchsten Entwicklung. Er setzte sich auch für den Ausbau eines modernen Chirurgiegebäudes ein. Das Ende des Ausbaus des, in dieser Zeit, modernsten Chirurgiegebäudes erlebte er nicht, weil er im Jahre 1930 nach Zagreb ging und dort zum Chefchirurgen der Chirurgieabteilung im Krankenhaus "Sveti Duh"

ernannt wird. Dort blieb er bis zur Pension im Jahre 1951.

31

VDG JAHRBUCH 2006

Literatura:

- (1) Be liz ca B.: Ured ni ci Li je č ni č kog Vje sni ka od 1877. god. 1929, Li ječ. Vjesn. 1977;99:74-80
- (2) Bu di sav lje vić J. Pfan ner, von Saar. Pod crve nim križem. Li je č ni č ka isku stva iz dru gog bal kan skog rata. Svrše tak. Li ječ. Vjesn. 1914;36:439-440
- (3) Ča č ko vić M. Spo me ni ca dru. T. Wic ker ha u se ru k dva de set pe to go diš nji ci rada u bol ni ci Mi lor sdnih se sta ra u Za gre bu (od 1. trav nja 1885. do 31. ožujka 1910.). Za greb. Dio ni č ka ti ska ra u Za gre bu; 1910.
- (4) Fi rin ger K., Utvić V. Po vi jest bol ni č kih usta no va u Osi je ku od 1739-1930. Osi jek. Opća bol ni ca Osi jek, 1970;52-9.
- (5) Florschütz V. Ru ko pis na slov ljen "dr. Va tro slav Florschütz, sada li je č nik spe ci ja li sta u pen zi ji" (iz vor nik u po sje du obi tel ji Florschütz).
- (6) Florschütz V. Li je č en je ko sto lo ma gor nje i don je ok ra ji ne. Li ječ. Vjesn. 1911;33:343- 52,372-92.
- (7) Florschütz V. Isku stva iz rat ne bol ni ce XXIX re zer vna bol ni ca u Be o gra du za vri je me srpsko- bu gar skog rata g. 1913. Li ječ. Vjesn. 1914;36;1-14.
- (8) Florschütz V. Ki rur ške uspo me ne sa ra tiš ta Li ječ. Vjesn. 1919;41:91-7.
- (9) Florschütz V. Raz vi tak ki rur škog rada kod 42. hrvat ske do mo bran ske di vi zi je na ra tiš tu od 1914-1917. Li ječ. Vjesn. 1942;64:242-6, 285-9.
- (10) Gru jić M. In me mo riam Prim. dr. Va tro slav Florschütz (15. V. 1879 – 5. I. 1967.). Li je čn. Vjesn. 1967;89:353.
- (11) Ma ri no vić I. "Bal kan ski ok vir" (rani) ili "Bal kan ska me to da" i nje gov tvo rac. Srpski Arh Ce lok Lek 1984; 112:127-36.
- (12) Mli na rić I. Ko vač D. Ki rur ška kli ni ka U: Hu do lin V (ur.). Kli ni č ka bol ni ca "Dr. Mla den Sto ja no vić" Za greb 1845.-1985. Ana li Kli ni č ke bol ni ce "Dr. Mla den Sto ja no vić" 1985;24 suppl. 2:12.
- (13) Utvić V. Po vi jest bol ni č kih usta no va u Osi je ku od 1874. – 1974., II dio. Osi jek: Opća bol ni ca Osi jek; 1974;35.

32

VDG JAHRBUCH 2006

Mira KO LAR-DI MI TRI JE VIĆ i Eli za be ta WA GNER

**Antun Lob ma yer, li je č nik i me di cin ski pi sac,
ši ri telj zdrav stve ne kul tu re u Hrvat skoj**

Izvorni znanstveni rad.

Dr. Antun Lobmayer (Ruma, 1844. - Zagreb, 1906.) bio je jedan od najuglednijih liječnika Hrvatske i Slavonije. Bio je osnivač i ravnatelj prve Škole za primalje u Zagrebu od 1877. do 1905., te je uredio ovaj zavod kao uzorni, utječući time na smanjenje smrtnosti djece i majki. Pored toga popularizirao je zdravstvene teme pišući brojne članke koji su kolali u narodu kao male brošurice čime je poučio različite slojeve naroda o brizi za zdravlje i liječenju.. Bio je i prevoditelj brojnih medicinskih tekstova s njemačkog i zvanični urednik "Liječničkog viestnika" od 1885. pa do drugog broja 1897. godine. Njegov život u službi naroda bio je prepoznat, ali i zanemaren pod kraj i nakon njegove smrti, te se ovim člankom ispravlja barem djelomično jedna nepravda, iako bi još mnogo toga još trebalo istražiti i staviti u okvir društveno-političkog i zdravstvenog života Hrvatske i Slavonije.

O Franu Gundrumu-Oriovčanu, (1856.-1919.), piscu popularnih znanstvenih djela napisana je velika i skupa monografija¹. O Antunu Lobmayeru nije napisano ništa, iako je prvi popularizirao zdravstvene teme kao i Gundrum čiji bi uspjeh bio nezamisliv bez suradnje s Lobmayerom koji je 12. siječnja 1890. prilikom rođendana zemaljskog vrhovnog liječnika dr. Josipa Kallivode pročitao njegovo pozdravno pismo iz Bugarske.² Ne mogu u potpunosti dokazati, ali očito je Lobmayer stradao zbog svog njemačkog prezimena i pripadnosti korpusu

Podunavskih Nijemaca, što je upravo u vrijeme vladavine Hrvatsko-srpske koalicije bilo vrlo nepopularno, a bio je i katolik. Bio je dakle trpljen, ali ne i voljen, osobito u Zagrebu, koji poslije 1848. pokazuje više ili manje otvoreno, u procesu obrane svog jezika, neprijateljstvo prema Nijemcima u Zagrebu, pa većina pohrvaćuje prezime i čini sve kako bi što manje odskakali u svojoj sredini. Lobmayer nije odstupao od svog prezimena, smatrajući da svojim radom u primaljskoj školi i svojim brojnim zdravstvenim knjižicama čini dobro hrvatskom narodu, a svojim prijevodima najboljih radova iz njemačke zdravstvene literature omogućava liječnicima u Hrvatskoj i Slavoniji da budu upoznati s najnovijim medicinskim dostignućima. Svojim radom na čelu primaljske škole i rodilišta Lobmayer je mnogo pripomogao da rađanje u Hrvatskoj postane manje rizično i da

VDG JAHRBUCH 2006

33

¹ Franjo HUSINEC, Dr. Fran Gundrum Oriovčanin. Gradski fizik u Križevcima, Križevci, 2001, str. 1-402.

² Isto, str. 119.

se demografska slika popravlja usprkos velikome iseljavanju iz Hrvatske i Slavonije.

Lobmayer je bio veliko ime Hrvatske zdravstvene i socijalne povijesti i njegov direktan nasljednik na području popularizacije znanstvene kulture bio je dr. Andrija Štampar, koji je naveo Rockfelleru da sagradi u Zagrebu Zavod za zdravstveno prosvjećivanje cijelog Balkana.³ Lobmayer je živio u vrlo virulentnom političkom vremenu pa mnogo toga što je zamislio nije mogao ostvariti. On je u *Minervinom leksikonu* 1936. dobio tek jednu rečenicu, pri čemu mu je netočno navedena i godina smrti.⁴ Uvažavajući sve druge liječnike ovog usmjerenja u Hrvatskoj, priznajući svakome njegovu pravu vrijednost, nikako nije u redu da dr. Antunu Lobmayeru, kirurgu, osnivaču porodiljstva u Hrvatskoj, socijalnom piscu i zdravstvenom radniku, ali i političaru – pravašu ne dademo ono mjesto koje mu pripada u korpusu istaknutih Nijemaca i Staroautrijanaca u krugu hrvatske zdravstvene, ali i opće kulture. Njegov opus je ogroman i pokazuje nevjerojatnu radinost i sposobnost s obzirom na to da je organizirao porodiljstvo u Zagrebu i vodio tečajeve za primalje.

Antun Lobmayer rođen je u Rumi 12. kolovoza 1844., a umro je u Zagrebu 21. ožujka 1906.⁵ Pučku školu polazio je u rodnom gradu, a gimnaziju je polazio u Vinkovcima. Kao odličan učenik dobio je stipendiju Zemaljske vlade i završio medicinu u Beču 1869. godine te je jednu godinu bio pomoćni liječnik u obćoj bečkoj bolnici a dvije godine kirurg na kirurškoj klinici prof. dr. Billrotha i godinu dana na klinici prof. Brauna primaljstvo.⁶

Svakako je zanimljivo da je već 1864. preveo s njemačkog djelo *Duval Valentin ili umjetnost vlastitom moćju sretnim postati. Istinita poviest* (Požega, 1864).⁷ Na isti način kako su to činili drugi poučavatelji naroda, obično iz reda svećenstva, kao npr. Mihovil Pavlinović koji je preveo Smillesa, tako je i Lobmayer učinio pristupačnim narodu ovo poučno djelo kako da se izvuče iz siromaštva. Takovih djela ima u našoj publicistici mnogo.

34

VDG JAHRBUCH 2006

³ Andrija Štampar (Drenovac kraj Pleternice, 1. IX 1888 - Zagreb, 26. VI. 1958). Štampar je svojom borbom protiv alkoholizma i uspostavljanjem zdravstvene službe u prvoj Jugoslaviji uz pomoć Rockefellerove fundacije koje je dala ogroman novac kako bi se u Zagrebu osnovala Škola narodnog zdravlja. Postavljanjem ove službe u Zagrebu postao je nepoćudan vladi u Beogradu te je 1931. prisilno umirovljen. No on je tada postao ekspert Higijenske organizacije Društva naroda u Kini, te je tamo organizirao javno zdravstvenu službu. G. 1945 imenovan je za rektora Sveučilišta u Zagrebu da bi 1947. bio izabran za predsjednika JAZU koju je funkciju obavljao do 1958. osnovavši Institut za higijenu rada. Izradio je Ustav Svjetske zdravstvene organizacije te je 1948. predsjedavao Prvoj zdravstvenoj skupštini u Ženevi. Bio je prvi potpredsjednik Ekonomskog i socijalnog vijeća Organizacije ujedinjenih naroda. Objavio je *Deset godina unapređivanja narodnog zdravlja* (Zagreb, 1934), izvještaje o javnom zdravstvu u Kini, izvještaje o javnom zdravstvu u Jugoslaviji. Njegova knjiga *Zdravlje i društvo* (Zagreb 1939), *U borbi za narodno zdravlje: izabrani članci A. Štampara* (Zagreb, 1966) sadrže mnogo ideja koje je pokrenuo Antun Lobmayer svojim malim knjižicama i zdravstvenom publicistikom.

⁴ *Minervin leksikon*, Zagreb 1936, str. 811. Navedeno je da je umro 1905 godine. U *Hrvatskom leksikonu* iz 1997. dobio je ipak 20 redaka, ali nije iskazan njegov golem rad u *Liječničkom vjesniku* i onda kada nije bio urednik te mnogostranost njegovog rada u više područja. (*Hrvatski leksikon*, 2, Zagreb 1997, 26)

⁵ *Narodne novine*, 13, 11. 1869.,

⁶ U *Narodnim novinama*, br. 260, 13. XI 1869., str. 3 objavljeno je da je stigla vijest iz Beča da je Zemaljska vlada Lobmayeru ponovno dodijelila "Stipendiju" koji je i do sada imao "radi daljeg usavršavanja na klinici dr. Billrotha."

⁷ *Nac. i sveuč. biblioteka*, sig. 154.455.

Godine 1869. dobiva stipendiju

Zemaljske vlade za specijalizaciju

kirurgije na bečkoj klinici kod dr. Billrotha. Vrativši se u Hrvatsku radio je kao uznički liječnik Sudbenog stola u Osijeku. Tu je objavio 1874. *Povijest kirurgije* što je prva knjiga te vrsti na hrvatskom jeziku. Bila je prava sreća što se Lobmayer zaposlio u Osijeku koji je od 1809. bio slobodni i kraljevski grad pa je u njega stanovništvo hrlilo u potrazi za zaradom koju je pružao ovaj grad koji je tada imao vrlo povoljan položaj u kretanjima iz Mađarske prema Bosni i Srbiji. Povoljna gospodarska kretanja davala su na jednoj strani bogate ljude, ali na drugoj strani je bila gomila onih koji su trebali bolnicu i ubožnicu. To su shvatili još krajem 18. stoljeća neki osječki građani pa je gostioničar Ivan Kollhofer osnovao zakladu za osnivanje sirotišta u Osijeku čija je vrijednost procijenjena na 16.680 forinti, a iste godine donjogradski kožar Josip Huttler ostavio je oporukom 35.877 forinti. Isusovac Christian Monsperger dao je zakladi samo 1980 forinti, ali je bio izvršitelj oporuke te je preko Ugarske državne komore ova svota posuđena uz kamate brojnim ugarskim plemićima i 1843. je vrijednost zaklade iznosila već oko 200.000 forinti. No sredstva su se mogla trošiti samo namjenski i to uz pristanak kralja. Godine 1858. vrijednost zaklade iznosila je već 333.000 forinti i Josip Juraj Strossmayer je isposlovao kod kralja suglasnost da se za 60.000 forinti izgradi u Osijeku sirotište, a 73.000 forinti da se upotrijebi za osječku bolnicu. Sirotište u Gornjem gradu otvoreno je 1870. i ovdje je do 1900. boravilo oko 500 siromašne djece koja su polazila i završila određene obrte, jačajući gospodarsku moć Osijeka marljivim i poštenim radom. Kraljevo odobrenje za gradnju bolnice stiglo je ipak tek 1870. i bolnica se počela graditi 1873., a bila je dovršena već 1874. između Tvrdave i Donjeg grada. Izgradili su je zagrebački graditelji Karl Klauner i Vjekoslav Flembach.⁸ Lobmayer je prvi prikazao tu najljepšu i najmoderniju bolnicu na

35

VDG JAHRBUCH 2006

**Prva stranica Lobmayerovog teksta
o novoj zemaljskoj bolnici u Osijeku.**

⁸ Stjepan SRŠAN, *Izvori za povijest zdravstva Osijeka i Hrvatske 1874.-1923.*, Osijek, 1997.str. 9. ; Vladimir UTVIĆ, *Povijest Huttler-Kollhofer-Monspergerove bolnice u Osijeku. Povijest bolničkih ustanova u Osijeku od 1739.-1930.*, Osijek, 1970. Za ovu monografiju mnogo je podataka pronašao dr. Kamilo Firingier u osječkom arhivu.

jugoistoku Europe u radu *Das neue Landesspital in Essek.*⁹ ističući da se bliže nalazi Donjem gradu "näher der letzteren und richtet sich mit seiner Hauptfront gegen Süden." Otvaranje ove bolnice svakako je ojačalo priliv liječnika, iako je Zemaljska vlada nemajući novaca, dala bolnicu na upravu redu milosrdnih sestara Sv. Vinka u Zagrebu, dakle sestrama za koje je Juraj Haulik sagradio u današnjoj Frankopanskoj ulici u Zagrebu samostan koja je bila i bolnica i škola i vrtić. Dr. Antun Lobmayer je svakako bio usko povezan s radom bolnice i mislim da je dosta naputaka o radu bolnice proisteklo njegovim sudjelovanjem, na što ukazuje da je isti način organizacije primijenjen kada je tri godine kasnije osnovano prvo Kraljevsko primaljsko učilište i zemaljsko rodilište u Zagrebu.¹⁰ Vjerojatno su upravo sestre Sv. Vinka utjecale na izbor Antuna Lobmayera za prvog primaljskog liječnika i profesora na primaljskom učilištu u Zagrebu koje je smješteno u jednom krilu zagrebačke bolnice milosrdnih sestara.

Dolazak Ivana Mažuranića za bana Hrvatske i Slavonije svakako je bio presudan za Lobmayera, jer u želji da modernizira unutrašnju upravu i sve ono što mu je dozvoljavala Hrvatsko-ugarska nagodba ban okuplja oko sebe suradnike koji su htjeli i znali raditi. Ban čini sve da se Zagreb pretvori u glavni grad Hrvatske i

Slavonije, a za takovo funkcioniranje trebao je i dobre zakone i dobre institucije. Trebalo je mnogo vještine da se sredstvima dobivenima na osnovu Nagodbe nešto učini pa se mnogo toga radilo na društvenoj osnovi odnosno preko društava. Osnivanjem Sбора liječnika Hrvatske i Slavonije 1874. u Zagrebu pomogao je liječnicima da se upoznaju, da uoče poteškoće svog rada i da postave pitanje svog odnosa prema društvu. I u Osijeku je osnovano identično društvo kojemu je predsjednik bio dr. Kallivoda, a bilježnik dr. Lobmayer. Osječko je društvo odlučilo raditi na povezivanju slavonskih i hrvatskih liječnika što je bilo protivno gospodarskim trendovima koji su priželjkivali što veće odvajanje Slavonije od Hrvatske. U posebnom pismu Lobmayer i Kallivoda su obavijestili zagrebački Sbor da su Osječani 15. studenog 1874. izabrali pododbor koji je izradio prijedlog kako da se zbliže zagrebačko i osječko društvo. Prijedlozi koje je sastavio najvjerojatnije Lobmayer glase:

- "1. naš upravljajući odbor ima se vazda u dogovor staviti s Vašim u svih važnijih stvarih;*
- 2. Oba društva imaju po svojih bilježnicah svaki mjesec uzajamno priobćivati si društvene zapisnike skupština i mjesečnih sastanaka, sadržavajući rad društveni;*
- 3. Svakomu članu obih društva nek je slobodan pristup u sjednice, koje bi se držale za njegova boravljenja u Zagrebu ili u Osijeku;*
- 4. Pošto neima nijedno društvo tih sila, da bi moglo pokrenuti liječnički list, a pošto za sada niti nemože izdavati "Arkiv za celokupno liječničstvo", to se imaju*

36

VDG JAHRBUCH 2006

⁹Nac. i sveuč. biblioteka u Zagrebu, sig. Knjižica nema mjesta ni godinu izdanja ali se može ustvrditi da je nastala 1874. godine.

¹⁰S. SRŠAN, N. dj., str. 12.

svake godine veće znanstvene i zanimive razprave i predavanja, koja su od osobite vrijednosti, tiskati i članovom obih društva porazdijeliti".¹¹

Nakon velike debate na sjednici zagrebačkog Sбора liječnika 28. prosinca 1874. zaključeno je da bilježnik zagrebačkog Sбора liječnika dr. Ladislav Rakovac, koji je također došao u Zagreb iz Osijeka, ima sastaviti odgovor. Pismo je sastavljeno i prodiskutirano na sjednici 25. siječnja 1875. godine. Prihvaćeno je, da se oba društva trebaju dogovarati, ali je odbijeno međusobno slanje zapisnika jer da se to ionako saopćava preko tiska pa oni koji čitaju novine. Prihvaćaju se međutim gosti na sjednicama. No najvažniji je zaključak da se došlo do spoznaje da zagrebački Sbor nema dovoljno snage da pokrene svoj list, i stoga predlažu da se izda za oba društva barem *Godišnjak* koji bi se tiskao u svega 200 primjeraka. Isto tako je saopćeno osječkom Sboru da se priprema rad na medicinskoj terminologiji.¹²

Već na sjednici zagrebačkog Sбора 15. travnja 1875. pročitano je novo pismo osječke organizacije kojim odbijaju izdavanje zajedničkog godišnjaka i to stoga *"... što je naše društvo još mlado, te je istom svoje djelovanje započelo - pošto nismo još ništa uradili što bi novo, dosada nepoznato bilo, i s kojim bi radom pred učeni svijet stupiti mogli (a na to se kod izdavanja godišnjaka po našem mnijenju svakako gledati mora)".¹³* No poslani su u Zagreb zapisnici. Svakako je zanimljiva diskusija i zaključak donesen na sjednici 15. travnja 1875. u Zagrebu. Poslati će u Osijek svoj *Godišnjak* koji se može ispuniti izvješćima i predavanjima i nekim važnim obavijestima za liječnike i koji bi tako prerastao u zbirku svih za Hrvatsku i Slavoniju valjanih zakona i propisa, ali odbijaju da bi u takovom časopisu trebalo uvijek biti nešto novog, jer da se tako postupa onda bi prestala izlaziti većina engleskih, francuskih i njemačkih zdravstvenih časopisa *"...buduć ove sadržavaju uz mnogo staroga malo ili ništa novo pronadjenoga i obretenoga".¹⁴*

Međutim dr. Lobmayer nije mirovao, a tome je išlo u prilog to što je i zagrebački Sbor osjećao potrebu da bude što aktivniji. Liječnici u Zagrebu a i u Hrvatskoj postajali su sve nezadovoljniji zbog "kukavnog" nagrađivanja liječnika, pa se bore za bolji materijalni položaj kod Zemaljske vlade bana Ivana Mažuranića. Započela je velika akcija koja je iskazana na sjednici zagrebačkog Sбора 25. listopada 1875., kada je zaključeno da se po uzoru na "Code of medical ethies" u Monakovu izradi i u Zagrebu nešto slično. U 1876. godini izdana je brošura *"Liječnički stališ i obćinstvo. Razprava njihovih međusobnih dužnostih"*, izvanredno značajno i dobro sastavljeno djelo koji je zapravo kodeks ponašanja liječnika, ali i stanovništva. Ovaj

37

VDG JAHRBUCH 2006

¹¹ *Godišnjak slave liječnika Kr. Hrvatske i Slavonije za prvu godinu njegova obstanaka od 1. listopada 1874. do 31. srpnja 1875.*, Sastavio dr. Ladislav Rakovac, Zagreb 1875., str.15-16. Pismo je potpisao dr. Kallivoda i dr. Lobmayer.

¹² Isto, str. 22-23. Pismo je potpisao županijski fizik u Zagrebu dr. Franjo Miličić kao predsjednik i dr. Rakovac kao tajnik.

¹³ Isto, str. 29. Pristaju na izdavanje Godišnjaka samo u slučaju ako zemaljska vlada preuzme trošak tiskanja. Zagreb je i objavio svoj *Godišnjak* za 1874/1875 godinu.

¹⁴ Isto, str. 30.

je tekst ukazao da je potrebno modernizirati zdravstvo u Hrvatskoj i prisilio i bana i Zemaljsku vladu da se pozabavi liječničkim pitanjem i stanjem zdravstva.¹⁵

Među ostalim problemima Hrvatske i Slavonije, Zemaljski statistički ured u Zagrebu osnovan 1875. omogućio je praćenje poroda i smrtnosti, odnosno kretanja stanovništva. Mažuranić je odlučio da se treba učiniti nešto na poboljšanju sigurnosti rađanja. Naime, liječnika koji su bili specijalizirani za porodiljstvo bilo je malo, a i primalje su radile poučene samo na tečajevima od nekoliko dana koje je počeo držati dr. Antun Schwarz, ali to nije bilo dovoljno i postotak smrtnosti djece kod rađanja nije opadao. Trebalo je učiniti više. Kralj i car Franjo Josip potvrdio je 8. listopada 1853. utemeljenje primaljskih stipendija i naredio da se poradi na osnivanju primaljskog zavoda kao stalne kvalitetne škole za primalje, šest stipendija nije moglo pokriti potrebe čitave zemlje. U načelu je 1869. dozvoljeno i osnivanje Sveučilišta u Zagrebu, ali je 1874. osnovan samo Pravodržavoslovni, Mudroslovni i Bogoslovni fakultet unutar Sveučilišta cara Franje Josipa I., dok je od toliko potrebnog Medicinskog fakulteta obećano samo osnivanje katedre za primaljstvo i veterinarstvo odnosno osnivanje čitavog fakulteta kada se zato steknu uvjeti. Osnivanje ove učilišta za primalje tražio je život. Kada je 1874. donesen Zakon ob uređenju zdravstva mogao se donijeti i Zakon od 29. listopada 1876. o ustrojenju primaljskoga učilišta u Zagrebu koji je prihvatio i Hrvatski sabor 4. rujna 1876. godine. Odmah je raspisan natječaj za profesora primaljstva i glavnu primalju, a izrađeni su detaljni pravilnici o radu same škole i osoblja što je svakako rezultat rada dr. Antuna Lobmayera koji je vjerojatno preuzeo bečke obrasce. Od desetak kandidata kralj je 21. kolovoza 1877. imenovao dr. Antuna Lobmayera iz Osijeka za profesora primaljstva, i odmah je poslan u Beč na kraće usavršavanje. Izbor Lobmayera bio je izvrsna odluka, a njegov dugogodišnji ostanak na tom mjestu potvrđuje Lobmayerovu sposobnost, jer je trebalo zavod osnovati, urediti ga i voditi ga tako da se smanji smrtnost žena kod poroda. Bilo je to jedno od najodgovornijih mjesta u Hrvatskoj, jer se radilo o novom životu, o demografskoj budućnosti naroda. Lobmayer je za potrebe svoje

38

VDG JAHRBUCH 2006

Naslovna stranica

"Liječničkog viestnika" iz 1886.

s Lobmayerovim potpisom

¹⁵ Slijedeći put je to pitanje postavio Fran Gundrum-Oriovčanin 1899. (*Liječnički viestnik*, 1899, br.9, str. 290. - F.GUNDRUM-ORIOVČANIN, O liječničkoj etici).

škole napisao već 1877. priručnik *Učevna knjiga za učenice* primaljstva koji je tiskan pod nadzorom tajnika Zdravstvenog odjela Zemaljska vlade dr. Antuna Schwarza, te je tek kada je izašao ovaj udžbenik mogao otvoriti 1. studenog 1877. prvi tečaj, koji je trajao pet mjeseci. Taj prvi udžbenik je onda Lobmayer dotjerivao, proširivao i usavršavao tako da je priručnik *Primaljstvo* izašao do 1923. u šest izdanja, s time da se petom izdanju 1913. pridružio kao suradnik dr. Franjo Durst

koji je suautor šestog izdanja.¹⁶ Djelovanjem školovanih primalja smrtnost je u Hrvatskoj smanjena, što ponajbolje pokazuju statistike. Napisao je i pet brošurica o odgoju i njezi male djece.¹⁷

Primaljsko učilište započelo se vrlo skromno i Lobmayer je bio duša ovog zavoda. Prva glavna primalja bila mu je Milka Pichler-Krkač, ali se ona nije dugo održala na tom mjestu. Što i kako je radio kao predstojnik Primaljskog učilišta prikazao je Lobmayer u monografiji *Kraljevsko primaljsko učilište i zemaljsko rodilište u Zagrebu od godine 1877.-1896. (Zagreb, 1896)*. Primaljsko učilište nije dugo vremena imalo svoje prostorije već je bilo smješteno u jednom odjelu Bolnice milosrdnih sestara. Kada se je u siječnju 1879. pojavila babinja groznica Lobmayer je zatražio da primaljska škola dobije bolje vlastite prostorije. Međutim zbog smrti dr. Schwarza 26. veljače 1880., a onda i zbog potresa u Zagrebu bilo je izvjesnih poteškoća, pa se dobivanje vlastite zgrade malo odužilo iako je graditelj Karl Waidman izradio nacrt. Konačno nastojanjem predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu Izidora Kršnjavog konvent milosrdnih sestara dobio je od vlade zemljište na Vinogradarskoj cesti za izgradnju nove bolnice, a milosrdne sestre prodale su svoju bolnicu u Ilici 83 Zemaljskoj vladi koja je ovdje 15. srpnja 1894. držala i Zavod za gluhoonijeme i Školu za primalje. Dakako i ovo rješenje bilo je samo privremeno, jer su oba zavoda imala zajedničku kuhinju.¹⁸ Lobmayer je bio predstojnik Primaljskog učilišta u Zagrebu od 1877. pa do 1905. godine. Zahvaljujući njegovom radu smrtnost djece u Hrvatskoj je smanjena. Njegov udžbenik je generacijama služio kao osnovno pomagalo za pomoć ženama pri porođaju.. Naslijedio ga je F. Durst koji je samo nastavljao raditi ono što je organizirao dr. Lobmayer. Dugotrajnost Lobmayera na ovom mjestu počela je smetati neke mlađe liječnike koji su tražili reorganizaciju i smatrali da Primaljsko učilište i Zemaljsko rodilište u Zagrebu treba drugačije urediti. Narodni poslanik dr. Radovan Marković prilikom saborske rasprave o indennitetu 16. travnja 1910. govorio je o lošem položaju zdravstva u Hrvatskoj osvrnuvši se i na stanje Primaljskog učilišta i Zemaljskog rodilišta, konfrontirajući se sa F. Durstom.¹⁹ No primalje koje su prošle Lobmayerovu školu, a i liječnici koji su stekli praksu kod Lobmayera, uvijek srdačnog i spremnog poučiti, bili su vrlo cijenjeni i za hrvatske prilike odlično školovani kadar.

39

VDG JAHRBUCH 2006

¹⁶ Drugo izdanje izašlo 1889., treće 1898., četvrto 1906., peto 1913. i šesto 1923.

¹⁷ *Najbolja zamjena materinog mlijeka (1888, 1889); Kako valja njegovati malu djecu (s.a.); Dječje Bolesti (1890.); Majka nad bolesnim djetetom. Higijenska crtica (1892.); Njega i odgoj djece prvih godina života.*

¹⁸ A. LOBMAYER, *Kr. primaljsko učilište i zemaljsko rodilište u Zagrebu od g. 1877. - 1896., Zagreb 1896., 13, 14, 29, 31.*

¹⁹ *Liječnički vjesnik*, 1910., str. 206-213, 237-241, 260-261, 282-286. Dr. Radovan Marković bio je glavni liječnik Odjela za dječje bolesti u bolnici milosrdnih sestara u Zagrebu.

Lobmayerova aktivnost nije bila ograničena samo na primaljstvo. Njegovim dolaskom u Zagreb pokrenuto je izdavanje stalnog glasila Sбора liječnika Hrvatske i Slavonije, u kojem se objavljuju prijevodi važnih radova iz inozemstva, ali i informacije o zbivanju u zdravstvenoj službi, a redovito se donose i izvještaji o radu bolnica. Izvještava se i o broju učenica koje su završile primaljsku školu. Bio je to ogroman posao ali je zanimljivo da je tek poslije sedam godina izlaženja tj. 1885. kao urednik naveden Antun Lobmayer, izabran na sjednici Zбора liječnika 2. srpnja 1885. za tajnika Zбора i urednika ovog jedinog stručnog lista liječnika u Hrvatskoj.²⁰ Zašto nema imena urednika od 1877. do 1886. nije poznato, možda zbog Lobmayerovog prezimena, jer list je pokrenut tek onda kada je Lobmayer došao u Zagreb, a čitava koncepcija časopisa prije 1885. i onda od 1885. do 1897. kada ga uređuje Lobmayer je ista. Dr. Lobmayer je 1882. počeo objavljivati i manje radove iz higijene i pouke o zdravstvu koje su izlazile kao samostalne brošurice, da bi onda 1899. objavio rad *Čovjek i njegovo zdravlje* koje je objavljeno i 1912. kao drugo izdanje. Godine 1900. objavio je knjigu *Kućni liečnik. popularno zdravoslovlje za svakoga*. (Zagreb 1900) koje je izašlo i 1913. na 450 stranica i sa 153 slike.²¹ To je zapravo drugo veliko djelo dr. Antuna Lobmayera i sve kasnije knjige o zdravlju zasnovane su na tom radu, a neke dijelove preuzima i Vučetička kada piše knjige za svaku ženu u međuratnom razdoblju. Neki od Lobmayerovih radova bili su vrlo popularni. Na primjer, popularna brošurica *Kosa i nokti* (izd., L. Hartmana - Kugli), imala je velik odjek i objavljena je istovremeno kada i ilustrirana dječja

knjiga *Branko raščupanko* s naslovnim likom koji ima dugu neurednu kosu i duge nokte koja je bila vrlo popularna u prostorima njemačkog govornog jezika i koja je prevedena na hrvatski imala veliku ulogu i u odgoju naše djece.²²

Lobmayer je bio i gradski zastupnik u Zagrebu. Poznato je, da je na njegov prijedlog Gradsko zastupstvo izabralo Gradsko zdravstveno vijeće od deset članova, i Lobmayer koji je volio izrađivati pravila izradio je i "Štatut Zdravstvenog vijeća". To je bio početak poboljšanja zdravstvene službe u gradu, a osobito u brizi za djecu u vrijeme kada se grad počinje industrijalizirati.²³ Gradsko zastupstvo

40

VDG JAHRBUCH 2006

²⁰ *Liečnički viestnik*, 1885., str. 80.

²¹ Mislim da je zanimljivo nabrojiti što je sve dr. Antun Lobmayer pisao u crticama i pabircima i kako je poučavao narod. Gotovo da nema teme koju nije dotaknuo. Ovu je akciju podržavala i Zemaljska vlada i mnoge brošure su otisnute u tiskari Narodnih novina a svi su radovi tiskani u Zagrebu. Naslovi su: *Dvorba bolesnika predmet nastave*. (1882. p.o. iz Viena); *Domaća dvorba bolesnika* (1882. Svetojeronimska pučka knjižnica, sv. 45); *Prva pomoć kada tko nastrada* (1883., Biblioteka sv. Jeronima, sv. 48.); *Moda i zdravlje* (1883.); *Što nam sladi život* (1884.); *Koliko može čovjek živjeti?* (1884.); *Naši zubi. Pouka zba svakoga, komu je stalo do zdravlja zubi* (1884.); *Nešto o hrani* (1885.); *Čime se kvari zrak oko nas* (1885.); *Rad i odmor* (1885.); *Radnja i odmor. Crtice iz javnog zdravstva* (1885.); *Vegetarijanci. Hig. crtica* (1886.); *O zraku* (1886.); *Debljanje - bolest* (1886.); *Kosa i nokti* (1887.); *Putovanje u zdravlju. Hig. crtica* (1887.); *Koža našega tijela* (1887.); *Naša kuća, kakova jest i kakova treba da bude* (1888.); *Pogibelji od žive prirode. Zdravoslovna crtica* (1888.); *Zdravlje u gradu i na selu* (1888.); *Podneblje prema zdravlju* (1889.); *Kako valja pušiti? Zdravoslovna crtica* (1889.); *O sušici* (1890.); *Škola i zdravlje djece* (1890.); *Liječnik u kući i prva pomoć kad tko nastrada* (U: Nikola Kokotović, Novi uzor. oko 1890.); *Kochov liek* (1891.); *Gimnastika plućah. Higijenska crtica* (1891.); *Naši nevidljivi neprijatelji* (1892.); *Kolera. Pouka za svakoga, kako da se brani od kolere u gradu i na selu* (1892.); *Nešto o smu* (1893.); *O nerodnosti. Higijenska crtica* (1894.); *Higijena glasa. Zdravoslovna crtica* (1895.); *Čovjek i njegovo zdravlje* (1898., 1912.).

²² *Obrtnik*, 16, I. VI 1887., str. 128. Reklamiranje Lobmayerove brošure.

²³ *Liečnički viestnik*, 1885., 170.

slob. i kr. grada Zagreba izabralo je 6. lipnja 1887. dr. Lobmayera, dr. Šimu Švérlljugu i nadinžinjera Ruperta Melkuša da odu na kongres o higijeni i demografiji u Beč 1887. godine. Lobmayer je za to bio pripremljen jer je još 1882. objavio knjižicu *Pabirci iz higijene*, a i brojne brošure bile su u funkciji higijene i demografije. Po povratku iz Beča dr. Lobmayer je napisao opširno *Izvešće o radu VI. međunarodnog kongresa za higijenu i demografiju u Beču 1887.* (Beč 1889),²⁴ ukazujući na povezanost higijene i zdravog stanovništva u nekom gradu, a donio je s tog Kongresa i dosta pisanog materijala. Kongres je održan pod pokroviteljstvom prijestolonasljednika Rudolfa Habsburškog, i na Kongres je došlo oko 700 liječnika i inženjera, a predstojnik Statističkog ureda Milovan Zoričić izradio je za taj kongres radnju o demografskim istraživanjima u Hrvatskoj. Hrvatska je prezentirala i rad o koleri u Hrvatskoj 1886 godine.²⁵

Lobmayer je po smrti dr. Saxa bio do 1905. privatni docent za sudsku medicinu i zdravstveno zakonodavstvo na zagrebačkom Pravoslavnom fakultetu, pa su ga slušale generacije studenata prava koristeći onda stečena saznanja u praksi prilikom očevida o ubojstvima i raznim zločinima. Suradnja kod izrade zakona o zdravstvu i veterinarstvu bio je bio dosta veliki posao jer se tu često miješala i politika i različiti interesi Hrvatske, Slavonije i Mađarske, te ova suradnja i nije tekla uvijek baš glatko. Silno se pazilo na zdravlje stoke, a pojava neke bolesti zaustavljala bi trgovinu i promet stokom i svinjama iz Hrvatske prema srednjoj Europi za više mjeseci, što je nanosilo Hrvatskoj silne štete. Zajedno s dr. Radoslavom Krištofom i nadveterinarom Josefom Černyjem, Lobmayer raspravlja o osnovi Veterinarskog zakona za Ugarsku jer je isti važio i za područje Hrvatske, s time da je za uređenje zdravstvene službe u Mađarskoj davano mnogo više novca nego za ono u Hrvatskoj jer Hrvatska nije imala svoje ministarstvo za poljoprivredu, pa se samo unutar Odsjeka za unutrašnje poslove moglo rješavati nešto poljoprivredno-stočarskih problema.²⁶

Međutim čini se da je oko 1892. Lobmayer izgubio popularnost koju je do tada uživao. Došla je nova generacija liječnika koji su se specijalizirali u raznim državama Europe. Lobmayer koji je bio isključivo orijentiran prema njemačkom kulturnom krugu počeo je smetati svojim autoritativnim stavom novim generacijama liječnika. U Zagrebu je umro 22. veljače 1892. i njegov zaštitnik dr. Josip pl. Kallivoda Falkensteinski, zemaljski praliječnik.²⁷ Lobmayer sve rjeđe drži predavanja u prostorijama Zbora liječnika u Demetrovoj 11, jer je tajnik Zbora liječnika dr. Ladislav Rakovac, iste struke kao i Lobmayer, ali u bolnici Milosrdne braće. Možda se i Lobmayer sam pomalo povlači, iako još uvijek uređuje *Liečnički*

41

VDG JAHRBUCH 2006

²⁴ Taj je izvještaj objavljen i u *Liečnickom viestniku* 1887., str. 154. VI. higijenski kongres u Beču od 26. IX-2. X. 1887. Prije su međunarodni kongresi bili u Bruxellesu, Parizu, Torinu, Genevi i Haagu. Na kongres u Beč došlo je iz Hrvatske čak deset stručnjaka (Pored Lobmayera, Švrljuge i Melkuša iz Zagreba je došao predsjednik Statističkom uredu Milovan Zoričić, od zbora liječnik dr. Josip Kallivodas Falkenstein, građevinski savjetnik Gjuro Augustin i ing. Lenuci, Zemaljski liječnik dr. Ivan Kosirnik, podžupan u Požegi dr. I. Thaller, i podžupanijski liječnik u Slatini dr. H. Grünwald.

²⁵ *Liečnicki viestnik*, 1887., 94.

²⁶ *Liečnicki viestnik*, 1887., 90.

²⁷ *Liečnicki viestnik*, 1892., str. 6.

viestnik, ali se navodi da je začasni član društva.²⁸ Politika se u sve počinje miješati, pa uredništvo lista kasnijih godina preuzima dr. Radovan pl. Marković, gotovo otvoreni neprijatelj dr. Lobmayera.²⁹

Svakako je na to utjecala i politička aktivnost Lobmayera a možda i želja da se i on uklopi u zdravstveni turizam koji je u to vrijeme postao vrlo popularan.³⁰ Lobmayer je godinama pratio pronalasku u športskoj medicini kao i liječničku preventivu. Čini se da je s velikom pažnjom čitao i djela Sebastiana Kneipa koji je objavio *Upute o hidroterapiji* još 1877. godine.³¹ Lobmayer je 1892. u svojoj zagrebačkoj vili na Josipovcu otvorio lječilište hladnom vodom i *Narodne novine* su objavile da "lječilište mrzлом vodom na Josipovcu nad Zagrebom gosp. prof. dra Lobmayera otvorit će se dne 1 svibnja o.g.". ³² Prema pisanju tiska i župnik Sebastijan Kneip, "poznati Hydropat iz Wörishofena" došao je u to vrijeme u Zagreb, navodno k bolesnom biskupu Franji Gašpariću, no možda i da pogleda Lobmayerovo lječilište.³³ No zbog više lječilišta koja su počela također liječiti hladnom vodom (Krapina, Kranjska itd.) Lobmayer nije imao velikog uspjeha sa svojim lječilištem na što je svakako utjecao i razvoj turizma u hrvatskom Primorju.³⁴

Sve veći interes turizma za ljudsko zdravlje neminovno ga je odveo prema hrvatskom Primorju. Kandidirao se za narodnog zastupnika u gradu Senju 1892. te je to i bio krajem stoljeća, kada je taj, nekoć cvatući lučki grad bio zahvaćen krizom zbog propasti jedrenjaštva koji su kroz svega nekoliko godina potpuno uzmaknuli pred parom te su trunuli u senjskoj luci. Smatrajući da bi se grad Senj mogao uspješno razvijati samo onda ako do njega dođe željeznica, uključuje se u akciju tajnika zagrebačke, osječke i senjske Trgovačko-obrtničke komore da se željeznica izgradi i do Senja. Podržava "*Spomenicu...*" koja je upućena Zemaljskoj vladi u Zagrebu, ali i ministru trgovine i industrije barunu F. Danielu. Ladislav Krajacz, predsjednik trgovačkog odjela senjske Trgovačko-obrtničke komore, i dr. Antun Lobmayer, zemaljski fizik, predali su ministru molbu za uređenje senjske luke i ministar je obećao da će o tome povesti računa. Dozvolio je odmah da se od lučke pristojbe izdvoji 1500 forinti za senjsku pomorsku ubošku zakladu, te 500 forinti za ribare, jer je bijeda ostarjelih pomoraca i ribara koji nisu mogli zarađivati bila vrlo očita, a Senj je bio ne samo grad pravaša i hrvatske gimnazije već je u njemu živjelo i mnogo njemačkih časnika i trgovaca koji su, nakon što je Senj prestao biti glavna luka Ličke pukovnije, razvojačeni i 1869. ponovno vraćeni u

42
VDG JAHRBUCH 2006

²⁸ *Liečnicki viestnik*, 1892., str. 7.

²⁹ Dr. Radovan Marković (Kneginac kod Varaždina, 1874. - Zagreb, 1920.) vodio je socijalni odjel za dječje bolesti u bolnici Milosrdnih sestara u Zagrebu, ali se bavio i politikom kao pristaša hrvatsko-srpske koalicije.

³⁰ Balneologija osobito ona hladnom vodom po receptu Kneipa bila je vrlo popularna. (M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, O liječenju hladnom vodom po sistemu Kneip u Hrvatskoj. *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, XI, Osijek, 2004.

³¹ Prevedeno kao priručnik Sebastian Kneip *Moje liječenje vodom i biljem*, Zagreb 1930., četvrto izdanje.

³² *Dom i svijet*, 1892., br. 9; *Narodne novine*, 87, 15. IV 1892., str. 2.

³³ *Narodne novine*, 87, 15. IV 1892., str. 3. - Bilješka o Kneipu.

³⁴ Lokacija ovog lječilišta mi je nepoznata, ali pretpostavljam da to nije na lokaciji dječjeg doma na Josipovcu br. 30 gdje je 1920. bilo Centralno dječje sabiralište (ranije sirotište Eduarda baruna Jelačića Bužimskog), niti vila u Mošinskom br. 47. već Vladimira Nazora 53. No nisam posve sigurna za lokaciju.

okvir građanske Hrvatske. U Senju su mnogi još uvijek govorili njemački ili su ga bar znali, ali je preživljavanje u tom gradu poprimilo krajem stoljeća tako negativna kretanja, da se to odrazilo i na političkim borbama u tom malenom gradu. Mnogo se prigovaralo što je Ungaro-Croata kao najveće poduzeće za obalnu plovidbu izostavila pristajanje u

Senju, ali je spomenuta brodarska kompanija odbila ovu molbu jer da bi joj pruga od Rijeke do Senja s obaveznim pristajanjem u Senju bila nerentabilna.³⁵ Problem nije riješen ni do 1903., iako je sada ministar trgovine Karlo Hieronymi. Predstavnici senjske Trgovačko-obrtne komore na čelu sa Sebaldom Cihlarom, ocem književnika Milutina Cihlara Nehajeva, ponovno su podnijeli ministru predstavku zbog zanemarivanja Senja, a dopis je upućen i dr. Lobmayeru. Izneseno je da Senj nema ni telefonske veze s Rijekom, da je Senj u potpunoj prometnoj i medijskoj izolaciji te da grad propada.

Slabo obilježavanje njegove smrti prava je sramota za hrvatsko zdravstvo iz početka dvadesetog stoljeća. Iako je njegova uloga identična ulozi koju je imao dr. Ladislav Rakovac u Zboru liječnika Hrvatske i Slavonije, jer su oba bili tajnici i bilježnici u osječkom, ali i u zagrebačkom Sboru liječnika i djelovali približno jednako dugo u zdravstvu i u zdravstvenoj literaturi, usporedba ne ide u prilog Lobmayeru. O Rakovcu je pisano mnogo i svečano, a dr. Antun Lobmayeru je posvećen samo jedan nepotpisan nekrolog.³⁶ Pa i sadržaj ovog je štur i nezadovoljavajući za ono što je Lobmayer bio i što je učinio na polju породničarskog zdravstva i popularizaciju zdravstvene kulture. Spominje se istina njegova ljubaznost i znanje te veliki trud oko unapređivanja glasila Zbora liječnika Hrvatske i Slavonije, ali nije dano dovoljno informacija o njegovom životu i radu.³⁷ To mora upasti u oči, a opravdanje se može naći samo u političkim

43

VDG JAHRBUCH 2006

Naslovna stranica

Lobmayerove monografije

**"Kr. primaljsko učilište i zemaljsko
rodilište u Zagrebu od g. 1877.-1896."
Zagreb 1896.**

³⁵ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Senjska željeznica, *Senjski zbornik*, 26, Senj 1999., 260-284.

³⁶ *Liječnički Vijestnik*, 1906, str. 142-143. - Profesor dr. Antun Lobmayer.; *Liječnički Vijestnik*, 1906., str. 125 od 15. IV 1906. i str. 198-207. O Rakovcu piše Bude Budisavljević a održana je i izvanredna skupština Sбора liječnika kraljevine Hrvatske i Slavonije u spomen Rakovcu 24. travnja 1906. i osnovana zaklada.

³⁷ Spominje se i da je bio izabran od Higijenskog društva u Budimpešti i Hrvatskog pedagoškog zbora u Zagrebu za počasnog člana, te da je 1895. odlikovan redom sv. Save koji je odlikovanje dobio u vrijeme kada je Sribjom vladao Aleksandar Obrenović te su Beograd i Beč, a dakako i Zagreb imali dobre odnose sa Srbijom. Očito se Antun Lobmayer silno trudio da svima udovolji, što dakako u ljudskom društvu a naročito u našoj sredini nije moguće.

kretanjima. Bilo je to vrijeme hrvatsko-srpske koalicije, a dr. Antun Lobmayer očito nije bio miljenik te koalicije.

Ovo što je ovdje napisano o dr. Antunu Lobmayeru samo je djelomičan prikaz goleme njegove aktivnosti. U mnogim lokalnim novinama nalazimo prepričane sadržaje njegovih knjižica. Njegove upute o zdravlju i liječenju postale su sastavni dio zdravstvene naobrazbe stanovništva.

Antun Lobmayer - Arzt und Medizinschriftsteller, Verbreiter der Gesundheitskultur in Kroatien

Antun Lobmayer (Ruma, 1844-Zagreb 1896) war in den letzten 25 Jahren des 19. Jahrhunderts einer der vorbildlichsten Ärzte Kroatiens und Slawoniens. Er hatte eine gute Bildung und spezialisierte Chirurgie und Obstetrik in Wien. Unter seiner Leitung entwickelte sich diese Anstalt in eine qualitative Institution, die einer sukzessiven Verkleinerung der Mortalität beitrug und eine größere Geburtssicherheit sicherte. Lobmayers Aktivität war vielseitig. Er beschäftigte sich mit der Popularisierung gesundheitlicher Themen die Fran Gudrun Oriovčanin und später Andrija Štampar und später auch Dr. Lujo Thaller von ihm erbten. Es ist sicher interessant, daß gerade Ärzte, die aus Slawonien stammen diese Orientierung im Gesundheitswesen hatten. Lobmayer war auch Redakteur des *Liječničkog vijestnika*. Ihm danken wurden auch die Übersetzungen der neuesten Erkenntnisse der deutschen Ärzte veröffentlicht. In der letzten Periode

seines Lebens fing Lobmayer an Patienten mit kaltem Wasser zu behandeln, aber er fing an, sich auch mit der Politik zu beschäftigen und wurde in zwei Mandaten zum Volksgesandten in der Stadt Senj delegiert. Als in Senj das Segeln scheiterte kämpfte er, um den Bürgern das Überleben zu ermöglichen. Lobmayers Tod wurde in den kroatischen Medien nicht auf diejenige Weise notiert wie es hätte sein sollen, da er viel für das Gesundheitswesen in Kroatien gab. Diese Arbeit war nur eine kleine Beilage unserer Erkenntnis.

44

VDG JAHRBUCH 2006

dr. sc. Bogdan MESINGER

"Ge den kal bum" val po va č ke obitelji Sieber - uvid u duhovno obzorje naših predaka u devedesetim godinama 19. stoljeća

U povodu stote obljetnice smrti

Eduarda Josipa – Slavoljuba – Siebera

njemu u spomen.

B.M.

PRISTUP PROBLEMATIZACIJI

Tradicionalna historiografija, dovedena znanstvenom (a i edukativnom) praksom gotovo do isključivosti, ustoličila je jedan gotovo neprikosnoveni selektivni kriterij pri odabiru znanstveno relevantnih povijesnih "tema i problema": "povijesno" je ono što je javno. Ono što izaziva neposredne i vidne posljedice u općem životu, u sudbini zajednice i toku povijesti.

Javna zbivanja i njihovi nosioci – "javne ličnosti" – uživali su sve privilegije historiografskog monopola. Za njih se znalo. O njima se pisalo. Njima se mjerilo vrijeme. Imenovalo epohe. "Javne" su činjenice formirale znakovni sustav koji je oblikovao naš način mišljenja. Našu svijest.

Zbog toga dugo nismo niti primijetili da nas je vlastita povijest prevarila. Intuitivno, pa i filozofski (mogli bismo reći), mi načelno shvaćamo da je najdublji cilj povijesti otkriti nam tko smo. Ako znamo svoju genezu – znat ćemo i svoj identitet. Ako identitet nije istovjetan s genezom, geneza mu je, ipak, izvorište. No da li je izvor našeg duhovnog ustrojstva u javnoj – ili u privatnoj sferi? Kakav je odnos među njima? I koja je od njih odlučujuća? Zanemaruje li historiografija presudne determinante kada zanemaruje privatni duhovni svijet?

Da bi historiografija prodrla u duhovni svijet malih zajednica, neuočljivih iz perspektive dominantnih povijesnih kretanja, bilo je nužno izmijeniti samu filozofiju povijesti. Gotovo bismo mogli reći: obrnuti je naglavce. Potražiti presudno u onom što je, prividno, zanemarivo, a ignorirati, privremeno, ono što se čini bitnim za presudna povijesna kretanja.

Danas se upravo to u historiografiji zbiva. Barem u jednom njenom dijelu. Naravno, i "povijesni izvori" te nove historiografije – historiografije privatne, pa čak i intimne duhovne sfere, posve su drugačiji od onih koje je tradicionalna historiografija smatrala povijesno relevantnim.

VDG JAHRBUCH 2006

45

Dokumentacijske "sonde" koje nam omogućavaju relativan uvid u duhovnost zatvorenog, privatnog života proteklih vremena kriju se u artefaktima koji su nastajali u obiteljskim domovima i koji su, nažalost, najčešće nestajali s osobama koje su ih stvarale. To su pisma, zapisi, dnevnici, memoari, pa čak i spomenari – zatim privatne knjižnice i njihov sastav, pa i onaj danas teško uhvatljiv način na koji su ukućani provodili takozvano "slobodno vrijeme" – kako ukućani starijih generacija (roditelji!), tako i mlađi. Slobodno vrijeme djece, najčešće ignorirano, posebno je značajno. Ono generira osobnost. Karakteristične su dječje igre najčešće skriveni kod za otkrivanje primarnih, inicijalnih (i često za kasniji život odlučujućih) oblika duhovnog života. Igra je, u svojoj biti, prvi oblik duhovnog (a tek po tome i akcionog) programiranja čitavog kasnijeg života.

U tom smislu igre, pa i "igre" odraslih (kartanje, na primjer, te sportske ili druge igre) omogućavaju nam uvid u jedan nikako ne beznačajan sloj duhovnog života

predaka. Svaka "igra" vid je duhovne aktivnosti i – ujedno - specifičan oblik duhovne uzajamnosti. Svaka je igra kodirani sustav mikrosocijalne komunikacije.

PRIVATNA DUHOVNA GRAĐA KAO POVIJESNI IZVOR

Time smo zakoračili u sivu oblast intimnih duhovnih svjedočanstava ka čijoj se povijesnoj relevantnosti oficijelna historiografija odnosila s krajnjom rezervom. Ova nam oblast, stoga otvara gotovo nepoznata vrata duhovnog života takozvanih "bezimenih ljudi".

Onih kojima povijest ne bilježi imena.

No oni sačinjavaju život. To i sami znamo – zar ne?

Pa ipak, artefakti ovog skrivenog izvorišta dokumenata, ali i skrivenog generatora budućih promjena u povijesti, bili su izloženi nepovratnom iščezavanju.

Artefakti su to čije nestajanje izmiče i zapažanju povjesničara. Privatni život i njegove tragove povjesničari rijetko smatraju znanstveno relevantnim.

Donekle su u pravu. Ali samo donekle. Naime, u pogledu povijesne relevantnosti privatnih arhiva – nazovimo ih, uvjetno, tako – ogromne su vrijednosne disproporcije. Pretežni dio korespondencije, zapisa i sličnog materijala izuzetno je niskoga značenja i ne bi opravdao trud uložen u istraživanje.

Međutim, neki artefakti, pa i čitavi kompleksi privatnog dokumentacijskog materijala takvi su da nam ništa drugo osim njih ne može otvoriti uvid u život, i materijalni i duhovni, minulih vremena. Bez njih, kultura proteklih vremena ostat će nam tek mutnom slikom sačinjenom od naslućivanja i nagovještaja, a ne od dokumentima potkrijepljene slike stvarnoga stanja.

Ne bismo smjeli pritom zaboraviti da istražujemo put kojim smo i mi sami nastali. Prešli smo ga duhovnim stopama predaka.

46

VDG JAHRBUCH 2006

Pred antropološkom historiografijom sudbine preseljeničkog korpusa pokrenutog gorostasnim projektom "Inpopulacije"¹ u osamnaestom stoljeću leže još uvijek nesavladani neki primarni, pionirski znanstveni zadaci – zadaci koji su, u biti, preduvjet svakom daljnjem sustavnom istraživanju.

Primaran bi, recimo, bio model sustavnog kategoriziranja nekada postojećih vrsta artefakata privatnih dokumentacijskih kompleksa. Svaka vrsta posjeduje svoju nekadašnju funkciju, svoju informacijsku latentnost, svoj obavijesni potencijal, pa zatim svoju specifičnu poetiku, odnosno svoj karakterističan oblik (ili čak tipologiju oblika) – od diskursnog do komunikacijskog, pa potom svoju sociokulturnu tipičnost, čak i specifičnu komunikacijsku ritualizaciju (prigodnost, naizmjeničnost pisanog kontakta, stereotipne obrasce oslovljavanja, pa i izvještavanja i tome slično), itd. itd.

Tipologiju privatnih pisanih artefakata možemo u grubim obrisima već nazrijeti. Relativno ju je lako sistematizirati jer sistematizacija već, latentno, počiva u njihovoj prirodnoj, izvornoj ritualizaciji. Svi su oblici bili podložni određenom ritualnom obliku diskursa, a svaki se razvijao na svoj način.

GEDENKALBUM KAO POETOLOŠKI TIP

POVIJESNOG (IAKO PRIVATNOG) ARTEFAKTA

Obiteljski "Gedenkalbum"² bio je relativno rijedak. Taj je oblik obiteljskog artefakta tako rijedak da je danas gotovo nepoznat. Postojao je samo kod visoko obrazovanih obitelji "višeg" građanstva i plemstva, te je i sociokulturno obilježen. Da bi uopće imao smisla, cijeli je obiteljski krug morao biti visoko obrazovan, a potreba za širokom europskom kulturom smatrana prirodnom potrebom.

Iako je najrjeđi, po mnogočemu je više indikativan no bilo koji drugi oblik privatnog promemorijala, kao što su, recimo, pisma, memoari, spomenari i slični privatni dokumenti.

O tome koliko je danas ovakav dokument rijedak svjedoči činjenica da u bazi podataka dostupnih internetom pod natuknicom "Gedenkalbum" između oko 950

47

VDG JAHRBUCH 2006

¹ Termin "Inpopulacija" upotrebljavan je kao naziv projekta kolonizacije krajeva oslobođenih od Turaka krajem sedamnaestog stoljeća; u osamnaestom je stoljeću ovaj termin upotrebljavan i u službenim dokumentima bečkog dvora za vladavine Marije Terezije, što se može vidjeti i na dokumentima reproduciranim i citiranim u knjizi "Die Donauschwaben" (izdanje "Jan Thorbecke Verlag Sigmaringen", 1979., str. 129). Termin predstavlja binarnu opoziciju uobičajenom terminu "depopulacija", te vrlo točno definira prirodu projekta naseljavanja – ili

"kolonizacije". Začudujuće iščezavanje ovoga termina u stručnoj i znanstvenoj literaturi drastičan je primjer znanstvene nelogičnosti i pojmovne zbrke.

• Kulturi spomenara na ovom području posvećena je dragocjena knjiga dr. Mirjane Duran "Tradicijska spontane kulture djece i mladih I, Spomenar i dnevnik" (Naklada "Slap", 2003.). Nažalost, ne spominje ovaj "Gedenkalbum" (u doslovnom prijevodu: album uspomena), očito stoga što ne pripada kulturi dječjeg uzrasta. Međutim, niti "dječji" spomenari ne gase se s prolaskom djetinjstva (na što i ona upozorava), a obiteljski "Gedenkalbum" se nadovezuje u kontinuitetu na spomenare mladih dana.

Uz termin "Gedenkalbum" javljaju se i spomenari s nazivom "Poesie", "Poesiealbum", "Gedenkbuch" i "Stambuch". Postojalo je, dakle, čak pet termina (!) za isti kulturni fenomen (spomenar) koji su upotrebljavani u isto vrijeme na istom jezičnom području (njemačkoga jezika), što je samo po sebi fenomen koji valja posebno istaći!

informacijskih jedinica *nema niti jedne koja se odnosi na "Gedenkalbum" kao oblik obiteljskog spomenara.*

"Gedenkalbum" valpovačke obitelji Sieber možemo stoga smatrati kulturno-povijesnim dokumentom bez presedana. Ono što nam taj artefakt otkriva – teško da nam može bilo što drugo otkriti. Bez njega, cijela bi jedna oblast dragocjenih kulturoloških podataka o duhovnom životu i obzoru naših inopulacijskih preseljenika pri kraju devetnaestoga stoljeća ostala zauvijek nedostupnom..

To znači i da bi nam i oni ostali zauvijek nepoznati.

Nikada ne bismo zakoračili u njihovu svijest da nam oni sami nisu - ovim

"Gedenkalbumom" - otvorili vrata svoje duše i svoga uma.

No tko su oni bili?

VALPOVAČKA OBITELJ SIEBER I NJEN NESTOR

– DR. EDUARD (SLAVOLJUB) JOSIP SIEBER

- KAO STVARATELJ INSTITUCIONALNE

INFRASTRUKTURE VALPOVA

Povijest obitelji Sieber po mnogim je sudbinskim odrednicama jedna od egzemplarnih obiteljskih povijesti.

Njen nam primjer dojmljivo ilustrira dramatičnost lančanih migracija, izloženost često zatirućem pritisku novih, nepoznatih i izvornom identitetu obitelji stranih sociokulturnih okruženja, kao i transgeneracijsku upornost obitelji da očuva svoj izvorni habitus i svoje autentično sociokulturno obilježje.

Obiteljski društveni status trebalo je u svakoj novoj sredini iznova mučno uspostavljati, a održati ga u samoj obitelji kroz dugi lanac pokoljenja (od prve migracije nanizalo ih se osam do deset!) i kroz tri duga stoljeća (od sredine osamnaestog do prvih godina dvadeset i prvoga) također nije bilo ni lako ni jednostavno.

Stoga nam ovakva mala i prikrivena povijest jedne karakteristične obitelji može više reći o dubinskom duhovnom krvotoku povijesti no kronologija promjena u vrhovima moći (o čemu standardna historiografija govori i u čemu nastoji raspoznati unutarnju logiku povijesnih mijena).

Upravo nam o toj borbi za očuvanje vlastitog kulturnog identiteta priča, vrlo sugestivno i vrlo dokumentirano, sačuvani "Gedenkalbum".

No njegov povijesni smisao možemo dokučiti tek ako ga nastojimo razmotriti u sklopu duhovnog okružja unutar kojega je upotrebljavan i oživljen kao programirano sredstvo duhovnog samoispitivanja i duhovne samospoznaje.

48

VDG JAHRBUCH 2006

Obitelj Sieber doselila se – prema obiteljskom sjećanju i svjedočenju – oko 1760. godine iz oblasti Sudeta u području Češke u slavonski gradić Valpovo – deislamiziran tek nekih sedam desetljeća prije njihova dolaska i još uvijek u previranju novog urbanog, sociokulturnog konstituiranja.

Imenom nam poznati rodonačelnik obitelji Sieber bio je liječnik – kirurg – dr.

Josip (Josephus) Sieber. Dva su se obiteljska obilježja prenosila s pokoljenja na pokoljenje kao znak i jamac obiteljskog i statusnog identiteta – liječničko zvanje i ime "Josip".

Prvi Sieber rođen u Valpovu bio je - također - dr. Josip Sieber. Bio je poživio osamdeset godina (1782. – 1862.), što je tada smatrano dubokom starošću. Težnja ka dugovječnosti bila je kroz niz pokoljenja karakteristikom obitelji Sieber, te niti devedesetogodišnjaci među njima ne bijahu rijetki.

Imao je trojicu sinova – i sva trojica bijahu liječnici. Bili su to dr. Josip Sieber

(1813. – 1870.), inače liječnik biskupa J. J. Strossmayera, dr. Ivan ("Muki") Sieber (koji se preselio u Srbiju – u Valjevo) te najmlađi – dr. Eduard Josip (Eduardus Josephus) Sieber.

On je živio od 1832. do 1905. godine. Iz njegove ostavštine potiče "Gedenkalbum" o kojem želimo govoriti. Ustanovljen je kao obiteljski – donekle ritualni – običaj iskazivanja prihvaćanja u obiteljski krug u vrijeme njegove šezdesetogodišnjice – 1892. godine.

Dr. Eduard Sieber bio se oženio 1863. (dakle, u dobi od trideset godina) tada dvadeset sedmogodišnjom valpovačkom plemkinjom Stephaniom Burian. Potjecala je iz slovačke plemićke loze koja je 1604. godine dobila plemićki naslov i grb od cara Rudolfa II. Njen otac, Johann pl. Burian (1800. – 1888.) bio je vodio gospodarstvo valpovačkog grofa.³

Eduard i Stefanija Sieber dobili su četvoro djece – Marijanu (1864. – 1944.), kasnije udanu za Ferdinanda Mergenthalera, potom jedinog sina - Karla (Dragutina), koji bijaše kratkoga vijeka (1867. – 1905.) i koji se nije ženio, potom drugu kćer – Gabriellu - Ellu (živjela je od 1870. do 1956.), koja se udala za Edouarda Hontoiru, Belgijanca iz Ostendea, te najzad treću, najmlađu kćer, Adelhaidu – Adu (1874. – 1943.) koja se 1898. udala za Viktora Messingera iz Iloka.

Dr. Eduard Sieber bio je jedan od najuglednijih građana Valpova. U znak zahvalnosti zbog zasluga za grad Valpovo, Valpovčani su nakon njegove smrti i jednu ulicu u Valpovu nazvali njegovim imenom. U listu "Vatrogasac" (Zagreb, na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće) u posvetnom i slavljeničkom napisu objavljenom njemu u čast (SLAVOLJUB SIEBER, liečnik iz Valpova) čitamo "...da je Slavoljub Sieber prvi čovjekoljub i vrijedni sin bijeloga Valpova". Ističu se i obiteljske zasluge,

49

VDG JAHRBUCH 2006

³G. Buriana spominje i dr. Ivo Mažuran u svojoj monografiji "Valpovo, Sedam stoljeća znakovite prošlosti" (izdanje: Valpovo, 2004., tisak "Grafika", Osijek.) kao: "zamjenik ekonoma Viktor Burian" (str. 104). U dokumentima koje posjedujem (i prema usmenoj predaji) on je bio Johan Burian ("Joannes Burian, cocus Dominialis"). Ovo nejasnoću nisam do sada uspio razriješiti.

odnosno altruistički kontinuitet djelovanja obitelji Sieber u Valpovu, te odaju priznanje i njegovu ocu – dr. Josipu Sieberu:

"Otac mu je bio praktični liječnik u Valpovu, koji je staro Valpovačko kupatilo otkrio i dokazao ljekovita svojstva te željezne vode. Naš Sieber svršio je nauke u Osijeku i Pešti, te je kao praktični liječnik vršio već u svojoj mladoj dobi svoje čovjekoljubivo zvanje. U oktobru 1862. posta kotarskim liječnikom (danas mirovljen), poslije vlastelinskim a najposlije tvorničkim liječnikom tvrtke S. H. Gutmann. Ženio se sretno u tri puta, a najposlije sa vrlom domorodkom djakovkinjom Josipom Bošnjakovićkom.

Naš Sieber kojega lik evo u spomen donášamo, jest kao liječnik prijazan, savjestan i brižan, što je najbolje pokazao za negda harajuće kolere u Bizovcu i Petrijevcima; te vršio to svoje uzvišeno zvanje kroz lijepi niz godina još uvijek, hvala Bogu u punoj snazi i čeličnoj ustrajnosti.

Kao Valpovčanin začeo je skromno mnogo dobra i plemenita za svoje rodno mjesto, koje će se svoga Siebera uvijek zahvalno sjećati. Uskoro će se u Valpovu graditi bolnica, te je u tu svrhu sabrao preko 26.000 for. Prvi je gradnju zamislio i prinose skupljao naš vrijedni starina Sieber.

Tko je pri ustrajanju podružnice crv. križa, pčelarske i gospodarske podružnice, čitaoničkoga, pogrebnoga i vatrogasnoga društva i glazbene škole prvi? Opet naš vrli rodoljub Sieber, koji nije žalio svoga novca, svoga truda i nastojanja, dok se je pojedino društvo diglo na noge.

Teško nam je istaći sve zasluge ovoga rijedke nesebičnosti čovjeka, za koje svi znadu a opet pravo ne znaju jer on sve što čini, skromno i zatajući sama sebe izvadja.

I danas još te u svojoj poodmakloj dobi snuje on i radi neumorno o boljku, poljepšanju i dobromu glasu lijepoga nam trgovišta Valpova. Uz svoje zvanje skuplja on prinose za uzdržavanje valpovačke glazbene škole, za koju se on upravo oćinski brine, društvenim je liječnikom podružnice crven. križa, vatrogasnoga i pogrebnoga društva, odbornikom gospodarske podružnice i t.d."⁴

Tekst, koji završava čestitarskom eksklamacijom (vjerojatno je bio posvećen sedamdesetoj obljetnici rođenja - 1902. godine u mjesecu ožujku), iznijeli smo u

cijelosti (osim uvodne i završne rečenice) jer ne bismo današnjom stilizacijom mogli prenijeti uz podatke i onodobni zanos i iskrenost kojom tadašnji Valpovčani govore o svom zaslužnom građaninu.

Ipak, nužno je izlučiti poimence zasluge i složenu, skoro sveobuhvatnu širinu altruističkog društvenog rada dr. Siebera.

Uz liječnički rad izuzetno širokoga opsega (bio je kotarski, vlastelinski i tvornički liječnik, te liječnik crvenog križa, kao i vatrogasnog i pogrebnog društva), Eduard – Slavoljub – Josip Sieber bio je i začetnikom, ili jednim od začetnika svih

50

VDG JAHRBUCH 2006

„Dokument citiramo u izvornom obliku prema etimološkom pravopisu koji je u Hrvatskoj bio na snazi početkom XX. stoljeća.

tih društava, a uz to i čitaonice, glazbene škole, pa i pčelarske i gospodarske podružnice... Pritom se uvijek isticao i osobnim dobrotvornim priložima.

Za šire društveno zalaganje malo Valpovo i nije otvaralo velike mogućnosti. No Sieber se nije zadovoljavao time da iskoristi zatečene i ponuđene mogućnosti. Da bi djelovao u skladu sa svojim ne samo profesionalnim, nego i duhovnim, pa i humanitarnim potrebama, bili su mu potrebne složenije mogućnosti. Ustvari, bio mu je potreban grad drugačije socijalne, kulturne i ine infrastrukture, grad drugačijih akcionih potencijala.

I on ga je stvorio.

Ogromnim i vjerojatno ni od koga drugoga nadmašenim naporom – i sistematičnošću – pretvarao je malo ruralno Valpovo u moderan grad srednjoeuropskih obzora.

Vrlo su raznoliki morali biti građanski krugovi u kojima se kretao, a i zadivljujuće raznovrsni njegovi interesi, pa i razumijevanje specifičnosti najraznorodnijih oblasti, da bi mogao svojom pokretačkom energijom i poticajnom inicijativom stvoriti, gotovo ni iz čega, *institucionalnu infrastrukturu jednoga grada*.

No raznolikosti javnih – društvenih – krugova u kojima se kretao odgovara ne manja, nego čak i istančanija složenost i bogatstvo užeg, obiteljskog kruga rodbine i prijatelja koji su se u njegovom domu okupljali.

Za tu vrstu građanskog okupljanja u privatnim domovima ne postoji adekvatan termin. "Salon" - ? "Kružok" - ? Prvi termin naglašava aristokratičnost, čime značenjsko težište pomjera na statusno uzdizanje nad sredinom. Drugi, pak, značenje pomjera na organizacijski, gotovo zavjerenički karakter okupljanja. Termin "krug", opet, previše je neodređen i uopćen.

Pa ipak, upravo sačuvani obiteljski "Gedenkalbum" otkriva ne samo značenje, nego i duhovni sadržaj obiteljsko-prijateljskog kruga doma Sieberovih u Valpovu. On je takav da nam dubinski osvjetljava povijest – ili bar jedan njen isječak (no jedan od bitnih isječaka) kao skriveni duhovni proces.

A kada povijest ne bi bila povijest duhovnosti – da li bi uopće postojala?

GRAĐANSKA KULTURA INTELEKTUALNO POTICAJNE DOKOLICE U 19. STOLJEĆU

Čovjek je društveno biće. Nismo ovim riječima rekli ništa novo. Postoji nesagledivo složena struktura ljudskih socijalnih okupljanja, zasnovanih na selektivnim kriterijima (oni uvijek postoje kao načelo socijalizacije!) koji mogu biti obiteljski, zavičajni, etnički, politički, strukovni, čak i spolni, generacijski, sportski, itd. itd.

Dom valpovačke obitelji Sieber tijekom posljednjih dvaju desetljeća devetnaestog stoljeća bio je – sačuvana obiteljska dokumentacija na to

51

VDG JAHRBUCH 2006

nedvosmisleno ukazuje – jedno izuzetno živo intelektualno žarište. Duhovna atmosfera toga doma bila je magnetska i poticajna. U njemu je sustavno njegovana jedna složena kultura žive međuljudske komunikativnosti, pa i više od toga: komunikacije čovjeka sa samim sobom – mogli bismo reći.

Ona, nesumnjivo, nije bila samo dijaloška. Duhovna komunikacija ima daleko šire mogućnosti od onih koje čovjeku nudi govor. Ljude može povezati glazba (pa čak i tišina!), može ih povezati dojam što ga pobuđuju djela plastičnih umjetnosti -

slika, vez, kip... Uopće, sve manifestacije ljudskog senzibiliteta i ljudske duhovnosti.

No da bi čovjek za takvu komunikaciju (dakle – i za okupljanje) bio pogodan, odnosno da bi mu takva komunikacija predstavljala unutarnju egzistencijalnu nužnost bez koje niti samoga sebe ne bi mogao ostvariti, nužna je njegova odgovarajuća duhovna izgradnja. Prije no što stupi u takav krug proširene duhovne obitelji, (kakav se, nesumnjivo, bio formirao u domu obitelji Sieber) mora biti duhovno oblikovan kao ljudsko biće analognih interesa, kulture i etike. Ovo nas dovodi do nužnog zaključka da takozvanu "dokolicu" dječje igre i "dokolicu" odraslih moramo vidjeti u kontinuitetu. Bez poznavanja dječje kulture i kultura odraslih ostat će nam zaključanom zagonetkom.

Stoga je nužno – smatramo - ovom fenomenu posvetiti posebno, pripremno poglavlje.

URBANA KULTURNA REVOLUCIJA ZAČETA U URBANIZACIJI DJEČJE IGRE

Govorimo o oblicima (ali i o sustavu!) *aktivne dokolice* kakvu znanost nerijetko s prikivenim prijezirom ostavlja na periferiji svojih istraživanja. No da li je dokolica zaista oblast jalovih aktivnosti?

Smatramo da je uloga dokolice u formiranju ljudske osobnosti upravo suprotna tome. "Dokolica", oslobođena socijalnih obvezatnosti, otkriva autentičnu osobnost čovjeka, te termin "dokolica" upotrebljavamo samo stoga kako bismo ga mogli problematizirati i time ukazati na njegovu krajnje dvojbenu opravdanost.

Riječ je o kulturi! O kulturi dječje igre, ali i o kulturi okupljanja i druženja odraslih također. U druženju odraslih prepoznat ćemo, najčešće iznenađujuće lako, čak i ne previše skrivene oblike transformirane dječje igre!

Posebno se ovo odnosi na urbanu kulturu i dječje igre i (takozvane) dokolice odraslih. Između ova dva oblika aktivnosti postoji iznenađujuća uzajamnost, pa čak i programirani kontinuitet.

Riječ je, dakle, o novom i brižno projektiranom sustavu odgoja buduće urbano kultivirane i potpune (dakle – životno zrele) osobe, spremne da se kao kulturno oblikovan pripadnik srednjoeuropske civilizacije uključi u urbanu strukturu ne samo svoje uže sredine, nego i suvremene Europe.

52

VDG JAHRBUCH 2006

Ovakva je odgojna koncepcija bila potpuno strana ruralnoj kulturi, pa i kulturi ruralne dječje igre.

Otkrivamo, ustvari, korijene presudne civilizacijske transformacije društva u cjelini. Odlučujuću ulogu imala je u tome ona generacija preseljenika (bila je to druga ili treća generacija nakon prvog inpopulacijskog vala) koja se već egzistencijalno situirala, stekla primarne društvene pozicije, te potom počela, oblikujući svoje potomstvo, posredno preoblikovati sveukupno društvo.

Postali su, praktično, *njegovom civilizacijskom jezgrom*.

Tako je započela *druga faza civilizacijske transformacije društva u istočnoj Hrvatskoj (a vjerojatno i u širim okvirima), koju su inicirali, pokrenuli i unijeli u nju sadržaj, smisao i koncepciju, preseljenici iz srednje Europe*.

Valpovačka obitelj Sieber, zahvaljujući i svom položaju i izrazito aktivnoj ulozi u urbanoj restrukturalizaciji sredine, te, konačno, sačuvanoj dokumentaciji koja omogućava detaljnu rekonstrukciju procesa kulturne transformacije, može nam poslužiti kao *egzemplarni uzorak* urbano-kulturne revolucije pokrenute nastojanjima preseljenika iz austrijsko-njemačkih (a i drugih) krajeva srednje Europe. Svaka pojedinost iz kulturne povijesti ove obitelji osvijetlit će nam tu povijesnu preobrazbu društva iznutra.

Povijest time prestaje biti nadljudsko zbivanje. Otkrivamo kako se ona začinje u intimi zaboravljenih pojedinaca. Anonimne i iščezle duše pravi su junaci povijesti.

A i naš duh, pa i naš dah, samo su nastavak njihova disanja.

No vratimo se novom, urbanom odgoju djeteta o kojemu smo počeli govoriti.

U njemu je, rekosmo, skriveno sjeme sutrašnjice. Budući da govorimo o našoj povijesti – to je sjeme iz kojega smo mi nikli.

Koncepcija "dokolice" - a posebno koncepcija odgoja djeteta počevši od igre pa preko ritualiziranog sustava odgajanja do zrelosti (i s njom povezanih oblika "testiranja" te zrelosti) upravo je revolucionarno izmijenila kulturu, psihologiju i

cjelokupno obzorje društva.

Pripadnici preseljenog srednjoeuropskog građanstva prvi su shvatili da se u dječjoj igri krije začetak i geneza kasnije kreativnosti. Tek sustavnim programiranjem dječje igre može se, projektivno, stvoriti uvjete za stvaralaštvo koje neće ostati regionalnim i subeuropskim (što je još i danas nelagodna bolest našeg ruralnog stvaralaštva, koje niče bez pouzdanih kriterija, autistično i često nepodnošljivo sirovo, agresivno sklono negiranju europske kulture, a uza sve očekuje pritom i povlaštenu društvenu valorizaciju i pravo na dominantan položaj!).

Kultura intelektualno poticajne dječje igre bila je u domu Sieberovih njegovana vrlo sustavno. Iz njihova su doma, ili iz duhovnog poticaja koji je u njihovom domu imao svoje izvorište, poticale najzbuđljivije igre koje sam i sam u ranom djetinjstvu upoznao.

53

VDG JAHRBUCH 2006

Krajem devetnaestog stoljeća stil historicizma smatran je dosegnutim umjetničkim vrhuncem.

I moji su ga roditelji, a za njima i ja, upoznali u najranijoj dobi pomoću dječje igre.

Još osjećam svoju fasciniranost nestvarnom ljepotom gotičkih crkava. No nisu to bile prave crkve.

Bili su to tek planovi za izgradnju minijturnih modela od malih višebojnih kamenih kocaka.

Njih je moj djed (ili još pradjed?) kupio kao novu, tek otkrivenu dječju igru. Igru stvaranja.

Tako je, vjerojatno, započela i moja fasciniranost umjetnošću. Tu igru od njih, prirodno, i ja sam naslijedio.

Postoje igre koje se temelje na odmjeravanju snaga. One karakteriziraju pretežno ruralnu kulturu. No, postoje i igre zasnovane na oblicima (ili modelima) odmjeravanja duha. One su karakteristične za urbanu kulturu. Ako sociokulturna sredina (kao što je sredina višeg građanstva) naglašava vrijednost kulture kao vrijednost koja odlikuje i osobu, tada i igra teži stvaranju duhovne hijerarhije zasnovane na poznavanju kulture.

Upravo je to bio smisao obiteljskog Gedenkalbuma. No ranije igre njegovane u obitelji, dječje igre, bile su rana priprema za ovakav sustav vrednovanja osobe. Igra je vrlo poticajan medij.

Niži oblici odmjeravanja promišljenosti i sposobnosti u kombinatornoj strategiji (takav je, zapravo, skriveni smisao kartaških igara) najpopularniji su oblik "upražnjavanja" dokolice. Termin "upražnjavanje" - izrazito ružan, podmuklo pejorativan termin – u ovom slučaju, ipak, vrlo plastično ukazuje na duhovnu ispraznost okupljanja zasnovanog na takvoj igri uzajamnog odmjeravanja. Kontinuitet između dječje zabave i zabave odraslih (kartanje je i terminološki "igra") u ovom je sadržaju više no vidljiv.

No igra kartama – "kartanje" - i pored sustava odmjeravanja dovitljivosti ugrađenih u nju i poticanja ka isticanju u mikrosocijalnoj grupi zatvorenog kartaškog kruga u biti znači odustajanje od društvenog života. Svaki je pasionirani kartaš ovisnik koji se predao, te kartanje postaje, psihološki, vrsta prisilne radnje, odnosno oblik neuroze.

Međutim, kultura dječje igre u obitelji Sieber – koja nam, svakako, može biti reprezentativan uzorak kulture višeg građanstva pretežno njemačko-austrijskog porijekla, bila je promišljena, izrazito intelektualna – a ipak zasnovana na bezazlenoj igri virtualne utrke. Bila je inventivna i aktualno osuvremenjena svojim zasnivanjem na tehnološkim, geografskim i drugim otkrićima. Njen je skriveni cilj bio odgoj konstruktivne poticajnosti, interesa za svijet i za znanost, te buđenje želje za otkrivanjem.

54

VDG JAHRBUCH 2006

Nažalost, sačuvani objekti dječje igre potječu tek s početka dvadesetoga stoljeća i u njima možemo pratiti plodove kulture dječje igre – što znači dječjeg odgoja – prenesene izravno iz matične obitelji Sieber. Riječ je o igrama koje je za svoju djecu

nabavljala iz Beča, Berlina ili Leipziga najmlađa kći dr. Eduarda Siebera, Adelhaida – odnosno Adela - ili "Ada", kako su je zvali.

Njen duhovni razvoj možemo, zahvaljujući sačuvanim osobnim dokumentima odrastanja, pratiti i na taj način otkriti jedan pomno razrađen, čak ritualiziran model ne samo odgoja, nego formiranja osobnosti. U tom odgoju oblici igre prirodno prerastaju u oblike duhovne uzajamnosti s bliskim osobama, te je igra priprema za kulturu komunikacije, čak i u osobnoj sferi.

Na taj način igra prerasta u etiku! Ona odgaja konstruktivnu uzajamnost.

Ovo je, nesumnjivo, kulturna vrednota koja karakterizira građanstvo srednjoeuropske geneze. A uz to, riječ je o vrednoti koju uobičajeni pozitivistički oblici istraživanja povijesti doseljenika temeljenih na povijesnoj dokumentaciji (koja ignorira privatnu sferu kao irelevantnu) tragično previđaju.

Tako, naime, dobivamo povijest iz koje su nestali ljudi – jer je iščezla ljudskost. Ako potražimo njihovu skrivenu ljudsku stranu – pronaći ćemo izgubljenu dušu vremena

KAKO U SLAVONSKOJ PROVINCIJI

PRUŽITI KĆERI EUROPSKI ODGOJ?

(GRAĐANSKI ODGOJ ŽENSKOG DJETETA KRAJEM 19. STOLJEĆA)

Pokušat ćemo ovo ilustrirati djetinjstvom najmlađe kćeri Eduarda Siebera – Ade – prema sačuvanim podacima.

Pružiti kćeri nježnost i ljubav, te joj postupno otvarati sve čudesne ljepote svijeta u koji ulazi, a pritom joj, ipak, osigurati zaštićenost i stvoriti uvjete u kojima će svetost njene intime ostati neprikosnovenom i intaktnom, gotovo je neostvariv odgojni podvig. Najteži je to ispit ne djeteta – nego roditelja. Tek će budućnost njegove kćeri biti ocjenom njegove ne samo roditeljske, nego i ljudske vrijednosti, bez obzira na sve drugo što je postigao.

Dramatičnost ovog iskušenja još se i danas može iščitati iz malog broja skromnih, upravo čudom sačuvanih dokumenata .

No to nisu dokumenti roditelja. To su malobrojni intimni dokumenti rane mladosti njegove najmlađe kćeri – krhke Adelhaide. A lik roditelja tek naziremo u pozadini, tek ga slutimo. Gotovo je nevidljiv.

No znamo da je jedino on mogao pokretati osjetljivi ritam njenoga odrastanja.

Godine 1889. umire njegova supruga Stephania Sieber, rođena plemenita Burian. Dr. Sieber tada ima pedeset i sedam godina. Njegova se najstarija se kći, Marianna, upravo udala za Osječanina Ferdinanda Mergenthalera i otišla u Osijek. Mlađoj, Gabrielli – Elli - upravo predstoji udaja za inteligentnog i poduzetnog

55

VDG JAHRBUCH 2006

Belgijanca, Eduarda Hontoira. Upoznala ga je i zaveljela na jednom od putovanja u tada otmjeno ljetovalište više europske klase – Ostende, te ga dovela u Hrvatsku. Sin Karlo, dvadesetdvogodišnjak, boluje od tuberkuloze i umrijet će iste godine kada i otac – 1905.

No najmlađa, Adelhaida (a zvali su je i Adela i Ada – zadržat će se najkraća varijanta) tek se nalazi pred prvim stupanjem u predvorje života. Ima nepunih petnaest godina.

S petnaest godina djevojka dobiva prvi spomenar. Otvara joj se mogućnost da stvara svoj prvi intimni krug prijateljica – i prijatelja – i da posjeduje svoju intimnu knjižicu prvih poruka. I da svojim porukama, upisanim u spomenar, odgovori na iskaze prijateljstva.

Ako neka od upisanih poruka prekorači prag nedužnoga prijateljstva – to će ostati njenom tajnom. No od nje se već očekuje da zna odabrati ljude dostojne njenog povjerenja.

U tom smislu razvijane su kod nje od rane mladosti određene vrline. Postala je do virtuoznosti vična nekim oblicima ručnog rada. Uz vez, posebnu je sklonost – i nadarenost – pokazala izrađujući predmete od lika – s rijetkim smislom za oblik, ornament, ali i funkciju. Školskom se odgoju kao dopuna razvijao paralelni domaći odgoj u onim oblastima kulture koje je škola ili ignorirala ili nudila u neprihvatljivo suženom opsegu i niska dometa. Tako je naučila svirati klavir. Budući da je sposobnošću opravdala i povjerenje i ulaganja – dobila je svoj klavir – "Franz Wirth Schüller von Bösendorfer".

Dr. Sieber bio je pretplatnikom uglednih srednjoeuropskih časopisa – "Moderne Kunst" iz Berlina, na primjer. Redovno je naručivao izdanja europske beletristike iz Leipziga (izdavačka kuća "Minerva"). Tako su oblasti glazbe, umjetnosti i književnosti bile pouzdano pokrivena. Mala Ada znala je što su prave vrijednosti i cijenila ih je. Oblici vizualne i zvučne ljepote oplemenili su je. Uživala je u ljepoti aktivno. Rano probuđenu intelektualnu radoznalost znat će kasnije prenijeti i svojoj djeci. Jedna njena kćer će već u ranim tinejdžerskim godinama, kao školarka, slikati tako da je mogla poučavati druge.

Sa četrnaest-petnaest godina već će i sama, zahvaljujući svojem duhovnom iskustvu i kulturi, znati odijeliti prave od lažnih vrijednosti. Čak i pri prvim poznanstvima s ljudima. Visoko je cijenila dostojanstvo (vjerojatno presađeno u nju od majke Stephanie pl. Burian, porijeklom - slovačke plemkinje) i znala je na čemu se ono zasniva.

Ukratko, znala je procijeniti potencijalne prijatelje i odabrati one koje odlikuju i kultiviranost i uglađeno ponašanje, iskrenost i moralna neiskvarenost.

Dr. Sieber vodio je ka životu kćer u koju se mogao pouzdati. Starije kćeri, već udane, bile su mu ohrabrenje i pomoć.

Vjerojatno je slutio da su mogućnosti za udaju tako duhovno i kulturno oblikovane kćeri u zaostalost, pretežno ruralnoj, čak sirovoj sredini krajnje

56

VDG JAHRBUCH 2006

ograničene. Udaja – tek u relativno dalekoj perspektivi – bila je prijeteći problem, potencijalno daleko teži od odgoja.

Uostalom, to i nije nova tema. Problem udaje kćeri neuralgično je i već pomalo mitski traumatično roditeljsko iskustvo naših predaka. Ponekad je to pitanje miraza. S tim dr. Sieber neće imati problema. No naći ženika odgovarajućeg statusa koji neće zatrti brižno odnjegovanu psihi i kulturu njegove najmlađe kćeri...?

Da li nam njen još djetinji spomenar može omogućiti bar naslućivanje onog užeg duhovnog okružja koje je formirano prvim prijateljstvima?

Već naslov ove malene knjižice, spomenara u kožu uvezanog i zatvorenog malom metalnom kopčom, indikativan je. Naziv je ove knjižice intimnih poruka za vječno sjećanje:

"POESIE"

Prema istraživanju dr. Mirjane Duran ovaj je spomenar najstariji sačuvani spomenar na području istočne Hrvatske.⁵

Time njegovo kulturalno značenje postaje daleko širim od onih malih privatnih okvira u kojima se za svoga života zadržavao. Izvađen iz tame male ladice Adinog privatnog "sekretera", u kojoj ga je čuvala zaštićenog minijaturnim, gotovo simboličnim ključem (jer pravi je čuvar bila kultura njenih ukućana), njen je spomenar danas jedina očuvana žila kucavica u kojoj još otkucava duhovni puls jednog nestalog vremena Riječi posjeduju u sebi dah vječnog. One žive i kad se njihovom izustitelju ugasi dah. Poruke su ove tek u kratkom trenutku svoga nastanka bile osobne. Danas odavno više nisu. Danas su to poruke o duhovnim vibracijama jednog nestalog vremena. Što su mislili oni koji su svoje poruke upisivali, kako su se oslovljavali, što su cijenili bitnim u životu i u odnosima među onima koji su im bliski, kakva im je kultura samoočitovanja (jer svakom porukom čovjek sebe poručuje), itd. itd. – o svemu nam tome diskretno govori ovaj mali skup intimnih poruka.

Za deset godina u spomenaru se našlo 44 upisa. Većina ih je datirana (što govori i o poznavanju malih ritualnih oblika posvete – dakle, o jednom vidu više građanske kultiviranosti). Tek neke nisu. Tako možemo pratiti godišnji ritam upisa. U biti – proces sve strože selekcije (što je znak sazrijevanja), ali i diskretni porast osobnosti.

Naime, frekvencija s godinama opada (gotovo polovica upisa potječe iz prve tri godine i dva mjeseca – od smrti Adine majke). S opadanjem frekvencije raste ozbiljnost i zrelost formulacija, a stereotipne se formule ("Život je san! Sanjaj sladko!" iz 1891. ili "Zur Erinnerung an Deine Freundin" iz 1882. godine), sve češće povlače pred osobnijim formulacijama.

57

Uz opadanje frekvencije upisa – što govori o zrelijoj i brižljivijoj selekciji prijatelja, te time i o porastu samosvijesti, blago se mijenja i odnos upisa na njemačkom jeziku (koji je Ada osjećala kao svoj materinski jezik) i hrvatskoga jezika.

Od 44 upisa – 33 su pisana njemačkim jezikom (pretežno goticom)⁶. Devet prijateljica i prijatelja napisalo je svoju posvetu hrvatskim jezikom, jedna srpskim (ćirilica!), a jedna – francuskim ("Souviens-toi-de-moi, Olga H., Belišće le 16."). Ova mala ritualna formulacija indikativno ukazuje na stilematiku funkcionalnost pojedinih europskih jezika koja se očituje i izborom jezika

Građanske konvencije iskazuju se i u strožoj barijeri provjere kroz koju, svakako uz obiteljsku pasku, moraju proći muškarci koji žele stupiti u uži krug djevojičinih prijatelja. Svega ih je četvrtina – koliko se može zaključiti po ponekad enigmatično, ritualno kaligrafski stiliziranim potpisima. Ipak, neka imena ne ostavljaju nas u dvojbi: Gusti (hipokoristik od "Gustav"), Nikola, Max, Vjekoslav, Ivica, Josip, Ratislav, Antun, Franz... Još dva upisa su, nesumnjivo, posvete muškaraca.

Ovako oboružana oprezom i s brižno odnjugovanom sposobnošću kulturne, statusne – a i prikriveno etičke – provjere muškaraca koji iskazuju težnju za pridobivanjem njena prijateljstva, a i eventualne naklonosti, dobro je odgojena građanska djevojka bila pripremljena za slijedeću stepenicu svoga odrastanja – za prvi javni izlazak iz kuće.

Na ples. Na "Bal".

Činovnički plesovi – zvalu se "Beamten-Ball" - održavani se devedesetih godina u Belišću. U veljači. U ritualnom vremenu kratkotrajne i relativne slobode – u vremenu poklada.

Nakon što je u prosincu 1892. navršila osamnaest godina, Ada Sieber je 12.

veljače 1893., na pragu svoje devetnaeste godine, poslala na svoj prvi ples.

Na pragu svoje dvadesete godine, 1. veljače 1894., bila je pozvana na svoj drugi ples.⁷

I zadnji – koliko možemo zaključiti iz sadržaja njene male intimne ladice uspomena koje je brižno čuvala.

Dva bala od osamnaeste do dvadesete godine života. Dva bala za čitav život.

Radosti su, zaista, dozirane kao da je riječ o doziranju otrovu. A opasnost "trovanja" eventualnom raskalašenošću, luksuzom i lakomislenošću zaista je vrebala u očima brižnih roditelja iza svakog izlaska u društvo radi zabave..

58

⁶Statistički podaci o upisima u ovom spomenaru navedeni u knjizi M. Duran (na str. 35.) nepotpuni su i neprecizni. No riječ je, zaista, o posve efemernom podatku.

⁷U stručnoj je literaturi uobičajen termin "plesni red". Autor ovog oglada smatra termin "Plesna knjižica" primjerenijim.

I tako je Ada u svom životu otplesala osam plesova. Tri u 1893. godini i pet u 1894. godini. Dvije kadrile ("Quadrille") i jedan kotiljon ("Cotillon"), te tri kadrile, jedan kotiljon i kolo 1894. godine.

Samo se jedno ime ponavlja u oba "plesna reda" - kako se (ne baš najadekvatnije) nazivaju ovi nježni kulturološki suveniri, bidermajerski minijturni, delikatni i uvijek virtuosno izrađeni. Poruka je te izrade: intimno sjećanje najveća je dragocjenost koju čovjek u životu može steći.

Samo se jedno ime javlja dva puta. Tisuću osamsto devedeset i treće i tisuću osamsto devedeset i četvrte.

Jedan je mladić, poštujući ograničenje koja mu nameće statusna kulturna ritualizacija osobnih odnosa, i znajući pritom da samo tako može i sebe poštovati i očekivati poštovanje drugih, čekao punu godinu dana da bi s djevojkom koja mu je mila otplesao još jedan ples!

U ta dva plesa sabijena je jedna priča koja, skrivena u potaji, obilježava čitav jedan život.

Stoga ćemo joj – a i stoga što tako mnogo govori o kulturi naših predaka, o njihovoj etici i o načelu obuzdavanja i potiskivanja intime, – posvetiti posebno poglavlje.

Jedan je kulturni dokument ka kojemu se krećemo objedinio je sav ovaj duhovni

svijet koji nastojimo oživjeti

ERKENNE DICH SELBST!

"ERKENNE DICH SELBST" - UPOZNAJ SAMOGA SEBE – riječi su kojima nas ovaj spomen-album poziva da uđemo u nj i da, spoznavajući samoga sebe, omogućimo i drugima da nas upoznaju.

Upoznati drugoga – to znači ući u njegov duh. U ideje i ukus, u kulturu, u senzibilitet, u sve što pobuđuje u njemu osjećaje, u sve ono za čim teži i u čemu vidi uzore ka kojima stremlji...

Stoga ovaj Gedenkalbum ima kao moto otisnute – i prije naslova! - riječi Friedricha Schillera:

Willst Du Dich selber erkennen, so sieh, wie die Anderen es treiben.

Willst Du die Anderen verstehn, blick in Dein eigenes Herz..

Schiller

Knjigu bismo danas mogli opisati kao vrstu testa. Ispitanik – gost ili prijatelj obitelji, rođak ili znanac, ispisuje svoje odgovore na dvadeset i četiri pitanja koja su mu postavljena. Možda ih, suočen s njima, prvi puta i sam sebi upućuje. Koje osobine cijeniš kod muškaraca? Koje kod žena? Najdraže zanimanje? ("lesen – schlafen" - odgovara s rijetkom iskrenošću jedna prijateljica obitelji)! Tvoja zamisao sreće ("Deine Idee von Glück?") Koji poziv smatraš najboljim? Što bi želio biti da nisi ovo što si? Gdje bi volio živjeti? I tako dalje – od pitanja što je najveća

59

VDG JAHRBUCH 2006

moguća nesreća do pitanja iz kulture. Ona su posebno indikativna. Doznajemo tko su bili omiljeni pisci prijatelja obitelji Sieber, tko su bili junaci, književni i povijesni, u kojima su vidjeli moralne uzore, tko su bile junakinje (također i povijesne i književne, dakle – i realne i virtualne) čije ih sudbine i idealizam zanosili...

Posredno, ti nam odgovori otkrivaju i karakter upisnika, a ne samo njihovu obrazovanost i kulturno opredjeljenje. Pitanja o slikarima, kiparima te skladateljima, dakle pitanja koja otkrivaju stečenu osobnu kulturu u poznavanju svjetske umjetnosti, pokazala su se vrlo delikatnim, te ih otprilike polovica ispitanika čak i izbjegava. Najbezazlenija su, vidi se iz odgovora, pitanja koja se tiču osobnog ukusa, kao što je izbor najdraže boje, cvijeta ili pak imena (čime se, posredno, otkriva i osobna simpatija) pa čak i izbor najomiljenijeg jela ili pića. Vjerojatno su bila posebno uznemirujuća ona pitanja u kojima je upisnik morao ocijeniti vlastiti karakter upisujući sažeto svoj životni moto, svoj životni cilj, kao i ocjenu vlastitog temperamenta...

Knjiga je, očito, u višim i kultiviranijim krugovima srednje Europe bila izuzetno popularna. Primjerak iz obiteljske knjižnice obitelji Sieber pripada sedamnaestom izdanju (!) europski poznate izdavačke kuće "Verlag von J. J. Weber" u Leipzigu i izašao je tisuću osamsto devedeset i prve - ili druge - godine.

U obiteljskoj je upotrebi bio do 1898. godine – odnosno, do vjenčanja najmlađe Sieberove kćeri Adelhaide (Ade). Ona ga je kasnije i sačuvala u svojoj osobnoj knjižnici u Iloku, kamo se preselila udajom.

Tijekom tih osam godina u Gedenkalbum se upisalo dvanaest upisnika (šest muškaraca i šest žena). Selekcija je, dakle, pri izboru onih kojima će knjiga biti posuđena da svojim samoočitovanjem postanu zauvijek uneseni u obiteljsku predaju bila još daleko rigoroznija nego pri upisu u djevojački spomenar. To nam ukazuje na to da su oba dokumenta bila dijelovi – ili etape – istog memorijalno-ritualnog posvećivanja prijateljstva.

Suočeni smo, dakle, s *kultom prijateljstva i kulture* kao jedinstvenim sociokulturnim fenomenom.

Ponuda knjige odabraniku obitelji na gotovo ritualni upis bila je, nesumnjivo, čin priznavanja svojevrsnog vrijednosnog statusa koji je određena osoba stekla u očima obitelji – a za pretpostaviti je da je karakterna procjena nestora obitelji, dr. Eduarda Siebera, bila pri tome odlučujuća.

Iako je broj upisanih prijatelja i povjerenika obitelji (nazovimo ih, uvjetno, tako) relativno malen, složenost pitanja i činjenica da je već sam izbor izuzetno sociokulturno indikativan, te da je ova knjiga *jedini sačuvani primjerak* takvog dokumenta, čini ovaj Gedenkalbum jedinstvenim i neizmjereno dragocjenim *detektorom kulture, etike, ideja i vrijednosnih kriterija našeg građanstva krajem*

XIX. stoljeća.

A bilo je to (treba li to još naglasiti?) građanstvo kojemu je jezgra bila germanskoga porijekla.

60

VDG JAHRBUCH 2006

ŠENOVA, PRERADOVIĆ - UND HEINE!

(OD BIKULTURALNOSTI KA MULTIKULTURALNOSTI, TE BITEMPORALNOST KULTURNE SAMOIDENTIFIKACIJE)

Preseljene kulturne enklave žive u nekoj vrsti *konzerviranog vremena*.

One prate zbivanja koja se zbivaju u matičnom zavičaju. No to je ostavljeni zavičaj. To više nije zavičaj njihovog aktivnoga života. To je tek zavičaj njihove traumatične nostalgije. Nostalgija je to koja će ostati obilježjem enklave tokom niza generacija i koja će i održati – ali i donekle konzervirati – njihovu kulturu. Njihov primarni (i ostavljeni) zavičaj ostaje u njihovim predodžbama onakvim kakvoga su oni ostavili, te preseljenička enklava nastoji tu zaustavljenu sliku prenijeti svojoj djeci.

Tako preseljenička nostalgiju postaje oblikom duhovnog naslijeđa..

Istovremeno, naravno, preseljenici se uključuju u aktivni život nove sredine.

Ta *bitemporalnost* postaje karakterističnim fenomenom svih dvojnih zajednica sastavljenih od starosjedilaca homogenih enklava doseljenika. Ona je širi, tipski fenomen. Javlja se u svim bipolarnim kulturama koje dijeli i povijesno-vremenski rasjed.

Tako se postupno počinje ostvarivati *fenomen udvostručenoga tijeka vremena*.

Vrijeme kojega se sjećaju nosi u sebi upravo divovski afektivni naboj. No to je *prošlost koju doseljenici pretvaraju u virtualnu sadašnjost*.

Taj je naboj, ujedno, i izrazito obrazovno, pa i kreativno poticajan. On ih čini, također, potencijalno *aktivnijim dijelom populacijskog korpusa* u koji su se, barem formalno i funkcionalno, integrirali.

U toj psihološkoj okolnosti leži (ali samo jednim dijelom) odgovor na pitanje (mora si ga postaviti svaki povjesničar) zašto je udio preseljenika neautohtone nacionalno-kulturne geneze (u Hrvatskoj – Nijemaca, Austrijanaca, Čeha, Slovaka, Mađara...) procentualno daleko veći u odnosu na autohtono domaće stanovništvo nego što je njihova realna brojčana zastupljenost.

No njihova – također aktivna – kulturna nostalgija čini da i dalje, i pored toga, održavaju u sebi duh vremena iz kojega su preseljenjem iščupani.

Tako žive u dva vremena istovremeno. U nekadašnjem - s jakom sentimentalnom privrženosti koja jednu epohu produžava u njihovoj kulturnoj svijesti i preko stvarnog vremena njena života, ali i u sadašnjem unutar kojega žive i aktivno ga i sami oblikuju.

Time doseljenici ostvaruju i vanjsku (socijalnu) stabilnost društva, ali podjednako i svoju osobnu, unutarnju - psihičku - stabilnost.

Vrijeme njihova preseljenja bilo je vrijeme rađanja romantizma. Njemačkog romantizma.

61

VDG JAHRBUCH 2006

U Gedenkalbumu većina upisnika prepoznaje sebe kao ljubitelja i poštovaoca klasika njemačkog romantizma. Posebno u književnosti. Odnos ka književnosti ostaje, naime, najindikativniji pokazatelj tog duhovnog stanja. Među svoje "Lieblingsschriftsteller-e" uvrstili su Schillera, Heinea, Goethea... Neke njihove knjige bile su upravo kulturna djela. Sieberova srednja kći Gabriella – Ella – nosila je sa sobom čitav život i kroz brojne životne nedaće Heineovu knjigu "*Buch der Lieder*" kao vrstu osobnog molitvenika...Stihovi...

Vergiftet sind meine Lieder -

Wie konnt es anders sein?

...postali su moto njenog vlastitog života.

U džepnom, no elegantnom izdanju ove knjige ovu je pjesmu posebno označila.

No istovremeno i Ella (još 1894. – no tada već udana Hontoir) upisuje u Gedenkalbum - iza Schillera i Körnera - Preradovića!

I ne sam ona. Još je, uz nju, dvoje upisalo Preradovića, čak petoro Šenou, a istaknut je i Mažuranić (naglašen je "Čengić-aga"), te narodne pjesme i

pripovijetke...

Hrvatski romantizam, osjetno mlađi od njemačkog, počinje sustizati njemački, pa i postupno ga nadilaziti po značenju koje mu pridaju njemački (i drugi) doseljenici. To su – hrvatski i njemački romantizam – *dva koncentrična kruga*. Uz njih javlja se i europski kao treći. Javlja se, recimo, i Dumas – čak u dva upisna testa, a također i Dodet i Victor Hugo kod gostiju iz Belgije.

Tako bikulturalnost prerasta u multikulturalnost, odnosno u europsko kulturno obzorje.

Prateći jasne znakove otvaranja multikulturalnih – europskih – krugova koji se šire oko bikulturalne hrvatsko-njemačke jezgre, mi u toj jezgri istovremeno pratimo proces postupnog pomjeranja značenjskog žarišta s klasika njemačkog romantizma (odnosno, pisaca koji pripadaju kulturalnoj genezi bar polovice upisnika) na problemski aktualniju hrvatsku književno-romantičnu jezgru. Ne može se razaznati bitna razlika u odabiru pisaca njemačkog ili hrvatskog romantizma između upisnika njemačke i hrvatske etničke pripadnosti. O složenosti situacije (a i o psihološkoj i kulturnoj ambivalentnosti doseljenika!) govore nam i život i djelo dr. Eduarda Siebera. Njegov životopis sam po sebi, slijedom i sustavnošću njegove društvene angažiranosti, jasno ukazuje na to da je proces kroatizacije njemačke enklave bio u drugoj polovici devetnaestog stoljeća uvelike uznapredovao. Sva njegova života djela teže civilizacijskoj institucionalizaciji hrvatskoga grada, čak s naglaskom na hrvatstvu – iako je u njegovo vlastitoj obitelji još uvijek njemački jezik bio i kućni i materinski jezik (!).

62

VDG JAHRBUCH 2006

«Ova se knjiga nalazi u posjedu autora ovoga oglada kao dio obiteljskoga naslijeđa.

Ta nacionalno-kulturna integracija bila je krajem XIX. stoljeća bila gotovo završena Treća generacija – unuci dr. Siebera već aktivno sudjeluju u stvaranju hrvatske države (Države SHS) neovisne o Austro-Ugarskoj Monarhiji.

No njemačka jezgra višeg građanstva imala je ogromnu *implementacijsku ulogu u kulturnoj preobrazbi hrvatskoga građanstva*.

"Gedenkalbum" obitelji Sieber nam je o tome najneposrednije, najizravnije svjedočanstvo.

MEIN LIEBLINGSMALER?

DER FRÜHLING – NATÜRLICH!

Vjerujem da se i svakom čitaocu ovih redova dogodilo da ga neki slučaj vrati u djetinjstvo u onom ponižavajućem vidu zbog kojega smo, koliko god nam sjećanje na djetinjstvo bilo slično hipnotičkom snu (kako se samo tada sve činilo ostvarivim) bili presretni kada smo se iz njega, starenjem, izbavili!

Stari se ponekad prebrzo, ponekad presporo, ali nikad tako da bismo time bili zadovoljni. Starenje nas čini zavisnim, podčinjenim i potrošnim.

Pa ipak, vjerujem da se sjećate kako vam je bilo kada vam je, nekada, učitelj postavio pitanje na koje niste znali odgovoriti. Cijeli vas razred promatra upitno, učitelj se smiješi pomalo ironično, tišina postaje sve glasnijom, a vrijeme koje prolazi mjeri se samo rastom vašega stida. Postajete neizbrisivo obilježeni sramotom. Cijeloga života nećete se od toga oporaviti – i kad god se, ma koliko bili odrasli, nađete pred zadatkom koji nadilazi vaše znanje i vaše moći – ponovo ste nedoraslo dijete u školskoj klupi, ponovo osjećate isti stid, pa čak i veći jer ste i vi sami postali u međuvremenu neopravdano veći.

A jednako glupi!

Otprilike tako morali su se osjećati neki prijatelji obitelji Sieber kada su u upitniku "Gedenkalbuma" (koji su kao rijetko priznanje svoje osobne vrijednosti dobili kako bi se ovjekovječili u tom obiteljskom kodeksu) naišli na pitanje iz oblasti koja im je ostala potpuno stranom.

Nikada neće uspjeti položiti taj životni ispit! Ma koliko uspjeli, život će ih opet podmuklo zaskočiti. I evo – sada se to upravo desilo!

Knjige, ipak, svi čitaju. Škola se za to pobrinula, čak i ako domaći dom u tome zakaže. Znači čak i koje ime sredina očekuje da upišete kao svoj osobni izbor. Ali slikari? Pa još kipari? Poneko je možda i vidio poneki spomenik. Ali autor?! A i slike? U devetnaestom stoljeću u provinciji umjetnost je praktično nedostupna. Ta vrijeme ikona kao jedine moguće kućne slike jedva da je počelo prolaziti!.

I u škripcu – inače visoko obrazovani kućni prijatelji obitelji Sieber (a riječ je, zapravo, ne zaboravimo, o svojevrsnoj sondi koja ispituje kulturu višeg građanstva Valpova kao tipičnog hrvatskog provincijskog gradića) pribjegli su duhovitoj dosjetki. Ako njihova kultura i krije u sebi bijela polja, njihova izvježbanost u

63

VDG JAHRBUCH 2006

visokoj konverzaciji već je razvila strategiju kojom se može tome doskočiti – te tako spasiti ugroženo dostojanstvo.

Jer – Gedenkalbum imao je, nesumnjivo, i jednu prikrivenu, ali možda čak i bitnu svrhu: provjeriti koliko novi prijatelj obitelji svojom kulturom uistinu zavređuje počast koja mu je prijateljstvom s uglednom obitelji ukazana.

Manje od polovice upisanih prijatelja odgovorilo je na ova pitanja konkretno – imenom umjetnika ili skladatelja.

Pa ipak - niti jedan nije rubriku ostavio praznom.

Ako ne znate odgovor – što je taktički zahvalnije od toga da prezrete samo pitanje? I tako su umjetnosti – a ne upisnici – izašle iz toga "klinča" s umanjenim dostojanstvom. Jer – koji je umjetnik nadmašio prirodu? I tako se kao najdraži umjetnik na prvo mjesto – sa čak pet glasova – plasirala sama priroda. Die Natur. U jednom još i pobliže specificirana kao "proljeće". Der Frühling.

Sa skladateljima se obračunala analogna strategija. Ptice su nadmašile kompozitore. Ili već odavno idealizirana jedna od njih. Slavuj! Die Nachtigall.

No ipak, konkretni nas odgovori, uvjeren sam, moraju zadiviti. Među slikarima i kiparima koji su upisani kao osobni odabranici malog kruga obiteljskih prijatelja Sieberovih čitamo imena Murilla (čak Defregera, Čermaka (također dva puta), Canove, Rendića, te još neka imena, a među skladateljima Verdija, Straussa, Beethovena, Mozarta, Mascagnia, čak i narodne pjesme (Volkslieder), te – Zajc – upisan u istu rubriku sa slavujima!

Jezgra ovoga kruga mogla se, zaista, podićiti europskom širinom poznavanja – i razumijevanja! – umjetnosti, pritom s blagim, ali vidljivim naglaskom na nacionalnoj – slobodarskoj (Čermak, Zajc...) - umjetnosti.

Devetnaesto je stoljeće! Možemo li si predložiti kakve su barijere i na koji način morali svladati da bi uživali u europskoj umjetnosti?

NIJE PROBLEM ZNATI, NEGO ZNATI KAKO ZNATI!

(KAKO USVOJITI EUROPU DA BISMO JOJ PRIPADALI?

ILI JOJ, MOŽDA, VEĆ I PRIPADAMO?)

Pokušat ćemo naćiniti jedan eksperiment. Odnosno, kako bi realan bio neizvodiv (i nenadoknađivo skup), poslužit ćemo se našom sposobnošću da zamišljamo. Virtualni svijet koji ćemo zamisliti poslužit će nam (nadajmo se!) kao uvjerljiv simulator.

Neka nestane elektrićna energija! Naravno, s njom i svi uređaji njome pokretani. Nema više noćnog svjetla na koje smo navikli. Teško i čitamo. A čitamo isključivo u tišini (ako ignoriramo neizbježive i uvijek čitanju paralelne razgovore). Ne možemo slušati glazbu, ne možemo vidjeti gotovo ništa osim onoga što je dostupno našim očima i fizićki. Netko tko je putovao (a gdje i kako, uopće, u takvom svijetu, gotovo lišenom prometa, i upoznati takvog globtrotera? – pa i o

64

VDG JAHRBUCH 2006

njima smo samo slušali!) možda će nam pričati o onome što je vidio – o ćuvenim galerijama, crkvama, skulpturama, spominjat će nekakvoga "Canovu", pa "Michelangella"... Trudit će se pomoći nam da zamišljamo ćuda europske kulture. Ali što ćemo zamisliti?

Nezamislive je barijere trebalo savladati da bi se došlo do obavijesti. No one nisu dovoljne. Treba i doživjeti. No niti to nije dovoljno. Treba nebrojeno puta doživljavati nebrojeno mnogo nezamislivo razlićitih djela da bismo mogli usporediti, da bismo se mogli opredijeliti, da bismo mogli zavoljeti i da bismo, konaćno, mogli "komunicirati" o tome – kako to danas kaćemo.

Ne možete li to, vi ste se sami izopćili iz društva. Vratite se u njegov nići sloj, kome i pripadate!

Kako su prije sto i deset ili sto i dvadeset godina građani upoznavali glazbu – zatvoreni u Valpovu kao u gradiću koji se otkinuo od svijeta i gotovo išćeznuo poput

izgubljenog otoka? Kako su otkrivali umjetnost? Kako je zavoljeli? Kako, uopće, zavoljeti nešto što se može upoznati jedino gledanjem – a da to ne možete čak niti gledati jer vam je i fizički nedostupno? Ili – kako zavoljeti glazbu koja vam ostaje nečujnom? Ne postoje, čak je nemoguće u to doba i zamisliti, uređaje za reprodukciju zvuka. Jedini mogući doživljaj je izravan doživljaj. No ako nema ni opere, ni koncerata, ni glazbene škole, čak niti privatnih glazbeno obrazovanih izvođača... Što onda?

Ogroman je napor bio uložen, a bila je uz napor potrebna i silna volja i iznimna dovitljivost da bi se jedan privatni kutić u Valpovu, jedna obiteljska kuća u nekoj skoro seoskoj ulici, učinila malim, iako krajnje dislociranim domom Europe!

Dr. Sieber je u tome uspio.

S njim – u tome je uspjelo i Valpovo.

Da bi se glazbu čulo u svijetu bez ikakvih uređaja "za reprodukciju zvuka", trebalo ju je izvesti. Odsvirati!

Koliko je nas danas koji to možemo?

Dr. Sieber je kupio klavir. Pa drugi. Nabavljao je albume s partiturama znamenitih djela. Trudio se osnovati glazbenu školu u Valpovu. Zatim – pretplatio se na časopise o umjetnosti. A nije bilo lako niti doznati gdje izlaze, niti kako se pretplatiti...

No uspio je.

Njegov se trud prenosio na djecu, na unuke, na praunuke...

Suočavamo se s jednim kulturnim fenomenom bez kojega nema kulture. To je *transgeneracijska kulturna inicijativa* koja je posebno dominantna bila upravo kod doseljenika iz srednje Europe.

Jedino se tako, u biti, i stvara kultura.

65

VDG JAHRBUCH 2006

Kao dijete bio sam fasciniran jednom "slikom" (u biti to je bila reprodukcija gravure, no to tada nisam znao, a bitno nije niti danas) koja je prikazivala usnulu djevojku, raskošnih oblika (i to sam rano osjetio), kako – očito – sanja, a nestašni anđelčići lepršaju oko nje.

Mnogo kasnije potražio sam potpis ispod gravure.

Bio je to "Liebestraum" - Ljubavni san – iz berlinskog časopisa

Dr. Sieber, moj pradjed, bio se pretplatio na umjetnički časopis. I on je stizao iz Berlina u Valpovo.

Samo se tako mogla upoznavati umjetnost.

VOM GELIEBTEN GELIEBT ZU WERDEN!

Sve do sada, ipak, nismo prodrli u najskriveniju intimu naših predaka. Da li je to, uopće, moguće? Da li je moguće znati – ili bar naslutiti – i ono što su čak i sami sebi prešutjeli?

A onda – može li se i u toj zatajenoj intimi osjetiti kako povijest utječe na sudbine ljudi? Ljudi su to koje povijest i ne primjećuje – pa kako bi primijetila ono što i od samih sebe duboko u sebi kriju?

No opet – ako ne razumijemo kako su se u tom vremenu morali osjećati (i kako se moglo samo u tom vremenu osjećati, i nikada prije i nikada poslije), i što su u sebi proživljavali (i samo u tom prostoru u kojem su nam preci tada živjeli – i nigdje drugdje, jer promjena mjesta uvijek je, nužno, i promjena sudbine) – da li ćemo uopće razumjeti povijest?

No mi znamo, poznavajući sebe, da će se istina skriti pred nama ako je grubo dotaknemo. Ako želimo priviriti u skrivene zakutke intime, morat ćemo to učiniti s najvećom brižljivošću i ljubavlju. Pa i tada – hoće li biti moguće unijeti svjetlo u ono što je još u pretprošlom stoljeću, utonulo u najskrivenije dno nečijega sjećanja? I što se samo slučajno zadržalo na samom pragu nestajanja?

Jedan mali, intimni relikvijar, sačuvan zaista kao osobna relikvija (i čuvan potom i dalje kroz lanac od nekoliko generacija – jer tko izgubi sjećanje na pretke neće se niti sebe sama znati sjetiti nikada) omogućit će nam da otvorimo nestalo vrijeme kao što se otvaraju korice zaboravljene knjige.

I pročitat ćemo tada nekoliko riječi. I jedno ime.

* * * * *

U plesnim knjižicama najmlađe kćeri dr. Eduarda Siebera (u njenim "plesnim

redovima") iz 1893. i 1894. godine upisano je svega osam imena. To ujedno znači: osam plesova tijekom dvije godine. Tri plesa u njenoj devetnaestoj godini i pet plesova u njenoj dvadesetoj godini. I to je sve. Svi plesovi jednoga života.

66

VDG JAHRBUCH 2006

No tom smo malom indiskrecijom tek počeli ulaziti u intimnu priču zapanjujućeg uskraćivanja i gotovo asketske suzdržanosti – a već to je početak priče o jednom vremenu koje smo (ništa nije okrutnije od zaborava) pokopali u grobove zajedno s onima koji su nas stvorili.

Nisu to niti bili plesovi kakve mi danas poznajemo i u kojima danas uživamo kao u društveno dozvoljenim oblicima prvog zbližavanja.

U 1893. godini A. S. otplesala je dva kadrila i jedan kotiljon. U 1894. godini otplesala je prvu i drugu kadrilu i kolo prije stanke ("Vor der Ruhe") te kotiljon i kadril nakon stanke ("Nach der Ruhe").

Sve su to plesovi s figurama koje uključuju složenu koreografiju razmjene plesača (bilo bi potpuno neprimjerno onom vremenu nazvati ih "partnerima", pa makar i samo plesnim). Moguća je letimična razmjena pogleda, trenutačan dodir vrhova prstiju, možda jedna – ali suzdržana – riječ...

Samo se jedno ime u "plesnim redovima" A. S. javlja dva puta. Jednom u 1893. i jednom u 1894. godini.

Dobro odgojen mladić u tom vremenu ne bi kompromitirao djevojku pozivajući je na ples dva puta u istoj godini.

Surovo? Svakako, pogotovo iz današnje perspektive. No naslućujemo li koliku su cijenu imale male pažnje, iskazane pozivom na partnerstvo u jednom plesu koji se sadržaji u koreografskim figurama parova? I koliko je značenje imao sam poziv na ples?

Diskretnost je bila uzajamne kontakte mladića i djevojaka u višim građanskim krugovima ograničila na strogi sustav društveno odobrenih i potpuno ritualiziranih, tek simboličnih znakova pažnje.

Iskoračiti – makar i diskretno – iz ritualnog kodeksa dozvoljenih znakova naklonosti bio bi čin gotovo bez presedana.

Stoga su u spomenaru najmlađe Sieberove kćeri – ma koliko spomenar bio intimni, možda najintimniji osobni dokument koji smije posjedovati jedna pristojno odgojena djevojka – iznimno rijetke poruke sjećanja koje se ne koriste stereotipnim i klišeiziranim rečenicama. Uostalom, zato i postoji ustaljeni repertoar fraza. Svrha mu je: zaštititi intimu djevojke od osobnosti, od izravnosti, od bilo čega što bi je kompromitiralo.

Osobno dostojanstvo je i u intimnom sustavu znakova neprikosnoveno i sveto.

Ne samo dostojanstvo djevojke, nego i mladića. Samo štiteći djevojčino dostojanstvo mladić može očuvati svoje vlastito. Da toga nije, on bi bio mladić bez časti – a tada ne bi mogao niti pripadati društvu u kojemu se kreće.

Bio je prvi dan veljače tisuću osamsto devedeset i četvrte godine kada je na "Beamten-Ball-u" u Belišću mladi šumarski pristav i diplomirani geometar R. M. s mladom A. S. otplesao drugi u njihovu životu ples. Jedan kotiljon – 1893. – i kolo, 1894. A kolo, za razliku od kadrila i kotiljona, plešemo i danas, te znamo koliko je osobne bliskosti moguće u toj igri iskazati.

67

VDG JAHRBUCH 2006

No već prve godine njihova poznanstva, 1893., u jesen, nestor obitelji – tada već šezdeset jednogodišnji otac mlade A. S., procijenivši da mladi geometar i svojom uglađenošću i svojom kulturom zavređuje da bude primljen u najuži krug obiteljskih prijatelja, uručuje mu obiteljski spomenar, Gedenkalbum "Erkenne Dich Selbst", kako bi u njemu razotkrio svoju osobnost.

Zahvaljujući tome danas upoznajemo duh i kulturu jednoga mladoga geometra iz devetnaestoga stoljeća dublje i svakako istančanije no što bi nam se on sam razotkrio kada bi čudom odjednom živ stao pred nas. Tada bi zanijemio i skrio se šutnjom – ili konvencionalnim stavom, riječima i licem presvučenim u uvježbanu masku odgojenog građanina koji nema svoju intimu, nago samo svoj status. Status je ono što ga definira. Ovako – mi odjednom doznajemo da on prirodu smatra

najboljim slikarom a ptice - najdražim skladateljima. Otkriva nam, posredno, svoj zanos junaštvom i slobodoljubivošću jer mu je najdraža povijesna junakinja Jeanne d' Arc, a najdraži junaci – Nikola Šubić Zrinjski, Petar grof Zrinjski i knez Fran Krsto Frankopan. Otkriva nam da čita Šenou, Preradovića i Heinea, te ep "Kohan i Vlasta". No ipak, najdraži mu je poziv da bude – lovac ("Jeger"). Nije li u proturječnosti sa samim sobom – priupitat ćemo se. Kako u lovačkoj izolaciji slijediti uzore kojima se zanosi...?

No na najosjetljivije pitanje, na pitanje "Tvoja zamisao sreće" ("Deine Idee von Glück"), R. M. odgovara:

Vom Geliebten geliebt zu werden

Odnosno:

Od voljenog voljen biti.

Kome upućuje ove riječi kao poruku ? – priupitat ćemo se. Zar nestoru obitelji koji je zakoračio u sedmo desetljeće života? Bilo bi apsurdno. Nekom drugom koji će to pročitati? A tko?

Samo je jedna djevojka u kući. To je devetnaestogodišnja A. S. A s njom je devet mjeseci ranije (!) bio otplesao – jedan ples.

Da li je bilo drugih susreta između ovih koji su za sobom ostavili pisani trag?

Bez sumnje – no poznavajući strogost konvencija i provjera moralne i uljudbene ispravnosti mladića koji je počašćen povjerenjem obitelji bilo bi apsurdno pretpostaviti bilo kakvo prekoračenje društvenom etikom propisanih distanci.

U veljači 1894. R. M. je na Beamten-Ballu, održanom i te godine u Belišću, zamolio ponovo za ples A. S. Nije se, prema današnjim mjerilima, niti radilo o plesu – bilo je to kolo(!). No sama činjenica da je svojim pozivom iskazao pažnju i čast (po drugi puta u dvije godine!) kćeri dr. Siebera bila je ohrabrujuća i njegova je privrženost nagrađena posebnim oblikom povjerenja.

Najzad, djevojka mu otvara korice svoga osobnog svetohraništa. Svoj spomenar.

68

VDG JAHRBUCH 2006

»Oblik prezimena "Zrinjski" (Zrinski) odgovarao je pravopisnoj normi toga vremena.

U svibnju te godine povjerena mu je ta mala knjižica da u nju upiše svoju posvetu.

Ako je ikada u svom postojanju ova knjižica opravdala svoje ime "Poesie", zbilo se to tada. Šestoga svibnja 1894. godine.

Čitamo u njoj njegovom rukom pisane stihove Dragutina Rakovca – iznimnog ilirskog pjesnika.

*Duboka ko more, vjerna kano jeka,
Čvrsta kano zrno, bistra kano rieka,
Žarka kano iskra, tiha kano raka,
Jest pod ovim nebom prava ljubav svaka.*

*Ona se u spine nikada ne steže,
Nju ni mjera, prostor niti vrijeme veže,
Već kad jurve ovdje izteče joj doba,
Vilovitom silom vlada preko groba.*

Uz kratku naznaku "od Rakovca" R. M. je dopisao svoju završnu posvetu:

Za spomen, u znak osobitog štovanja

R. M.

I priložio je uz pjesmu jedan cvijet.

Ostao je, uložen u spomenar, kao jedini cvijet koji se u tom spomenaru našao uz riječi i poneki skromni crtež, slijedećih pola stoljeća. Do smrti njegove vlasnice.

A i "preko groba" - kako bi rekao Dragutin Rakovac.

Jer još je tu, u knjizi.

Što se dalje zbivalo s ovim poznanstvom i s ovim osjećanjem iznimne bliskosti – ne znamo. Daljih dokumenata, pa niti osobnih, o tome nema.

Prema svim indicijama posao je mladoga geometra odvojio od Valpova, od obitelji Sieber, od mlade A.S., te ga odveo u šume oko tada daleke Koprivnice.

No ipak! U spomenaru je sačuvana jedna mala čestitka. Jedina od nesumnjivo više nego brojnih koje je A. S. dobila ne sam tom prigodom, nego i u svim prigodama

svoga života.

Na njoj je na malom prostoru uz sliku Koprivnice i tiskanog teksta "Pozdrav iz Koprivnice" (razglednice su tek bile izmišljene), i uz adresu "*Blagorodnoj gospojici A. S. u Valpovu*", ispisano rukom svega nekoliko – ali emfatičnih – riječi:

Čestitam od srca! Bilo sretno!!!

Rukoljub R. M.....

Datum je: 1. AUG. 1898,

69

VDG JAHRBUCH 2006

Bio je to dan njenih zaruka. Četiri tjedna kasnije ona se udala i napustila Valpovo.

No pjesma, čestitka i jedan cvijet ostali su uz nju, zaključani u spomenar i u sjećanje, cijeli njen život.

Zatvoreni u tišinu i šutnju. U duhovni svemir u koji čovjek pohranjuje i sjećanja i nade.

A pritom ostvaruje sudbinu kakvu mu omogućava zbilja.

KAKO ŽIVJETI DVOSTRUKI ŽIVOT?

REALNI - I VIRTUALNI? VIDLJIVI – I NEVIDLJIVI?

DAKLE POSTOJEĆI - I NEPOSTOJEĆI!

Čudesnost je života u tome što se u svakoj životnoj krizi gotovo uvijek otvara mogućnost alternativnog života. A čudesnost je čovjekova u tome što je sposoban u ostvarivi alternativni život ugraditi onaj neostvarivi koji mu je uskraćen.

Tako čovjek ostvaruje sebe sama usprkos svim osujećenjima, svim frustracijama, svim okolnostima koje ga poriču u njegovoj biti.

Povijest preseljeničkih sudbina neiscrpivi je registar neregistriranih, anonimnih sudbina sukobljavanja s golemim pritiskom okolnosti koje su ih nastojale zatrti i zbrisati u onome što je srž njihova identiteta – u jeziku, etničkoj genezi, kulturi, u etici nadvladavanja uskih obzora malih sredina koje su zatvorene u tradicije ruralne kulture, etničke monolitnosti, vjerske isključivosti i patrijarhalnih svjetonazora koji kategorički isključuju kulturnu europeizaciju.

Mlada A. S., koja je u sebi nosila ogroman duhovni potencijal odnjenogovan u roditeljskoj kući Sieber, našla se u malenom gradu – Iloku – gotovo odvojena od svijeta. Svirala je i dalje klavir. Tko ju je slušao? Nabavila čak i partiture za klavir dviju opera Richarda Wagnera – "Tannhäuser" i "Fligender Holländer". Koga je u malom Iloku – osim nje – zanimalo Wagner? Potaknuta znanstvenom radoznalošću, naslijeđenom od oca, proučavala je botaniku, naručivala knjige o njoj, punila biljkama vlastite herbarije... Kome ih je mogla pokazati a da pri tom naiđe na adekvatan interes i razumijevanje? Proučavala je svjetsku povijest. Čitala – usprkos drastičnoj kratkovidnosti.

Nije li intelektualni impuls cijelog jednog intelektualnog kruga okupljenog u domu njena oca i otisnut u odgovorima danim u "Gedenkalbumu" pokretao njenu glad za saznanjem?

Jedan bogat duhovni život odvijao se u potpunoj izolaciji, kao nevidljiva, virtualna pratnja njenoga realnog života ugledne građanke, majke i stvarateljice jednog europskog modela kućnog života, ponašanja i nastupa u sredini posve drugačijega kulturnog karaktera.

Osim malobrojnih kontakata s nekolicinom osoba bliskog statusa i kulture jedinu kompenzaciju u okolnostima koje su je frustrirale nalazila je u odgoju svoje

70

VDG JAHRBUCH 2006

djece. Jedino je tako njen osobni intelektualni impuls mogao nadživjeti njenu objektivnu zatvorenost.

Taj *plodonosni vid kompenzacije objektivnih osujećenja* jedno je od mogućih rješenja situacije koja, ako osamljenik odustane, može završiti jedino kulturnim iščekivanjem i potpunom dezintegracijom identiteta.

Srećom, nije jedini. Starije kćeri dr. Siebera – Marianna i Gabriella (Ella) – realizirale su druge mogućnosti relativnog očuvanja kulturnog identiteta, prva prateći idejne i intelektualne razvitke sinova, ponesenih poletom hrvatskog nacionalnog osvješćenja i osamostaljenja, a druga – Ella – uključujući se u svom statusu najbliže krugove novih sredina u koje ju je život doveo.

Ne bi nam ove sudbine bile i znanstveno zanimljive kada ne bi oslikavale u svojim pojedinačnim slučajevima proces postupne disperzije i dezintegracije preseljeničkog korpusa. A disperzija i dezintegracija se i sastoji od niza nevidljivih pojedinačnih sudbina.

Ako ostanemo slijepi za pojedinačne drame, nećemo vidjeti niti povijesne procese.

Dramatičan i – skoro bih rekao veličanstven dokaz napora da se očuva *svijest o izvornom identitetu* sam me je potražio i našao dolazeći iz smjera iz kojeg bih ga najmanje očekivao. Suprug (i tada već udovac) jedne pripadnice obitelji Sieber, inače pripadnice čak petoga pokoljenja računajući od dr. Josipa Siebera koji se iz Sudeta preselio u jugoistok Europe, poštujući ugled loze svoje supruge, načinio je rodoslovno stablo obitelji Sieber i uputio mi ga iz Beograda u kojem ovaj ogranak obitelji Sieber danas živi.

Novi identitet nije poništio izvorni. Samo ga je ugradio u sebe.

Ako se zamislimo nad različitim oblicima prividnog mijenjanja identiteta (etničkog, jezičnog, konfesionalnog, pa i u prihvatanju domaće kulture na "štetu" kulture primarnog zavičaja), pri čemu, ipak, ne jenjavaju niti kulturna tenzija niti društvena inicijativa, osjetit ćemo se ponukanim da bitne oznake identiteta potražimo u dubljim vrijednostima nego što su vanjske odrednice identiteta.

Težnja za civilizacijskim preporodom društva u koje su se preseljenjem uklopili temeljna je odrednica identiteta doseljenika.

A to je, u biti, odrednica karaktera njihovih najagilnijih pripadnika i povijesno najzaslužnijih grupacija.

71

VDG JAHRBUCH 2006

PRIČA O TOME KAKO JE JEANNE D' ARC STOLJEĆIMA IZA SVOJE SMRTI POSJETILA VALPOVO I UPOZNALA SE SA SVOJOM REINKARNACIJOM - KATARINOM ZRINJSKI

Govorimo, naravno, metaforički. Riječ je o virtualnoj posjeti. Nevidljivi duh Jeanne d' Arc lebdio je nad poimanjem povijesti koje je bilo zajedničko većini pripadnika intelektualnog kruga obitelji Sieber.

Duboko ih se dojmio duh tragične heroine i njeno žrtvovanje života za domovinu. Tragično smaknuće nedužne domoljupke ostvarilo je u njihovoj svijesti svojevrsni povijesni etički most dugačak pola tisućljeća koji je povezao Jeanne d' Arc s kasnijim heroinama analogne sudbine. Možemo čak brojčano pratiti porast emotivne i idejne angažiranosti upisnika u "Gedenkalbumu". Među odgovorima na pitanje "Lieblingshelden in der Geschichte" dva puta se susrećemo s imenom legendarne francuske heroine, čak četiri puta s Marijom Stuart, a imena porodica Zrinjski i Frankopan javljaju se u polovici upisnih listova, sa zadivljujućom preciznošću u specifikaciji: Petar grof Zrinjski, Nikola Šubić Zrinjski, knez Fran Krsto Frankopan, Katarina Zrinjski, ili pak sumarno "die Zriny".

Tako se Jeanne d' Arc sreća s Katarinom Zrinski (u "Gedenkalbumu" svi, bez izuzetka, pišu "Zrinjski") kao tada politički vrlo aktualiziranom hrvatskom inačicom svoje herojske i tragične prethodnice. U Katarini Zrinski pripadnici kruga Sieber prepoznali su hrvatsku reinkarnaciju Jeanne d' Arc.

Kako "Gedenkalbum" postavlja pitanja na njemačkom jeziku, i to goticom, gosti obitelji – kao obrazovana gospoda – tako i odgovaraju. Danas nam mogu groteskno djelovati odgovori kao "Petar grof Zrinjski *und* knez Fr. Krsto Frankopan", pri čemu je veznik "und" uredno napisan goticom unutar latiničkog konteksta, no pravila o funkcionalnoj distinkciji dviju grafija jasna su i upisnik ne griješi. U potpisu napisat će "Valpovo" – latinicom, iza toga "am 8. November 1893." - goticom, i na kraju svoj potpis – latinicom!

No bitna je u ovom kompleksu činjenica da su, bez obzira na svoje etničko porijeklo (na što upućuju prezimena) *prihvatili tragične junake hrvatske povijesti kao svoje najviše uzore*.

Ističući u odgovorima danim u "Gedenkalbumu" pojedine likove kao svoje ideale oni određuju vlastitu moralnu bit. *Etički principi nedvosmisleno su stavljeni iznad etničkih*.

Ovo će premošćenje etničkog načela prerasti u akciju u slijedećoj generaciji, u opredjeljenjima i povijesnom djelovanju onih potomaka obitelji Sieber koji devedesetih godina devetnaestog stoljeća tek dolaze na svijet. Proces kroatizacije ostvarivat će se u osobnim inačicama, različitim tempom i s različitom tenzijom, ali je primjetan gotovo bez izuzetka

72

VDG JAHRBUCH 2006

Ipak njihova kultura ostaje bipolarna, te se težište tek pomjera s njemačkog na hrvatski pol. Ta su dva koncentrična kulturna kruga poticaj za otvaranje ka europskoj širini.

No da bi netko, u kulturnom pogledu, bio građaninom Europe, mora prije svega ostati – građaninom!

To staleško načelo, međutim, postat će generatorom i izvorištem novih kriza, i objektivnih - političkih i klasnih, ali i subjektivnih, psiholoških. Otvara se, tako, poglavlje nove drame. Uz kulturnu bipolarnost, naime, javlja se sada kod pripadnika kroatiziranog građanstva i kulturno-politička ambivalentnost.

Pojednostavljeno rečeno – biti europski obrazovan Hrvat znači biti i gospodin.

Biti politički angažiran Hrvat na početku dvadesetog stoljeća značilo je, međutim, prihvatiti načela jedinog političkog pokreta koji je objedinio naciju: Hrvatske seljačke stranke.

A ona podrazumijeva postupno uklanjanje staleških razgraničenja.

OBLICI GRAĐANSKE KULTURNE SAMOZAŠTITE

I NJIHOVA KASNIJA SOTONIZACIJA

Doseljenici su se (barem njihov najagilniji dio) željeli uklopiti u zatečeno društvo, a zatim doprinijeti njegovom mijenjanju "iznutra".

Istovremeno, međutim, oni ne žele u tom procesu saživljavanja s domicilnom sredinom, s njenim i gospodarskim i političkim problemima, izgubiti vlastiti identitet.

Svijest o ugroženosti kulturnog (a to logično znači i staleškog) identiteta kod preseljenika koji su zatekli ne samo u drugom dijelu države, nego i u drugoj kulturi, naciji, jeziku i običajima, posve drugoj uljudbi, bila je izuzetno intenzivirana.

Ostati svoj i nepromijenjen – to je značilo opstati. Ne biti svoj – značilo je nestati.

Ovaj je sraz nespojivih načela prerastao u blagi međugeneracijski sukob.

Ne mijenjaju se samo poimanja života. Život se mijenja.

Intelektualni se krugovi građanskih doseljenika, zatvoreni i selektivni, počinju otvarati – a samim tim i raspadati.

To, prirodno, ubrzava dezintegraciju preseljeničkog korpusa, naročito njegovog urbanog, građanskog sloja. On se pokazuje početkom dvadesetoga stoljeća izrazito disperzivnim. Životni putovi potomaka obitelji Sieber jedna su od najdramatičnijih povijesti toga rasturanja – i nestajanja.

Ruralni sloj, naprotiv, ostaje relativno cjelovit. Ta se homogenost, osim u

hermetičnosti pojedinih ruralnih cjelina (sela s njemačkim življem ostaju, uglavnom, monoetnička) očituje i u kulturnoj zatvorenosti i tradicionalizmu.

Ova će okolnost, nažalost, poslužiti kao povod njihovom nasilnom egzodusu u Drugom svjetskom ratu..

73

VDG JAHRBUCH 2006

UMJESTO EPILOGA:

EUROPSKI KOZMOPOLITIZAM DOSELJENIKA I

NJEGOVA SUDBINA TE POSTUPNA DISPERZIJA

PRESELJENIČKOG KORPUSA

Doseljeno srednje i više građanstvo iz srednje Europe – Njemačke, Austrije.

Slovačke... (govorimo, naravno, o današnjim dijelovima tada jedinstvenoga carstva) donijelo je sa sobom kulturu i etiku europskoga kozmopolitizma. O tome rječito govori i takav obiteljski dokument kakav je "Gedenkalbum" valpovačke obitelji Sieber.

Taj su europski kozmopolitizam nastojali prenijeti i u sredinu koja im je postala novim zavičajem. U toj sredini stvaraju obiteljske i prijateljske krugove zbližavajući se s onim starosjediocima koji već u sebi nose istovjetne kulturne

sklonosti i širinu

Tako nastaju aktivne jezgre građanstva malih, provincijskih gradova. One su pokretači urbanog preporoda do tada zatvorenih sredina.

Doseljenici iz područja srednje Europe bili su (recimo to metaforički) sol civilizacijskog preporoda – uključujući i nacionalni preporod u koji se aktivno uključuju.

Unuci dr. Eduarda Siebera ispisali su svojim životima povijest toga često anonimnog udjela u stvaranju svijeta kojemu danas pripadamo.

Međutim, povijest je često (i simptomatično!) bila okrutno nepravedna prema njima umanjujući ili prešućujući njihovu pokretačku povijesnu ulogu i često vrlo konkretne zasluge.

Taj je napor zahtijevao od njih ponekad i drastičnu samozatajnost..

Sudbina pripadnika vrlo razgranate obitelji Sieber tijekom devetnaestog i dvadesetog stoljeća može nam poslužiti kao pojedinačni ogledni obrazac sudbine koji oslikava jedan povijesni proces, veličanstven i tragičan istodobno. Ona grana obitelji Sieber (riječ je o potomcima dr. Josipa Siebera, starijeg brata dr. Eduarda Siebera) koja je prešla u Srbiju (primjera radi) postupno je izmijenila, adaptirajući se i sredini i sudbini, tri bitne oznake prvotnoga identiteta – nacionalnost, konfesiju, pa čak i ortografski oblik prezimena, izmijenivši ga u "Siber". Međutim, identitet je time samo očvrsnuo na dubljoj razini – etičkoj, intelektualnoj, kulturnoj, pa i humanitarnoj... U pozivu liječnika kojemu, u duhu obiteljske tradicije, ostaju vjerni, nalaze smisao koji je još njihov pračukundjed otkrio pokrenuvši civilizacijski preporod Valpova.

Kozmopolitizam, ugrađen u njihovu otvorenost ka novim kulturama koje im postaju domicilnim, olakšava im duhovni (i ini) opstanak. Čak i u ostvarivanju osobe sudbine, odnosno pri sklapanju braka. Već se Eduard Sieber bio oženio Slovakijom. Od tri njegove kćeri dvije su se udale za građane germanskog, odnosno germansko-mađarskog porijekla, no treća se udaje za Belgijanca. Njegovi

74

VDG JAHRBUCH 2006

unuci – trojica od četvorice – aktivno se uključuju u hrvatski nacionalni pokret i mijenjaju, također, ortografski oblik svojih prezimena, izmirujući time svoja dva etnokulturna identiteta – germanski i hrvatski. Od njih četvorice dvojica se žene Hrvaticama, jedan Srpkijom, a jedan Slovenkom. Njihovi se kulturni horizonti ne zatvaraju, nego otvaraju ka novim kulturama, pa i jezicima.

Jedan bitni dio svoje osobnosti, svoga identiteta, morali su, svakako, bar djelomice zatamiti i zatajiti. Ne guše ga, ali ga žive i ostvaruju u tišini i samoći – čitanjem klasika njemačke književnosti, živim praćenjem europskih kulturnih – no sve više i političkih – zbivanja...

Ne nalazi li se u ovakvoj multikulturalnosti, otvorenosti i društvenom aktivizmu oslobođenom predrasuda životvorna klica onog humanizma koji Europi otvara vrata vremena što dolazi?

Osijek, 24. 9. 2005.

75

VDG JAHRBUCH 2006

"Ge den kal bum" der Fa mi lie Sie ber aus Val po vo

Ein blick in den ge i sti gen Ho ri zont un se rer Ahnen

in den neunziger Jahren des 19.Jahrhunderts

In der Familienerbschaft der Familie Sieber wurde ein Exemplar des Familienstammbuches aufbewahrt – "Gedenkbaum" - mit spezifischen Namen "Erkenne dich selbst". Derjenige, der darin schreibt, antwortet auf zahlreiche Fragen über seine Kultur, seinen Geschmack, Bestimmung und ähnliches, so auch über sich selbst und - die Familie, die ihn in ihren Kreis mit einschließt – enthüllt seine Identität.

Dieses seltene (bis jetzt einzig bekannte!) kulturelle Dokument dieses Typs eröffnet uns die Einsicht in die Kultur und ideelle Bewegungen im höheren Bürgerschaftskreis in den Städten der kroatischen Provinz - und Valpovo bietet sich als Beispiel - solch einer Stadt, die aus einem ruralen in eine urbane Siedlung heranwächst. Der aktive Bürgertumskern war im guten Teil deutscher Herkunft und die Familie Sieber als Beispiel einer solchen Familie, die kontinuierlich, durch

einige Generationen versucht die urbane Restrukturalisierung der Stadt zu verwirklichen, seine institutionelle Infrastruktur zu entwickeln und seine kulturellen Renaissance in Gang zu setzen.

Der aufbewahrte "Gedenkbaum" enthüllt uns die Bi-Kulturalität dieses Kulturkreises, wobei wir das Verrücken des Schwerpunktes von der deutschen auf die kroatische Kultur verfolgen können. Dies aber, ist nur ein konzentrischer Kulturkern. Um die kroatische und deutsche Kultur eröffnet sich ein breites Panorama der europäischen Kultur - literarische, musikalische, bildnerische, historische, ideologische usw. - das aus den Antworten im "Gedenkbaum" sehr sichtbar ist.

Das Bürgertum deutscher Herkunft spielte eine große implementarische Rolle in der Kulturrenaissance des kroatischen Bürgertums.

Aber, beidseitig – der Prozeß der sukzessiven Kroatisierung der deutschen urbanen Enklave in kroatischen Städten war nur die Sehnsucht des kroatischen Bürgertums nach einer nationalen und freiheitlichen Renaissance inspiriert. Dies ist in der Auswahl der historischen Helden und Künstlern (besonders Schriftstellern), die diejenige die darin schrieben, als ihr Vorbild betonen.

Dieser Impuls entwickelte sich durch Generationen, was wir auch chronologisch in jüngeren Dokumenten verfolgen können.

Das Dokument ermöglicht uns - in Komparation mit uns nahe liegenden Dokumenten privaten Charakters, die Einsicht in eine Schicht historischer Bewegungen, die von der standardlichen Historiographie vernachlässigt wird.

Die geistige Historie ist eine unsichtbare Historie. Die Entdeckung einer privaten Welt, sogar der Intimwelt ermöglicht uns, die Geschichte in ihrer versteckten Tiefe zu entdecken.

76

VDG JAHRBUCH 2006

To mi slav WIT TEN BERG

Johann Nepomuk Scholl

(1829.-1906.)

Prvi pred sjed nik Obrtni č kog rad ni č kog druš tva

Požega

Uvod ne na po me ne

Bilo je više razloga što sam se odlučio obraditi Johanna Nepomuka Scholla.

Samo ime Johann Nepomuk govori, da ga je dobio po svecu srednje Europe. Zato pogledajmo kako se on nosio sa svojim imenom. Svakako, da već više puta spominjan u literaturi od drugih autora (J. Kempfa, J. Langhamera, S.

Ljubljanovića, F. Potrebica i dr.), objave njegovog nekrologa u Glasniku županije požeške, kao i uvida i njegov vlastoručno pisani životopis na 638 stranica, motiviralo me prikazati cjeloviti opis kako njegova života i rada, tako i prilike koje su uvjetovale njegov rad i djelovanje te napose istaknuti one momente iz njegovog života koji su ostali neobjavljeni.

Još daleke 1910. godine u svojoj knjizi (Požega, str. 659.), J. Kempf je zapisao:

"Godine 1873. prestalo je višim odredbama djelovanje svih požeških cehovskih zadruga. Nove zakonske ustanove na polju obrta i trgovine porušile su drevne cehovske povlastice, koje se danas čuvaju samo u arkivima i u usmenoj predaji starijih ljudi. Cehovske zadruge postale su - da se sasvim ne raspadnu - zadruge za potpomaganje bolesnih drugova i za njihovo dostojno sahranjivanje. Gotovo s istom istaknutom svrhom postoje danas u gradu Požegi dva takova društva.

a) I. požeško obrtničko-radničko društvo. Ovo društvo osnovali su 1874. godine članovi t.zv. "I. nimačkog ciha", koji su sačinjavali po staroj cehovskoj povelji: pivari, mesari, stolari, krojači, urari, zlatari, lončari, užari, torbari, bačvari, tokari, rukavičari, staklari, postolari, brijači i tkalci. U doba osnivanja društva bilo je svih članova 100. Spomenuti članovi izabraše privremenim predsjednikom Izidora Lobeja, pivara, te još nekoliko odbornika za sastav pravila. Svršetkom godine 1873. odaslana su pravila na odobrenje kr. zemaljskoj vladi, koja ih zbilja potvrdi dne 29. travnja 1874. godine. U pravilima je označena svrha društva riječima: "izobraženje

društvenih članovah u obrtu i znanosti obće koristnih, podupiranje bolestnih članovah i pristojno sahranjivanje mrtvih". Već godine 1874. izabralo je društvo za predsjednika krojača ženskih odijela Ivana Šolla, za tajnika Vaclava Lesnija, a za blagajnika Ivana Vlahovića. Ivan Šoll ostao je predsjednikom ponovnim izborima svake godine sve do svoje smrti (1908.), dok su tajničku dužnost poslije Lesnija vršili: Đuro M. Balog, Đuro Grozner i Ivan Štern, a blagajničke poslove poslije Vlahovića: VDG JAHRBUCH 2006

77

Pavao Petrić, Franjo Vaktarić, Josip Urban, Samuel Dorner, Skender Kajganović, Vaclav Stjepanek, Josip Mravak i Josip Ripberger. Dne 20. veljače 1902. godine pridružili su se ovome društvu i preostali članovi nekadašnjeg "II. nimačkog ciha" sa svojom glavnicom od 673 K 89 fil. i s jednim mrtvačkim kolima pa uživaju tako prava redovnih društvenih članova I. obrtničko-radničkog društva Požega. Poslije smrti Ivana Šolla izabran je predsjednikom postolar Antun Pintarić. Godine 1904. imalo je društvo 270 redovnih (muških i ženskih) članova i 19 pomagača. Društvena imovina iznosila je te godine 2978 K 53 fil. Počasnim članom društva imenovan je nekadašnji gradski fizik i ravnatelj požeške bolnice dr. Benko Konrad. Prvo požeško obrtničko-radničko društvo imade i svoju zastavu. Ta je zastava blagoslovena 1894. godine u župnoj crkvi sv. Terezije. Na ovu zastavu privezala je prigodom blagoslova skupocjenu vrpcu kuma zastavina Marija Šovary. Kasnije je darovao društvu građanin Franjo Štern novu zastavu, kojoj je kod blagoslova kumovala Marija Štern darovavši krasnu vrpcu."

Josip Langhamer, ravnatelj Muzeja Požega, pedesetih godina bavi se usporedbom požeškog i zagrebačkog obrtničkog društva, a deset godina poslije Srećko Ljubljanović, sagledava njegovu moguću ulogu u radničkom pokretu ili socijalističkoj partiji. Filip Potrebica obrađuje njegovu ulogu u Prvom radničkom obrtničkom društvu, u sklopu obrta grada Požega. Vjerojatno da Langhameru nije bio dostupan njegov pisani životopis jer bi u njemu našao odgovor zašto su naknade zbog bolesti manje u Požegi nego u Zagrebu, Ljubljanović istina i sam konstatira da se tu ne radi o djelovanju socijalističke partije, a Potrebica kojemu je dostupan njegov životopis i koji uredno donosi fragmente kroz preslike istog, osim podataka vezanih za obrtništvo u Požegi ne proširuje pisanje iz ostalih tema njegovog životopisa. To je u prvom redu vjerodostojan opis društvenih, gospodarskih i drugih prilika u Požegi, a u prvom redu nedostatak socijalne brige, pa je Scholl i preteča socijalnih službi u Požegi. Isto tako, kako je zapisao sva svoja putovanja - vandbrokovanje, on je svakako i putopisac. A zapisao je i nekoliko svojih pjesama, jednu za njemačkom jeziku, prema tome on je i pjesnik. Poslije ću o svakom od ovih pitanja detaljnije napisati, jer takove tvrdnje svakako treba i potkrijepiti. No za ovu priliku umjesno je postaviti i jedno pitanje vezano za njegov životopis, da li je sve napisano iz vlastitog života ili je neke od tih zgoda ili prilika čuo pa ih onda opisao, jeli to plod mašte?! ili nešto sasvim drugo! Neke od navoda dostupnih u drugim zapisima (J. Kempf, Zlata Kolarić - Kišur, Z. Marković, I. Vidmar i dr.) pokušao sam usporediti i nema razlike. U svakom slučaju, ako je nešto i uvećao, ili ako su ti opisani događaji i djelovali tako na njega pa se čak može reći i odredili njegovo shvaćanje o općim vrijednostima života i življenja, svakako, da mogu biti poučni i dobro ih je podastrijeti široj javnosti. I konačno, zapisi su tu i iz revolucionarne 1848./1849. godine, kada po tadašnjim zakonima još nije bio ni punoljetan, ali ipak mobiliziran, i doživljava strahota te pobune i rata kojima je sudionik. Ukidanje cehova i jedna bezizlaznost za masu obrtnika pa prema tome i kalfi, svakako je ne samo na njega nego i na mnoge druge i te kako ostavilo trajne posljedice. Njegova bolest, nedostatak ili bolje rečeno nerazvijeno zdravlje ili nedostupnost zbog materijalnog stanja, svakako su to još više potencirali. Zato su njegovi zapisi i te

78

VDG JAHRBUCH 2006

kako interesantni ako se želi bolje udubiti u tadašnje prilike u Požegi, bilo da se radi o stanju u obrtima, bankama, sudstvu, na tržnici, ali i o odnosu građana međusobno. Nije zaboravio niti pojava filoksere, za koju su optužili izgradnju željeznice, kao i druge

zablude. Sve u svemu njegov životopis idealna je podloga kako za roman, tako i za scenarij za film.

Jo hann Ne po muk Scholl

rođen je 1829. godine u Požegi od oca Johanna - Nijemca i majke Francike - Graničarke iz Podvinja. Imao je i starijeg brata Michaela, koji je rođen 19. rujna 1824. godine. Michael je izučio za postolara. Imali su i sestru Vevu (Wewa) udanu Adamek. Majka mu je umrla pa se otac drugi puta ženi Talijankom.

Po povratku u Požegu ima gazdaricu Annu Gittler, koju je upoznao još u Mađarskoj i koja je došla za njim u Požegu. Ona je starija od njega i ima kći Rozaliju, koju on po tadašnjim nazivima zove narankinja. Pred gazdaričinu smrt, na njen nagovor, on je pola kuće prepisao na Rozaliju. Rozalija se udala za brijača Goluba iz Pleternice.

Johann se ženi u poznim godinama s Julijanom i ima kći Ludmilu, koja će se kasnije udati za Dragutina Glivetića. Glivetićev otac došao je u Požegu iz Seoca kod Nove Kapele i bio je gradski pandur.

Od rodbine spominje još Augusta Meiznera, Požežanina, rođenog brata od šogora, koga je sreo u Grazu.

Johann umire 4. prosinca 1908. godine u 79. godini života. Julijana je umrla 1929. godine u 74. godini života.

Ludmila je poginula 17. studena 1944. godine u 56. godini života (Prilikom napada partizana na Požegu). Svi su pokopani na groblju Sv. Ilije u Požegi.

Školovanje

Johann je poslije pučke škole nastavio školovanje 1839. godine u požeškoj gimnaziji koju su tada vodili franjevci. Ravnatelj gimnazije od 1839. do 1848. godine bio je Erazmo Tomeček. Jedan od učitelja radi kojeg je mjeseca travnja naredne 1840. godine napustio gimnaziju bio je fra Rodić, rodom iz Nurkovca.

79

VDG JAHRBUCH 2006

Nadgrobnni spomenik

Johanna Nep. Scholla

Naime jedne nedjelje došao je svom ocu u pivaru (otac je bio predradnik), gdje je svirala glazba i on je na nagovor oca ostao na zabavi. Tu je, kako zapisuje, *tancao* s curama. Oko ponoći zamolio je oca da ga pusti kući i on se uputio kući. Kako tada nije još bilo javne rasvjete na trgu kod Pres. Trojstva, začuo je neko hroptanje, a zatim zapazio je nešto crno na cesti i nije znao što je to. Radi sigurnosti i obrane uzeo je kamen s ceste u ruku i polako se približavao, pozivajući, ako je netko, da mu se javi. No bio je to upravo njegov učitelj Rodić. Može se samo zamisliti kako je tekao razgovor između učenika koji naravno nije se smio kretati u to doba po gradu i učitelja koji je malo više potegao i bio u takovom stanju. Naravno, sutradan je slijedila životna poduka. Najprije, *ko bajagi*, pitanje iz računa na ploči, a potom 7 šikaca po golom turu, pa još 15 šikaca jer je zaboravio poljubiti učitelja u ruku, pa još 10 šikaca....., što je mladom Johannu prevršilo svaku mjeru, uzeo je ciglu koja se nalazila kraj ploče i bacio učitelju u leđa. Tako je naprasno prekinuto njegovo daljnje pohađanje gimnazije. No kod kuće nije smio ocu ili majci ništa reći. Otišao je kod majstora tražiti mogućnosti nauka i našao ga kod ženskog krojača Ivana Martinića. Tako je polazio 14 dana kod majstora i nosio knjige kao da ide u školu. Otac je zapazio da on kod kuće ništa ne uči kao do tada, a i majstor mu je rekao neka kaže ocu da dođe kod njega, da se dogovore oko uvjeta naukovanja. Tri dana se skanjivao kako reći ocu za napuštanje škole. Zamolio je majku da ga ocu privede i da ga ne da tući. Primivši poruku otac poslije podne navrati do majstora kada je Johann baš učio štihowe praviti i napršnjak držati. Gledao je otac kako on to radi, gledao i potom mu zabranio, da ne smije više nikada kući doći. Te večeri Johann je

prespavao na groblju Sv. Elizabete. Tu ga je iz sna probudio jedan zec koji mu je skočio na želudac, ali i jak vjetar poslije pola noći. Nema druge nego kući i moliti oca za oprostaj. Majka ga je privela ocu i on je poljubio oca u ruku i sve mu ispriopovijedao. Oca se priča silno dojmila, da je uzeo svoju pušku i napunio i htio ići ubiti profesora. Kad se otac smirio otišao je u samostan na veliki razgovor i kako Johann bilježi u svom životopisu, tako pravdu izvršio zbog svog djeteta. Poslije toga otišao je s Johannom do majstora Martinića i dogovorio za nauk od tri godine, s tim da dobiva koštu i odijelo u svojoj kući. No ni sam tijekom nauka nije bio idiličan. Kalfe su bile jako oštre i za malenkost su tukli šegrte (naučnike). Znali su ga poslati po žemičke, a on brže trči do pekara gdje ga putem sretnu učenici 6. razreda gimnazije i svaki ga čuši, a da im nije niti jedne riječi kazao. Kada je konačno stigao u pekaru više nije bilo žemički i kada bi se vratio opet kalfe viču na njega, čupaju ga za kosu i čuškaju te potjeraju da ide ponovo po žemičke. Žalio se i gazdi, ali on reče da je to obveza šegrta i da mora ići. Za svaki slučaj stavi si pod kaput jedan okorak od hrastovog drveta. Kao što je i pretpostavljao opet su ga sačekala tri učenika 6. razreda Srnić, Gvozdanović i Kovačić i uhvate ga drmusat i nije bilo druge nego izvaditi okorak i udariti Kovačića po glavi odnosno po sljepočnici. Tako je tučnjavi bio kraj, a on mogao otići po žemičke. Kad se vraćao kući već čuje viku da je ubio učenika i nema druge nego bježati put Bijelog Briga (na cesti prema Novoj Gradiški). Kad je odmakao dobar dio od Požege, sjeo je uz cestu da se odmori. Uto naiđe jedan čovjek iz Požege sa zaprežnim kolima. Pozove ga u kola i kad je sjeo u kola, on ga uhvati za noge i ruke i sveže, okrene kola i nazad u Požegu. Kako se

80

VDG JAHRBUCH 2006

Johann osjećao i kakav je strah proživljavao može se samo zamišljati. No sve se dobro svršilo. Kovačić je bio samo omamljen. Majstor Martinić je najprije rekao da ne treba takovog razbojnika u radnji. Nije ga tukao, ali poslije mnogo molbi mu oprosti, shvativši u kakovim se prilikama to dogodilo.

Bilo je još dosta dobrih priča i dogodovština. Najvažnije je, da je majstor Johanna nakon tri godine naukovanja oslobodio i on je dobio svjedodžbu pomoćnog obrtnika - kalfe - LEHR BRIEF 16. rujna 1844. godine. Iako mu je otac obećao novo odijelo, obećanje nije mogao ispuniti jer je 1842. godine njegovo stanje izgorjelo i tako sasvim osiromašio. Zato si je Johann sam kroz zadnjih deset mjeseci odijelo zaslužio kao i nešto novaca za odlazak u svijet.

Vandbrokovanje

S 15 godina starosti u jesen 1844. godine uputiše se Johann i njegov stariji brat Michael - Miško u svijet - u vandbrokovanje. Do granice, odnosno do Varoša i Kravica išao je s njima i ispratio ih njihov otac. U birtiji u Kravicama otac naruči holbu vina i kada su to ispili otac im je održao lijep govor i blagoslovio ih, što ih je udobrovoljilo i razveselilo. Oni poljube oca u ruke, a on ih žbokne u trbuh tako da su se tri put prekobacili i to je uz "zbogom" bio simboličan rastanak. I tako je započelo prvo putovanje "pješke" po ondašnjoj carevini. Redaju se mjesta: Okučani, Novska, Kloštar, Ivanić Grad, Zagreb, Krapina, Marburg (Maribor), Graz, Petau,

81

VDG JAHRBUCH 2006

Svjedodžba - Lehrbrief

Kleisdorf, Firschtinfeld, Horberg, Neiberg, Fridberg, Neunkirchen, Fildbach, Lurgau, Wienerstadt, Gleihinberg, Gleis Dorf, Wizilburg, Rabb, Oldenburg (Sopron), Sankt Feit, Rottinberg, Požun (Bratislava), Dombovar, Pešta, Kecskemet (Kečkemet), Baja, Szeged (Segedin), Temišvar, Monošter, Bezdan, Kalocsa (Kaloča), Mohacs (Mohač), Pecs (Pečuh), Šikloš, Osijek, Đakovo, Slavonski Brod, Sibinj, Oriovac, Bebrina, Batrina, Kobaš i konačno Požega.

I drugi put: Nova Gradiška, Okučani, Novska, Stara Gradiška, Petrinja, Glina, Sisak, Karlovac, Zagreb, Krapina, Maribor, Graz, Maria Cel, Rotinberg, Wien (Beč), Prag, Rotin Mon, Linz, Salzburg, München, Pulstertal, Mond, Vonen, Innsbruck, Pocin, Francin Festung, Kriksin, Villach, Klagenfurt, Marburg (Maribor), Firštnfeld, Rudersdorf, Rirmet, Itainamonger, Eisenstadt, Ginc, Felt Var, Kapuš, Seksat, Bonkat, Vesprim, Palota, Popa, Rab, Požun (Bratislava), Kamace, Siget, Pecs (Pečuh), Siklos, Toran, Berin, Kaniža, Kaposvar, Firet Vesprim, Sbulveninzing, Prerspur, Pest, Gran, Rab, Steinamonger,

Rakašpur, Fistinfeld, Palanka, Rusdorf, Ludbreg, Pakrac, Daruvar, Kostajnica, Jaska, Podvinje, Fridberg, Stekkenkirken, Gleisdorf, Hoh Nenkirchen, Pinkau, Plesdorf, Valbah, Varaždin, Wizilburg, Neistat, Feistric, Lela, Sirač, Djaskovar, Ljeskovica, Stražeman i Požega.

Badnjak i Božić 1845. godine

Nakon što je prebolio napad padavice u Beču liječeći se na Univerzitetskoj bolnici kroz devet tjedana izašao je Johann iz bolnice i zadržao se još 14 dana u Beču. Kroz to vrijeme nije više imao napad padavice pa si je ishodio dopust za boravak u Beču, kao i odlazak u Prusku (Preizku), Hanoversku, Sasku, Švicarsku i Hamburšku. Sretno je izašao iz Beča i došao u Linz. Smjestio se na Herberg i otišao u gostionicu kod Šarana. Tamo je bilo jedno 10 kalfi i to sami pemci (Česi). Oni su se kartali i Johanna nagovore da im se priključi. Kartali su "Poliš Bank". Sjedne Johann s njima kartati. Ispočetka ga išla sreća, ali nakon jednog sata okrenula se sreća pak Johann izgubi svoj dobitak i još svoju gotovinu koju je imao kod sebe od 16 forinti u srebru, nove cipele s nogu, šešir sa glave, jedan novi leibec (lajbec), novu beznu bijelu košulju i više nije ništa imao. Bilo je to na Badnjak 1845. godine. Zakuka Johann joj majko mila, sada baš nemam ništa, niti odijela, niti novaca, a suva je zima bila. Ode na policiju i vizira svoju vandrovsku knjigu na Salzburg. Bilo je oko četiri sata poslije podne kada je izašao iz Linza. Na putu sretne jednog švapskog seljaka i upita ga, gdje bi mogao doći do najbližeg sela. Bilo je to upravo kod jedne staze i seljak ga uputi da ide tom stazom preko brda i doći će u Sankt Feit. Ako ide drumom to je četiri sata hoda, a s tom stazom stići će za dva sata. Johann se poveseo, zahvali tom seljaku i pohiti k brdu. Za čas je stigao na brdo sav veseo, ali na jednom udari snijeg. Zlo za Johanna jer je bos, nema ništa na nogama, skine gaće i razdere i napravi obojke i tako zavije noge. No dok jednu zavije, s druge već spadne obojak. Sve je mokro. Pokušava naložiti vatru no nikako mu ne uspijeva. Spadnu mu mokre obojke, a već se počelo i smrzavati. U to je izgubio i stazu – zlo – nitko ga ne vidi niti čuje. Bože, što da započne?!?. Zakleo se da nikada više neće karte u ruke uzeti, jer ga zato dragi Bog kažnjava (kažnjava). Hoda Johann tako

82

VDG JAHRBUCH 2006

siromah po šumi gore dolje, nigdje ne može zapaziti svjetlosti prema kojoj bi se onda uputio. Nabada se i na trnje, proba se popeti na kladu kako bi dalje vidio, oklizne se na kladi i skoro tri puta prekobaci. No, jeli to mu sijevnulo pred očima od prevrtanja ili je to bila prava svjetlost? Ponovno se popne na kladu, ali opet izgubi svjetlost. Traži i dalje svjetlost, od zime mu se već smrzava i jezik, zapomaže, o Bože, pomози mi! Misli da će mu i duša puknuti, pada na nos od velike zime te opet vidi u daljini svjetlost. Trči prema svjetlosti koliko su ga god noge brže nosile, ali ne može nikako iz šume izaći. Konačno uspije izaći i iz šume. Trči preko oranice, bori se sa hladnoćom, svjetlost mu se čini već tako blizu. No u tom trčanju spotakne se i padne u jedan jaz uz mlin, probije led i potone do vrata u vodu. Dreči i zove pomoć, ali nikoga nema da mu pomogne ili izvuče iz vode. Nema druge nego se pokušati sam izvući iz vode. Led gladak pa se kliže, hladnoća, a on već na izmaku snage. Konačno se nekako uspije sam izvući iz vode, pođe k mlinu te zaziva sve svece i Boga i moli da mu otvore, jer je on jedan siromašni putnik. No nitko neće ništa da čuje niti da otvore bilo vrata ili prozor. Primakne se on tako do prozora, malo zakrit za zidom pa opet doziva. Konačno se netko oglasi, govoreći mu, da odlazi odatle jer će pucati, jer pošten čovjek na taj dan ne hoda ni po šumi ni po vodi, a pogotovo ne po noći. Johann govori što mu se sve desilo, ali ga sve jedno ne pustiše u kuću, nego naputiše da ide uz mlin lijevo i da će onda doći na carski drum, pak neka onda krene desno i da će doći u Sankt Feit infirtl. Zahvali se Johann i na tome, psi ga svojim lavežom tjeraju, noć je, zvoni 11 sati za Polnoćku. Tko čita neka sudi što jedan mladić od 15 godina može i mora podnijeti. Eto ga na drumu, a iz sela idu na polnoćku i Johann s njima leti i skače, barata se sa svojim životom. Konačno dođe u Sankt Feit, uniđe u jednu birtiju i kako stade u sobi, vrućina ga baci na zemlju. Ništa više nije znao za sebe. U jutro, prvi dan Božića, probudi se, gleda oko sebe, razmišlja gdje se nalazi, vidi da je zamotan u ćepetu (deki), na peći na daskama. Gol, ništa na sebi nema. Siđe s peći, proviri malo i spazi jednog pomoćnika kako mijesi zemičke. Spopadne ga strah i nelagodnost. Što će, nema niti ono malo svog odijela, hlača, kaputa i kape. Johann se ponovo zamota sa dekom, ne zna sam kuda

bi i kako bi. Uto dođe u sobu jedan kalfa i upita Johann njega da mu kaže gdje se nalazi i gdje je njegovo odijelo. Kalfa mu odgovori, da se nalazi kod jednog gospodara, da je gospodar dao njegovo odijelo sušiti. Kad se odijelo osušilo, donesu mu ga i on se obuče u svoju sirotinju i ode u birtiju. Tu ga je gospodar najprije dobro izgrdio, a potom mu je dao dobar fruštuk i bukaru piva. Uz to mu još zapovijedi, da ne oda po kućama i da prosi, nego da ide u crkvu, pak poslije mise dođe k njemu natrag na ručak, jer je prvi dan Božića. Johann posluša gospodara Herberga te ode u crkvu. Kada je bilo podizanje, ražalostio se Johann toliko, da je silno naglas zaplakao i morao iz crkve van izaći. Kad se smirio unišao je opet u crkvu. Kada je bila Sv. misa gotova, na izlasku iz crkve zaustavi ga jedan gospodin i upitao ga je tko je i što je. Johann mu kaže svoje ime i zanimanje, a taj ga gospodin pozove k sebi na ručak. Johann mu se zahvali uz napomenu, da mora ići na ručak kod gospodara Herberga. No taj gospodin bio je uporan, uzme Johanna pod ruku i zajedno otiđu do gospodara Herberga, gdje taj gospodin dobije privolu gospodara, da može s njime poći kod njega na ručak. Onako još sav žalostan Johann dođe do kuće tog

83

VDG JAHRBUCH 2006

gospodina, gdje ga on predstavlja svojoj gospođi, a ona ga pak uvede u sobu gdje je na trpezi bilo servirano za 14 osoba. Johann se uplaši vidjevši kako je to sve bilo lijepo sređeno i pripremljeno, hoće da pobjegne, ali ga gospodin zaustavi i dovede do čela stola i da tu treba sjesti. Uz to još donese bukaru piva, vina i šljivovice te mu kaže da se ništa ne stidi, neka samo sjedne i neka se posluži. Johann od iznenađenja ne zna što bi radilo. Da li da jede ili da pije. U to donesu na trpezu čorbu i okrenu šeflenku prvo prema Johannu, tako da je on morao prvi grabiti. Zatim donesu kuhanu govedinu i tako čitav ručak Johann imao tu čast biti prvi gost. Tako je Johann dobro ručao i pivom zalijevao, a kad je došao na red kupus, Johann govori, kako u njegovoj domovini, kada dođe kupus, red je da se i zapjeva. Tako je Johann započeo i pjevati i zaboravio na svoju sirotinju. Kada se naručao, Johann se lijepo zahvalio gospodinu, a on mu pokloni 2 forinte. Kako je taj gospodin bio sustavio na ručku još šest kalfi, to mu svaki kalfa pokloni po 12 novčića. U dvorištu ga još sustavi gospođa i daruje s 2 forinte i još jedne nove cipele i *štrinfle*. Sjedne Johann pak obuje nove *štrinfle* i cipele, sav veseo zahvali se gospođi, pak odjuri do smještaja i tamo se zahvali i produži iz mjesta Sankt Feit, bojeći se, kako opet ne bi nastradao kao dan ranije. Tako sav još pod dojmom dobrog ručka i raspoloženja, pjevušeći i skoro *tancajući* dođe do stanice, gdje je samo jedna birtija. Uđe u nju, a bilo je već osam sati navečer. Umjesto dobrodošlice, birtaš ga izgrdi, kako može na tako veliki svetac *rajzovati*. Uostalom on je već svoje svršio, pak viče, *reizinder nachtmal*. Johann šuti i ne makne se, samo moli, jeli bi mogao noćiti. Birtijaš šuti, ništa ne govori, nego se okrene i ode po večeru za Johanna. Uz to donese mu još jednu bukaru dobrog piva. Jede Johann tako svoju večeru i zalijeva s pivom, a u to uđu u birtiju još tri gospodina sa sabljama *Oberrichtera*. Sjednu kod jedne trpeze pak se počnu kartati. Uto Johannu donesu i drugu bukaru piva. Konačno, dođe i jedan svirač s citrom, počne svirati, a on onako malo pripit počne igrati ili *tancati*. Zaboravio je da je sam stradao i da ga je birtijaš ispsovao. Kako je igrao, spao je iza *furune* i zaspao. Sutradan ga budi jedna djevojka na vratima, da je već 9 sati, da mora ustati jer je vrijeme kad ona mora spremati sobe. Johann opet sav u strahu, ne zna tko ga je stavio u krevet. Ogleda se oko sebe, vidi elegantna soba sa *špihlama*, lijep *feder pet*, sve čisto i bijelo. Maši se Johann za džep pitajući djevojku što je dužan za spavanje. No u džepu nema ništa. Ode kod birtaša pa se opet ispriča i zamoli ga, da mu oprost. Birtaš mu objasni, da su ga dva momka odnijeli u krevet, vrati mu njegovu *vandbrokovsku* knjigu i zapovijedi posluži da mu donesu *fruštuk* i naravno šljivovicu i pivo. Kad je bio gotov s *fruštukom* pita što ima za platiti, a birtaš mu da njegove novce i još 3 forinte što su mu poklonili ona gospođa što su kartali. Tako je Johann dobro prošao jer je dobio večeru, piće i konak zabadava, ali i ukor od birtaša koji se zvao Silvester, bio je Mađar, gostionica se zvala "Janje". Odatle je Johann otišao za Rottinberg.

Prva bolest

Uzrokovano je stresom zbog jednog ubojstva lopova pa je na putu od Wizilburga do Rabba pao na cesti (drumu) shrvan visokom vatrushćinom (temperaturom) i tako ostao preko noći ležati u jarku. Kada se ujutro probudio nije se mogao podići na

noge jer su ostale zgrčene u koljenu i nikud se nije mogao maknuti. U to tuda naidu
84

VDG JAHRBUCH 2006

furungaši (kočijaši), gdje ih Johann zamoli da ga povezu. Oni ga podignu sa zemlje i stave na robu u kolima zašto im je platio 1 forintu. Kad su došli u Rabb dovezu ga pred gradski *špital* (bolnicu), gdje su ga dva bolničara skinuli sa kola postavili na kolica i unijeli u bolnicu. Sve što je znao o svojoj bolesti ispričao je gradskom *fizikušu* (doktoru). Tu su mu izliječili groznicu kroz osam dana te ga pošalju u Požun da tamo izliječe zgrčena koljena. Uputili su ga u Požun kod Lanehercigera. Tu su ga primili i najprije izgladnjivanjem i znojenjem pokušali liječiti. To nije dalo rezultata, osjećao se kao i prije, noge su otkazale, a bio je u bolnici već 6 tjedana. Obide ga jedan konzilij, pa drugi i treći i hoće mu obadvije noge u koljenima da odrežu, jer druge pomoći nema. Plače Johann i s mnogim moljenjem otpuste ga iz te bolnice. Napusti on bolnicu na štakama. Još u bolnici čuo je, da se u Požunu kod sabora nalazi predsjednik sudbenog stola iz Požege I. Bunjik i g. Prigelmayer. Usudi se Johann prvo potražiti Bunjika, no njega nije bilo kod kuće nego njegova supruga, gdje on nju zamoli da mu pomogne da bi mogao doći lađom do Osijeka. Ona mu odgovori da ne može ništa učiniti, da nema više novaca pa mu dade samo 25 novčića. Poslije toga ode Johann potražiti Prigelmayera, no ni njega nema. Sav očajan, ne može ništa raditi ni zaraditi, ode na Herberg, gdje ostane još jedan dan, rasproda sve što je imao kod sebe i drugi dan uputi se preko mosta na Dunavu u jedno mješovito selo. Uđe u jednu birtiju, naruči 1 frakl šljivove rakije. Počeo je piti ali se sjeti svog teškog stanja i udri u plač. Uto uđe u birtiju i jedna stara Mađarica, vidi ga da plače pa ga pita na mađarski što mu je, zašto plače. Kako Johann nije znao mađarski to je birtijaš poslužio kao prevoditelj. Nato Mađarica upita bi li se htio liječiti, na što Scholl odgovori da se želi liječiti, ali da nema novaca. Ta dobra stara baka od 67 godina, objasni mu preko birtijaša da pođe s njom kući i tako je on puzeći i na štakama odvuкао se do njene kuće. Sporazumijevanja putem nije moglo biti, jer Scholl nije znao mađarski, a baka opet njemački ili hrvatski. Kad su stupili u njezinu kuću, vidi on da je to sirotinjska kuća i pita njega Mađarica "Kel Leveš?" Ne zna Jophann što mu govori, a ona štuca komadićke kruha fino, pa napravi *ajnprensupu* (Einbrenn) za njih oboje. Imao je kod sebe 30 Kruna pak joj to pruži, a ona uzme novce i donese *zejtina* (ulja) i soli, pak ga svuče, metne na postelju (bila je to žalosna postelja) od dvije daske sa strane, ništa za pokriti, nego njene suknje. U krevetu je sama slama. Ugrijala Mađarica vode pa kupa Johanna, zatim namaže noge *zejtinom* i pita ga jeli gladan. Nahrani ga s *ajnprensutom*, ali bez masti. Supa je bila jako dobra. Zatim mu navečer opet namaže *zejtinom* noge i pokrije svojom suknjom. Ujutro ga opet nahrani i dovuče tačke u sobu, uzme ga sa kreveta i metne na tačke i tako vozi na tačkama kroz dvorište gdje uzme motiku i lopatu i vozi prema šumi. Vozila ga skoro *fertalj* (četvrt) sata od kuće i stade i počne kopati. Johann udri u plač, preklinje ju, jer je mislio da će ga ubiti i zakopati u jamu. Kada je iskopala jamu, miri ga - *edeš fjom* - ljubi Johanna, ali sve zabadava, jer je Johann u velikom strahu. Priveze ona tačke k jami, skine ga i stavi noge sasvim u zemlju i zagrne zemljom noge. Ta je zemlja bila crna kao katran. Ostavila ga je tako sjediti dok nije dobio groznicu, a onda izvuče iz zemlje i metne na tačke i još uzme te zemlje i vozi ga kući.. Uvečer opet isto tako i to svaki dan do 20 dana. No već treći dan mogao je Johann micati palcem na nozi. Mađarica ga je svaki dan kupala i

85

VDG JAHRBUCH 2006

zejtinom mazala, a preko dana zemlju na noge zavila. Tu je kod te dobre žene vidio veliku sirotinju, ali se uvjerio u još veću dobrotu. Tako ga je ta dobra starica kroz 20 dana sasvim izliječila, da je mogao ostaviti svoje štake. Htio joj je ostaviti makar svoj kaput i jedan par veša, ali ta dobra starica nije htjela ništa od njega uzeti, dapače, blagoslivala ga je i ispratila jedan i pol sat na putu za Oldenburg. Johann joj se zahvalio i isto nju blagoslovio, što ga je siromaha izliječila tako da može svojim nogama dalje na put.

U Salzburgu

"U lipu varoš Salzburg", zapisuje Scholl, "došao sam upravo u 12 sati - pol dana, slušam ja zvoniti pol dana na jedamput više zvona tuklo i kada sviraju više komada ko muzika. Otišao sam u lijepu bašču (park) pak se po stazami šećem, na jedamput

stade Johann na jedan okrugli kamenčić, a onda na mene sa svih strana voda šprica, da nisam mogao ni tamo ni vamo ni natrag pobjeći, nego sam stajao na mjestu, dok voda nije stala, a to je naredito tako u okrug u zemlji sa cvijećem. Ja sam zato bio čuo ali nisam vjerovao, a istina jest. Ništa se ne vidi nego zemlja. Odem dalje pogledati kapiju (vrata) na kojoj piše Kamen Kapija i kada sam ju pogledao propitam se, tko je izradio tako lijepu kapiju. Odgovoriše mu, da je to izradio jedan reštante (uznik) izradio da spasi svoj život. Bio je majstor i izradio je tu kapiju samo s jednim čekićem za tri godine. Tu sam tražio posla jedno pet dana ali nisam našao. Salzburg je inače lijepo i zdravo mjesto, dobro je pivo, sve je jeftino i tu sam se zadržao do 28. siječnja 1846. godine."

Htio je ići u München, ali mu nije u knjizi upisana dozvola za prijelaz granice. U birtiji dok je *frustukao* upita birtaša kako bi mogao preći granicu, a ovaj mu odgovori – pouči ga da ide uz granicu jedno *fertalj* sata kroz šumu i da će onda vidjeti jednu kuću, neka prođe tu kuću i nastavi kroz šumu uz granicu još *fertalj* sata, onda nek pređe liniju granice i izađe na drum, a drumom prolaze uvijek kola što voze robu, neka im plati prijevoz i zavuče se ispod *asure* (hasura-prostirka) i kad prođu 4 sela da se onda izvuče ispod *asure*. Johann posluša birtijaša i došao je blizu Münchena oko jedan sat poslije pola noći, ali ga uhvate žandari na pregled pa kako nije imao uredne dokumente upute ga na policiju, a ovi ga vrata na granicu, a on se onda uputi u Tirol prema Innsbrucku.

Kod Biskupa u Priksnu

Kako nije dobio posla kod majstora u Šteringu i Stercingu, gdje su bile bolte kao i u Požegi, otišao je biskupu u Priksn 22. veljače 1846. godine. Ekscelencija (preuzvišeni) biskup primi ga uz uobičajena pitanja odakle je i kako se zove, na što Johann kaže svoje ime, da je iz Požege od turske granice i da je krojački kalfa. Biskup mu odgovori da u požeškoj okolici ima u školama tako pametnih đaka, da su mnogi poslije tako učeni i da mu je drago i jako izvrsno s njim razgovarati. Još ga ekscelencija pita bi li htio Johann u školu ići, da će ga on školovati, da on, Johann, ne treba nikakovu nuždu shvaćati i podnašati sirotinju. Johann mu se zahvali na ponudi te kaže kao kalfa nije više moguć u školu ići, na što mu biskup odgovori, da je i on siromašnog roda, da je učio za trgovca, a danas je eto biskup. No očito, da se Johanna nije moglo nagovoriti da privoli daljnje školovanje, Biskup ga odvede u

86

VDG JAHRBUCH 2006

kuhinju gdje su ga dobro nahranili i još mu biskup pokloni 1 forintu i Johann ode do birtije. Tu je pričao birtašu kako je tekao razgovor kod biskupa, a birtaš mu nato dogovori, da je biskup uzeo više takove djece i školovao ih i neka se i on vrati kod biskupa i pristane na školovanje.

Udovica od 47 godina u Rottinbergu

Kako nije dobio posla kod majstora to se Johann uputi tražiti posla po kućama i tako je ušao i u kuću jedne udovice od 47 godina. "...bila je sasvim sama pak me uvede u svoju sobu i nek uzmen placa (mjesto) i da sjednem. Ja se zafalim ponizno, a ona će njemu, vidite imam ja još lipši soba i tako ona mene oko lica gladi s rukom i pita me tko sam i što sam. Ja joj izgovorim moje ime, a ona meni kaže, vi imate nimačko ime, pak se ta gospoja ušeptrlila sasvim, pa ta gospoja farbu minja i kaže mi da se ona zove Helena Lenhar, pa ga sustavi na ručak i pokazuje mi svoje druge sobe. Još me pita je li bi ja išao u školu, ona bi se za mene brinula. Ja gospoiji odgovorim da imam lipi zanat - ženski pomoćnik i za koju godinu biti ću majstor pa ne mogu to tek tako ostaviti pa ići nanovo u školu. U tom razgovoru dođe i podne - 12 sati i ona prostire za ručak. Ja se htio odstraniti, ali me ona uzme za moje ruke pa me moli da ostanem barem za ručak. Tako ja sjednem kod trpeze gdje me ta dobra gospoja nagovara da će ona svu brigu oko mog školovanja preuzeti, jer ona nema nikoga, a udovica je i stara 47 godine. Imala je svega u kući i obećala mi je da će me poslati u školu u Beč. Ja mlad to nisam nikako prevolio te kad smo ručali, ja ustanem zahvalim joj na njezinoj dobroti i poljubim u ruku. No gospoja me uhvati za obadve ruke pak me nagovara da ostanem preko noći na konaku, morebit ću se ipak predomisli pa da krenem u školu. Tako ona mene nagovara, i kafu mi nosi i u tom razgovoru prođe dan i već se smračilo pa ja molim gospoju da me pusti da odem jer ja ne mogu u takovoj finoj kući spavati je li morebit da nisam čist, te nebi da me poslije psujete. Ja sam prije spavao po bircauzima i štalama i na tavanu i znao sam

dobiti i ušiju pak nesmiem nikako ostati. Sve sam joj to iskreno rekao, ali gospoja Lenhar nije dozvolila da odem nego sam morao ostati kod nje spavati. Ta vredna gospoja donese u sobu dva para odjeće, pak mu pokaziva ormare pokazujuć koliko još ima odjeće i veša, ali Johann ponovo pokušava uz ispriku otići. Gospoja Helena ga opet nagovara da ostane barem na večeri. Johann ostane na večeri i opet pokušava otići ali gospoja Helena povede ga u drugu sobu gdje raspredi za njega krevet i donese iz kuhinje vruće vode i govori Johannu da se svlači. Gleda sve to Johann i misli kakove će sve komendije ispasti. Gospoja donese čisti peškir (ručnik), košulju i gaće i nema druge nego se Johann svuče do gola i ide k lavoru da se okupa. Pere si Johann vrat ali gospoja zasuču svoje rukave te Johanna dobro opažuna i doda Johannu čistu košulju i gaće da se obuče. Johann se zahvaljuje gospođi, ljubi joj ruke te produži do sobe gdje će spavati. Gospoja otkrije krevet gdje imam što gledati, zaželi mi laku noć, pokrije me u krevetu i zatvori vrata. Iako sam bio umoran navrnu mi misli kako sam pred sedam dana trpio i to na Badnjak, Bog dragi za svakog svog mrava svoju ruku pruži. Jutro je svanulo no ja ne čujem da se tko miče iako je već oko devet sati. Ustao sam ali mi nema odijela u sobi, zato sam zvao milostivu gospoju da bi mi moju košulju, hlače, kaput i čizme prikuči, da ja ovo njezino mogu sa sebe skinuti. Gospoja mi odgovori, neka ovo na meni i ostane, a da

87

VDG JAHRBUCH 2006

je ono moje dala sve danas prati. Zato mu daje čisto što ja i oblačim i sve se mislim kako je to dobra gospoja i sam neznam što bi joj sad rekao nego ju pozdravim i dobro jutro zaželin, a ona meni odgovori, da dobro jutro želi i nastavi s pitanjem jesam li dobro spavao i jesam li školu sanjao. Ta dobra gospoja donese fruštuk - kave i to s obrstom i dva keizer Semmel. Ja fruštukam pak si svoj pinkl riktam, a pita mene gospoja Helena, daklem vi nikako nećete dobro nego zlo. O Bože, zaplače pak gospoja Lehnar, našto meni teško s srcu došlo pa velim milostivoj gospođi. Ako ja idem u školu i zbilja da učim a što vi meni dobro mislite, ali Bog zna za godinu ili dvije godine i možda četiri, ne mogu postići, da mogu vašu ljubav kao materi natrag vratiti. A drugo, ja nemam ovdje nikoga tko bi se napriliku zauzeo, da nesreća nebi ili među nas unišla. Pokorno, ja bih iz sveg srca jeli lašnje službenik carski nego zanatlija bio, a Bog dragi znade je li bi ja sada knjigu prihvatio i sve zapamtio. Jako je to teško i nemojte draga gospoja od mene to zahtijevati. Gospoja mu na to odgovori, ja ću zate sinko dok mi Bog zdravlja dade i ja mogućna budem rada bila sve za vas žrtvovati. Nato Johann odgovori, da bi to bilo dobro kada bi imao 8 godina, ali s 15 godina i kada je već kalfa to ide jako teško. Tako gospoja s tim divanom nije mene mogla na pravi put okrenuti, a već je bilo 11 sati, te Johann hoće dalje da ide ali ipak na želju gospoje ostane i taj dan kod nje i na konaku. Bilo je to 20. lipnja 1846. godine. Tako je bio Johann i drugi dan na ručku. Kada je ručao donese vešarica moj veš opran, a ja pitam što sam dužan platiti. No gospoja Lehnar neda meni platiti već ona plati, a dala je i odijelo očistiti. Johann si to sve spakuje i želi otići, poljubi ruku gospođi, a ona tako snažno zaplače i drži me za ruku da se nije mogao nikako odmah rastati. Kad se gospoja malo smirila, pustimi ruke i ja u ime Božje krenem kroz dvorište, gdje me ona isprati do kapije i poljubi. Tako sam nastavio drumom (cestom) prema Salzburgu razmišljajući, kakvog dobrog svijeta ima po svijetu."

Udova Svetić u Linzu

Nakon što je u Linzu Johann svladao komedijaša, koji je na trgu izbacivao vatru iz usta i tako plašio prolaznike, za što je od gradske kuće (uprave) dobio 8 dana na trošak grada u birtiji boraviti. Kad je komedijaš od nadležnih bio saslušan i pretražen kod njega je bilo nađeno 5000 forinti, što je za ono doba bilo jako mnogo. Za tu vijest, da je jedan kalfa iz Slavonije, rodom iz Požege bio tako kuražan, saznala je i udovica Jakoba Svetića iz Mitrovice (Trenkova), ranija vlasnica spahiluka Pleternice, Velike i dr. pa ga pozvala da ju posjeti. Johann je došao kod kuće gdje je boravila udova Svetić, kad je došao pred nju, poljubi je u ruku. Ona ga ponudi s vinom i zadrži na razgovoru. Pripovijedala mu je, da mu poznaje oca i baku. Baka je kuhala sapun i prodavala u Pleternici i Mitrovici. Od Svetićke Johann je dobio crno odijelo, dobar ručak i 10 forinti za put. Johann se zahvali grofici i ode na kvartir u birtiju "K Bijeloj Ružici", dok nije došlo vrijeme za dalje putovanje. Tu je upoznao Rajz-kolegu Karlu Mikarića, rođenog u Linzu,

odhranjenog u Mitrovici, a zanat za slastičara učio u Đakovu posredovanjem preuzvišenog biskupa Strossmayera. To prijateljstvo s Mikarićem zadržati će i poslije u Požegi. Prije odlaska na put još se jednom išao oprostiti od udove Svetičke.

88

VDG JAHRBUCH 2006

Bal u Steinnamongeru

U Steinnamongeru održavao se Bürger bal pa se na njega spremio i Johann. Na bal je došla i jedna lijepa gospodična u odjeći od svile s vjenčićima na haljini i bijelim cipelama, jako elegantna. Johann je zamoli za za igrati. Svirao se upravo valcer. Ona je lijepo i lagano igrala, što se Johannu svidjelo pa je išao više puta moliti za ples. Tako se skoro primaklo 11 sati noću. Od radosti i zadovoljstva Johann joj naruči večeru i pomorandže. Uto zasniva šnel valcer i oni igraju, kad Johanna uhvati netko iza leđa za vrat i za krsta i izbací kroz pendžer s prvog kata na sokak. Tu scenu nije nitko primjetio, muzika je i dalje svirala, Johann se digao iz snijega i požurio natrag k djevojci i nastavio igrati. Opet mu dođe netko s leđa, ali ovaj ga put ne baci kroz pendžer već u avliju na drva. Žao Schollu jer je potrošio na čašćenje djevojke 14 forinti te se opet vrati da isproba svoju sreću i da igra s tako elegantnom gospođicom, a još ga tako nježno stiše sa svojim rukama. Bio je sav opijen od zadovoljstva što mu se pružila prilika da može s takom lijepom djevojkom uživati u plesu. Okuraži se, i upita ju tko je i što je. No djevojka mu umjesto svakog drugog odgovora samo zamoli, da ju on, Johann, prati kući. Johann opet pita djevojku s kim je došla, a ona mu kaže, da je došla s jednim mesarom, a on izvodi takove komendije. Samo su se pogledima sporazumjeli, da je najbolje što prije napustiti dvoranu. Kad su izašli iz sale dali su se u trk, ali svejedno čuju galamu i psovanje na mađarski i prijetnju kako će ga propustiti kroz ruke. U tom trku stignu do jedne ćuprije pak se sakriju ispod nje. Progonioci su trčali kao vilenjaci i dalje psujući. Nakon jedno pola sata vratili su se nazad, dok su Johann i djevojka šutjeli ispod ćuprije. Kad se sve smirilo, izađu oni ispod ćuprije i idu u njezin kvartir. Tu je Johann imao što vidjeti. Zahvali se djevojci i ujutro ode do stana Hermine Laer. Hermine je bila kći majstora iz Kleisdorfa, kod kojeg je Johann ranije radio. Ona je utekla od kuće, a bila je stara 17 godina. Pjevala je i svirala na gitari u krčmi Galing Wicaz. Johann je upita za razlog bijega od kuće, a ona mu kroz plač odgovori, da je to učinila kako je ne bi dali udvaraču, kojeg ona ne voli. Ona mu da 10 forinti i jedno lijepo odijelo i još zamoli, da Johann ne kaže odakle je i kako joj je pravo ime. Odatle Johann se uputi za Ginc, a potom za Peštu.

Kod Švabe u Bezdanu

U Bezdanu je Scholl dobio posla kod jednog Švabe. Kad je bilo vrijeme ručku sjednu za trpezu, a gospodar čuši svoju suprugu te ona padne na Scholla. Bila je mlada, lijepa i vrijedna. Scholl nije vidio razloga za takovo ponašanje, jer je u kući bilo sve uredno i čisto, ručak dobar i na vrijeme. Ručak je kuhala gospodareva sestra. Scholl nije ništa se upuštao u razgovor nego poslije jela ode raditi svoj posao. Za večerom je bilo sve u redu i Scholl ode na spavanje. Sutradan opet isto. Sjedimo za trpezom u pola 12 sati, a gospodar opet čuši svoju gospoju i ona padne na Johanna i oni obadvoje spadnu na zemlju. Johann se podigne prvi i pomogne dići gospoju, šute i samo pogledavaju. Nitko da išta kaže. Treći dan opet isto. I tako osam dana. Kako nije bilo nikakvog razgovora, pomislio sam da gospodar misli da ja nogom ispod stola guram gospoju, ili ona mene, pa ju on zato udara. No ja to nisam radio, a niti ona. Johann to nije više mogao trpjeti, zahvali se gospodaru na

89

VDG JAHRBUCH 2006

poslu i htio je otići, ali ga gospodar ne pusti. Nakon toga htio ga je pitati zašto on to čini gospoju, ali je gospodar otišao uzeti mjere kod mušterija pa Johann upita gospoju za razlog. Gospoja mu odgovori da to traje već dvije godine, kako je ona udala za njega. Pogleda zatim Johann još jednom gospoju te ju zapita, zašto dozvoljava da ju čuška, kad je ona fizički jača od njega, kad bi mogla, kako je Johann zapisao, pojesti ga za salatu. I zašto bi se onda dala čuškati. Kako ga gospodar nije pustio, ostane Johann tu još osam dana, ali ta komedija u pola 12 bila je svakodnevno. Kada ju je tog četvrtka tako nemilo čužio i oni opet oboje spanu na zemlju, Johann se podigne i podigne gospoju te uzme pekil holz i zamahne na gospodara, ali ga ne udari, već mu počne govoriti, da nema ni malo poštenja u sebi,

ni karaktera, te nek mu dade njegove dokumente jer on neće biti više kod njega i snositi krivicu za nepravdu. Gospodar ga zamoli, da još ostane do nedjelje i tada će napraviti obračun. I stvarno, u nedjelju napravi gazda obračun, plati mu dobro tri forinte nedjeljno. Zatim gazda ode u drugu sobu sa ženom razgovarati, da bi bilo dobro da Johann ostane kod njih još 14 dana jer ima dosta posla. Na to gospodar ode u gostionu, a Johann se divanio s gospojom i ona ga moli da još ostane kod njih. Johann joj obeća da će ostati pod uvjetom, da ako u ponedjeljak ju bude udario, onda će oni obadvoje na njega navaliti i ljudski izlupati. No sutradan u pola 12 gospoja dobije opet svoju čušku i spanu obadvoje na zemlju. Kad se Johann podigao zgrabi gospodara za kose pa ga zemlji pritisne i u zatiljak udara, a isto tako i gospoja. Tako su ga dobro natukli da su morali priskočiti u pomoć i gospodarevi roditelji i sestra i obraniti ga od batina. Johann se spakuje i ode na policiju reći što se dogodilo i tražiti svoju Wandbrokovsku knjižicu. U to dođe na policiju i gospodar i donese knjižicu. Kada je Johann izašao iz kuće za njim izađe i gospodareva sestra i moli ga da ostane, a ako neće raditi u kući, a ono da ide sutra s njom brati habdovinu. Johann prihvati. Plaća dobra, ugodan razgovor i sutradan naberu i kući dovezu 5 akova habdovine. Pita Johann što će oni s tolikom habdovinom raditi, a oni odgovore da će kuvati Lekvar (pekmez). Sutra su opet uranili i išli brati habdovinu i do večere nabrali još 10 akova. Kako je ispunio svoje obećanje sestri gospodarevoj, Johann se zahvali pa krene put Batine. Ide on tako putem uz Dunav u Bezdanu i na kući vidi piše ženski krojač Orović. Uđe on u kuću i zamoli posla i dobije. Sjedne odmah i počne raditi, kad na večer gle koga vidi, gospoju ranijeg gospodara. Došla svome ocu i materi, pak plače, pripovijeda kakav život ima sa svojim mužem i što se sve dogodilo. I na kraju zaključi, da ona neće više k njemu ići, nego će radije služiti. Otac joj odgovori da ona ne treba nikamo ići, oni su stari i ima posla i kod njegove kuće. Tako Johann započeo posao kod novog majstora, ali to ne potraja dugo jer već sutradan došao muž po svoju ženu, digao čitavu larmu i bilo bi još gore da je vidio da tu radi Johann. Zato se Johann zahvali i krene za Mohač. Za njim je izašla i gazdina kći i moli ga i preklinje, da ju povede sa sobom, da će ga vjerno služiti i pratiti u njegovom vandbrokovanju. No Johann to nije mogao pristati. Zato odluči krenuti za Batinu.

Povratak u Požegu

Scholl je sjeo u čamac na Dunavu kod Bezdana i došao u Batinu, a odatle u Osijek, Našice i Požegu. Još u Jakšiću počela ga je tresti groznica, kako je sam

90

VDG JAHRBUCH 2006

zapisao, kao grom i dao se dovesti do očeve kuće, koji je tada stanovao u Arslanovcima kod Mazonia. Otac ga je hladno primio i još k tome gurnuo preko mlinskog kamena. Priskoči mu u pomoć sestra Wewa, i odnese ga u njenu sobu i položi na krevet. Tu je ležao šest dana i počeo otjecati u trbušnoj šupljini (vodena bolest !?). Sestra je pozvala liječnika i on mu da lijek za groznicu, kao i preporuku da mu se skuha grah. Uto još Johann dobije i padavicu. Puni šest nedjelja ležao je Scholl u krevetu i stavljali na njega vruć grah. Pored bolesti još mu život zagorča maćeha došavši u sobu i počne grditi sestru Wewu što se brine oko njega bolesnog. Kako te pogrde Johann nije mogao trpjeti, istjera maćehu iz sobe, uplete se i otac i njega također isprati, a on sam onako bolestan, bos zaputi se 20. studenoga 1846. godine u 20 sati po snijegu za Novu Gradišku. Tako je riješio i svađu, i bolest i grah i oko ponoći pješice stigao u Novu Gradišku. U Novoj Gradiški Scholl je našao posla i radio do travnja 1847. godine. Kad je navedenog mjeseca došao u pivaru, tu su se nalazili komedijaši i s njima Englise Reiter, i oni ga angažiraju u svoju grupu. Bilo je to pravo veselje za Scholla, on se zahvali kod svog majstora i priključi se novoj grupi. S veseljem je učio konje čistiti, na štriku hodati i balancirati s motkom, preko jednog konja skakati, a poslije i preko dva i tri konja. Onda je učio birblati i svake fele kobecati. I tako četiri nedilje bezplatno. Napusti to i vrati se u Požegu i pokušao s ocem uspostaviti kontakt, ali nije uspio. Bio je to susret u gostioni kod Parobroda. Poslije toga otišao je u Okučane i tu je kod jednog birtaša radio šest nedjelja. Šio je za birtaševu ženu i njegovu sestru haljine. Tu je dobro zaradio, još su mu za put spremili pečenke, kolača, veša. Odatle je produžio za Novsku i dalje do Beča.

Wien - Beč

U Beču zatekne Johann 3000 nezaposlenih krojača na Herbergu (smještaju). Vidi da u dogledno vrijeme nema što tu tražiti. Zato produži za Ugarsku.

1848.

U Siget je Scholl došao 1848. godine. Odsjeo je u spainskoj birtiji i legao na klupu pred birtijom i zaspao. Najedanput oko tri sata svira muzika, Scholl u groznici, idu mađarski soldati, marširaju. Scholl pita što je to?!? Jedan dućandžija daje tisuću forinti Schollu, da on ide umjesto njegovog sina u vojake. Scholl to nije htio, uzme svoje stvari pa udari put za Pečuh. Kad je došao u Pečuh tamo još veća larma i živo vikanje, vidi da bi mogao prav-zdrav dobiti batina, produži za Šikloš. Putem na Dravi velika je vojska išla svakako naoružana, više sjekira, kosa, štapovima, nego puškama. Sve je to na nogama bilo, staro i mlado, žene. Kad je Scholl došao u Šikloš, uhvate ga varoški panduri i zatvore u rešt. Tu su ga zadržali u reštu dva sata, od devet do jedanaest sati. U jedanaest sati pitaju Scholla hoće li stati u soldate k Mađarima ili carskoj vojsci. Na nesreću, Scholl se izjasni za carsku vojsku ili za domovinu Požege, ako već mora soldat biti. Tada ga stave u gvožđa na noge i ruke pak ga vode u policiju u Pečuh. U Pečuhu mu oduzmu njegovu Vandrovsku knjigu i stave pod istragu. Utvrđuju starost od 18 godina, postavljaju pitanja odakle je došao, je li vidio vojsku i koliko i gdje se nalaze, je li ga tko već uz put sustavljao, da li zna da ne smije po Mađarskoj hodati?!? Kako nije znao ni na

91

VDG JAHRBUCH 2006

jedno pitanje odgovoriti rekoše mu da se mora boriti za domovinu Mađarsku. Scholl ih moli da ga puste otići u Požegu, a oni mu odgovore da mora ostati u Pečuhu ili Mađarima u soldate. Tu se šteluje 125. i 113. bataljun Honveda. Scholl to nije htio pa su ga pustili i hodao je po Pečuhu još tri dana. Vandrovsku knjigu su zadržali u policiji. Kako je u to vrijeme i Citovski biskup štelovo deset momaka za plaću svaki po 1000 forinti, to se i Scholl nakon mnogih nagovaranja prijavi i ode tamo, ali je zakasnio, jer je biskup već uzeo deset momaka. Ode Scholl ponovo na policiju da moli svoju vandbrokovsku knjigu i tu se upravo našao major Nadež Ferenc, koji je poznao Požegu i sjetio se imena Scholla. Naime, Ferenc je bio katana Ritmeistera u Pleternici i sjećao se da je Schollov otac svake nedjelje dva puta iz Požege dolazio u Pleternicu. Pokušao je Ferenc utjecati na policiju, ali sve je bilo zabadava. Novaca više nije imao i nema druge nego u soldate. Pristane umjesto jednog seljaka iz mjesta Toran ići vojsku za 550 forinti. Dadoše mu 50 forinti kapare i oni ga odvezoše u Toran. Tu je veselo provodio dan i noć po birtijama i uz glazbu, tako da od kapare nije ostalo ništa. Kada je treći dan išao na vizitu u varmeđiju Pečuh, došao red i na Scholla. Pitali su ga za godine i odakle je te mjerili visinu i vagu i kako nije zadovoljio kriterije to nije primljen, što znači da je trebao vratiti seljaku kaparu. A on novaca nije imao. Odoše seljani ljuti na Scholla, a on ostade u Pečuhu. Potraži majora Ferencu u njegovom kvartiru. Major ga primi i nakon razgovora savjetuje, da proba doći na granicu na Dravu i tako izmaći. I kad bi se Scholl približio Dravi tamo bi zatekao domobrane i ljudi se nisu ni za novac usudili prevesti ga preko rijeke. Ponovo se vraća u Pečuh i opet ga uhvate Mađari i s njim u štokauz, gdje je bio zatvoren tri dana. Tu su ga pitali pored imena i prezimena i zna li risati i pisati. Nakon toga odobre mu boravak u Pečuhu. Kad je potrošio ono malo forinti, čuje da je došao grof Bačani u Pečuh. Bačani je inače bio spaija Šikloša. On je organizirao pečenje, vino i muziku i sve se sviralo i veselilo dan i noć. Ponio Bačani sa sobom i zastavu 113. bataljuna Honveda i poslije jedan sat okupljenima govorio o potrebi novačenja, kako će poslije biti manji porezi, svi će biti u novcu dobro plaćeni, manje obaveze na spailuku, drugim riječima sva dobra ovog svijeta. Mnogo se ljudi već obuklo u soldate, a mnogo je došlo i iz Pešte. Scholl pokušao vrdati amo i tamo da izbjegne soldate. Ali uto dođe 1. oktobra 1848. godine zapovijed, da mora i mlado i staro u soldate, pa se Scholl promišlja, ako već mora u soldate, neka to bude za novce. Ode on tako na pijac i tu nađe seljane čija su djeca trebala ići u vojsku, gdje kupuju momke. Došao red i na Scholla i on se proda za 500 forinti za Zok Boronja varmeđiju. Pedeset forinti dao je majoru, a za pedeset forinti kupio je košulje, masti, viksa i kefe. Preostali 400 forinti dao je na interes za 200 škuda Andrasi Romecki. Tako drugi dan Scholl bude asentiran trinaesti i postane kaplar kod 113. bataljuna i kvartir ravnatelj. Poslije večere na raportu izdana je zapovijest od komande, da se poslije deset sati nitko ne smije kretati bez iznimke,

bio civil ili soldat po mjestu. Scholl bude određen kao vođa patrole. Tako on s patrolom prolazi mjestom, kad oko ponoći čuje zveket sablje. Uđe u birtiju, pita ima li koga, nitko mu ne odgovara. Uđe u drugu sobu, kad tamo se svlači njegov oberlajtant. Scholl uzme njegovu sablju i sutra kod raporta mu preda. Oberlajtant ga oštro gleda pa mu kaže, ako bude tako vjerno slušao da će sretan biti. Ta je

92

VDG JAHRBUCH 2006

pohvala stimulativno djelovala na Scholla pa je s još većim žarom počeo svoje podređene vojnike muštrati (uvježbavati). No kako je slabo znao mađarski imao je poteškoća oko svladavanja tog vojničkog umijeća. Komande su naravno bile na mađarskom pa je kroz deset dana upornim radom i to savladao. Takvim predanim radom stekao je i simpatije komandanta bataljuna Raca. Zapovijed komande za "ausmarš" za Osijek 6. studenoga 1848. dočekao je spreman i s obučanim ljudstvom. Pokret je bio u 4 sata ujutro, pa su već u 9 sati bili u Salanti, gdje je trebalo osigurati foršpone. Iz Juda i Šikloša mještani su morali u korpama donijeti ručak za vojnike. Svu tu koštu i podvoz morao je Scholl pregledati i izdavati zapovijedi. Odatle su kolima nastavili do Darde. Iz Darde je vojska marširala za Osijek. Kada su došli pred Tvrđu iz nje su izašli parlamentarci koji su prenijeli uputstva da se u Festung može ući, ali Donji i Gornji grad neće da se predaju. To je major Rac prihvatio na sebe i primijenio silu dok se nisu predali. Došavši u Donji grad bili su tri dana u pripravnosti iako su građani bili iskreni i korektni. Samo im je bilo teško kuhati i za vojsku. Što je kuhao svaki gazda ili gazdarica, morali su prvo nahraniti vojsku, pa je tu i bilo nesporazuma i neprijateljstva. Vojska je morala do podne i poslije podne vježbati. Major Rac bio je strog. Nije dopustio udaljšavanje bilo na putu ili na pijacu. A tko to nije poštivao ili se pretvarao da je marodan, njega bi ubio. Svaki dan poslije vježbe išlo se i u šicanu u centru pucati. Pored napora od vježbi bila je k tome i jaka zima. Došao red i na Schollovu kumpaniju gdje oberlajtant Čolnoki upoznaje vojnike kako se treba brzo puniti puške i onda ciljati i pucati u centar mete. Pozove od vojnika, tko bi se usudio na dvor izaći i na centru stati. Scholl se javi i za hrabrost dobije dvije forinte. Svakako da se trebalo mirno stajati i nije se smjelo maknuti. Scholl izađe i stane na centru, a Čolnoki opali. To je opazio major Rac pa dojaši, izgrdi Čolnokija, oduzme mu sablju i da zatvoriti na 14 dana u zatvor. A Schollu naredi da pred njim ima pucati u šajbu. Scholl opali i pogodi treći obruč (krug) šajbe. Vježbanje (muštranje) je nastavljeno i dalje. Treći dan Božića stigne vijest da je jednog soldata stiletom probo birtaš. To je bilo u birtiji kod Crvene čizme. Soldat je bio iz druge kompanije, lijep kao zlatna jabuka, zdrav, visok. Nije imao više novca za drugu holbu vina. I ranije bi ostao dužan birtašu, ali bi odmah kada bi bio lenung, platio svoj dug. Baš ovaj nesretni dan za obje strane nije bilo tako. Iako je birtaš bio oženjen i imao šestero djece i ženu, obješen je u 4 sata pred njegovom kućom, na grani duda i sa štrikom uzetim od njegove krave. Život je taj birtaš morao izgubiti, iako su se i građani i gospoda iz Donjeg i Gornjeg grada za njega zauzimali i molili. "Pardon nije pardon", zapisuje Scholl. Još je major Rac razglasio da će, ako se još jedan takav slučaj desi, čitavu varoš u pepeo pretvoriti. Major Rac je još izdao zapovijed pod najvećom kaštigom, da ni jedan iz njegovog bataljuna nikakvog duga bilo u birtijama ili kod privatnih osoba ne smiju imati. Još su pojačana muštranja. Scholl je marljivo izvršavao svoju službu i u tome dođe 1849. godina. I upravo na Novu godinu čitav bataljun morao je "cakumpak" i topovi i barut i sve u polje na muštranje. Kad je major dojahao u armado, još se jače u strahu muštralo. Lednod Bartoš se na muštri razbolio pa major Rac na desno krilo postavi Scholla. Poslije toga pala je komanda "kreni" i čitav bataljun krene. No Scholla upravo u tom času spopadne padavica i on padne na zemlju, a soldati

93

VDG JAHRBUCH 2006

nastaviše pokret gazeći preko Scholla. Sutradan na raportu nakon utvrđivanja stanja, Scholla oslobodiše od soldačije, ali ne smije ni u Mađarsku, ni u Švapsku, ni u Slavoniju. Nema druge, nego se Scholl uputi do grofa Bačania i sve mu ispriča kako se i što dogodilo. Bačani ga sasluša i kaže mu da sačeka drugi dan. Istom treći dan na raportu, odrede Scholla da se ima vratiti u Osijek i to za profuza u Donji grad. Teška služba i odgovorna za Scholla, ali dobra košta i plaća. Zima je bila jaka, a trebalo je svake noći ići u patrolu po gradu. U tom patroliranju bilo je svakojakih

susreta. Tako je sreo i svog konškolarca iz Nove Gradiške Kindersbergera koji je bio graničar - vojnik bana Jelačića. Kada je trebalo ići dalje s patrolom do Tenje, Leidnod Bartoš se uplaši i daje Schollu 4 forinte da ga oslobodi patrole. Scholl još primetne i svojih novaca i kupi akov vina za svoje vojnike, a bilo ih je oko četrdeset, sve Slavjani. Bartoš ostao kod šintarove kuće dok se oni nisu vratili iz noćne branidbe iz Tenje. U tom patroliranju zarobili su dvadesetak graničara. Bojao se Scholl hoće li biti prisebni obzirom da su malo popili, ali sve je dobro završilo. Kad su se vratili u Osijek u Festung dobije Scholl pohvalu za uspješno patroliranje i zarobljavanje, a uz to dobio i čin i bolju plaću.

U Festungu su dobili informaciju da se u Čepinu skupljaju graničari i spremaju za napad na Osijek. Scholl dobije 40 momaka za streif patrolu. Postroji svoje momke, pročita im zapovijed i izda upute uz zapovijed da moraju tako postupati pod prijetnjom smrti. Bilo je to 1849. godine, kada je bila velika i jaka zima. Oko devet sati navečer Scholl krene sa svojim momcima put Čepina. Osmatrači su dojavili Schollu da su čuli da je njihov major s dva katane uputio također prema Čepinu. Sve je to bilo sumnjivo Schollu pa zato naredi oprezno kretanje kroz šumu. Bio je veliki mrak pa je bilo otežano osmatranje, a zbog velikog snijega i kretanje. U šumi opaze vatru i začuju pjevanje graničara, kako će Mađarima glave sjeći i na bajunetama tijela nositi. Zato Scholl zaustavi patrolu, naredi da budu tihi i da ga čekaju dok se on ne povрати iz izviđanja. Još im obeća svakome po seitlik rakije šljivovice samo da budu mirni i tako ga dočekaju. Sam Scholl puzajući potrbuške po snijegu privukao se do graničara tako blizu, da je sve mogao dobro vidjeti i čuti. Opet oprezno vrati se do svojih momaka i zatraži bez obzira na hladnoću, da budu tihi. I oko 24 sata eto majora, jaši na svom konju. Kad je došao u neposrednu blizinu, na upozorenje "halt" Scholl odmah zapovijedi, dole s konja i da preda sablju. Tako je major morao pješice od Čepinske šume do Festunga u Osijeku ići. Sutradan kod raporta Scholl kazao što je vidio kako major pregovara s graničarima i da je sumnjao u izdaju, a sve je to učinio na osnovu zapovijedi. No protiv majora pretpostavljeni nisu ništa poduzeli, ali je on zato uzeo Scholla na zub te su dva dana tamo amo morali se kretati i još svake druge muštre. Opet je trebalo ići prema Čepinskoj šumi te major rasporedi momke tako, da je kapetan Hunjadi od prvog hica graničara bio ubijen. Scholl je shvatio da su prodani i organizira obranu no u međusobnom obračunu palo je oko 550 momaka, ali i jasna potvrda da su bili prodani. Tako su ostali na položajima do veljače kada je carska vojska opkolila Osijek. Kako nije bilo pomoći niodkuda, grof Bačani je shvatio da je izgubio bitku te je sa svojom suprugom izmakao kroz Mađarsku u Bosnu. Festung se predao u ruke bana Jelačića. Svi koji su bili u Festungu pušteni su kući bez oružja. Kako se Scholl

94
VDG JAHRBUCH 2006

nalazio izvan Festunga i s fašingašima prošao bez ikakvih problema. Od zarade kao profuz ostalo mu 1110 forinti od čega si dao napraviti za 145 forinti lijepo odijelo. Imao je i nešto zlata. Nije se usudio vratiti u Požegu, nego je uzeo kartu za Pečuh, gdje je imao za gazdaricu jednu Talijanku. Na svoju nesreću, u Pečuhu je obukao to svoje novo odijelo koje je bilo sve sa srebrom izšnihirano pa kad je izašao preko pijace sustave ga pet carskih soldata, trojica stanu ispred a dvojica pozadi te ga upitaju tko je i što je. Kako nisu bilo zadovoljni s odgovorom to ga privedu u štokauz (zatvor), gdje je proveo taj dan i noć. I umjesto da se lijepo provede u novom odijelu ispalo je samo da će u njemu spavati u zatvoru. Sutradan na ispitivanju pitaju ga odakle njemu to lijepo odijelo i tko mu je to odobrio nositi. Saderu s njega to odijelo i još ga poštenu izpsuju što je služio kod psa Košuta i pustajie Bačania. Scholl nije niti jedne riječi izgovorio. Stoji pred njima u košulji i gaćama bez cipela. Dobije otpusnu kartu da se ima zadržavati u Pečuhu, ali nije smio od straha niti tražiti 30 forinti koje je imao u džepu odijela. Vрати se kod gazdarice koja se sva tresla od groznice zbog tog gubitka. Kroz nekoliko dana izašao je u bičirde, a odatle u selo Zok. Iz toga sela Scholl je otišao u soldate pa kod gospodara kuće za čiji račun je i išao u vojsku bude u kvartiru sa svojom gazdaricom. Od ušteđevine imali su dobru hranu, ali se ipak promislilo i u selu Zok kupi Scholl jedan grunt - kuću sa šest jutara oranice, jednu jutro šljivika, podkućnicu i podrug vinograda, kola i konje, sve za 600 forinti. Tako se počeo, zapisuje on baviti poljodjelskim zanatom. Poorao je oranice, obrezao vinograd, očistio šljivik, ali opet krene zlo po Scholla.

U selo došli Carski soldati i pokupili sve muškarce koje su zatekli i odveli u soldate. Scholl ih uspio izbjeći i pita prvog komšiju za savjet, a ovaj mu predloži da ode u njegov podrum u vinogradu i da tamo ostane dok se prilike ne smire. Još ga uputi da se nikomu ne javlja ako bi tamo netko prolazio. Scholl ga poslušao, ostavi kuću gazdarici Thereziji Glisli i sve što je imao pa u vinograd i u podrum. Tamo bio tri nedjelje. Do tada bilo sve u redu. Kad poslije čuje puškanje u gori, a on ne smije nikuda ni na dvor izaći. Kako Scholl nije bio sam u vinogradima, bilo je naime jedno deset Mađara - soldata, oni su se zadržavali u pivnicama pa su primijećeni i netko ih je odao vlastima. Zato Carska vojska opkoli vinograde i u puškanju budu ubijena tri Mađara a jedan je bio ranjen. Gazda vinograda se uplašio da će uhvatiti i Scholla, a onda mu sljedeće kaštiga (kazna) od 500 forinti pa savjetuje Schollu da noću napusti vinograd. On ga poslušao i ode u Siget, prijavi se soldatima (carskim) Jägerima frajvilih i postane firer kod njih. Nakon egzecira od 8 dana bude raspoređen u kumpaniju 156. bataljuna. Slijedi veliki štrapac po okolnim šumama Sigeta, gdje su mnogi soldati od straha pobjegli. Scholl se javio u patrolu koja je po okolnim šumama pohvatala puno dezertera koji su imali puške i municiju kao i drugo oružje. Oni su se u tim šumama spremali za dulji boravak i već su si od granja drveća ispleli kolibe. Tu je jednog dana sreće i svoju gazdaricu kojoj je ostavio kuću i imanje. Ona je išla za njim i htjela ga vratiti jer sama ne može obrađivati zemlju i imanje. No Scholl produži za svojom kumpanijom. Soldatima je nedostajalo pušaka, odijela, hrane i municije i trebalo je po to ići u Kapušvar. S oberlajtnantom i 10 momaka išao je i Scholl kao firer. Sutradan su sretno stigli u Kapušvar u 11 sati. Scholl s momcima ostane na ručku u birtiji "K. Janjetu" a oberlajtnant ode u 95

VDG JAHRBUCH 2006

Varmediju po novce. Scholl i momci odručali, ali nema oberlajtnanta s novcima. Postane to Schollu sumnjivo te se s pet momaka da u potragu. U Varmediji kažu Schollu da je oberlajtnant podigao 92.000 forinti još prije 12 sati i otišao. Scholl odmah posumnja na najgore te ode do komandanta varmedije Noslopia koji izda zapovijed svojim pandurima da se i oni uključe u potragu. Sada Scholl iscrpno opisuje svu dramatičnost potrage. Oberlajtnant se presvukao u crno civilno odijelo i krenuo prema Peču. Tek sutradan u 3 sata ujutro u jednoj birtiji, uspjeli su naći oberlajtnanta koji je potrošio svega 37 forinti od podignutog novca i pod prijetnjom oružja sproveli ga u komandu u Kapušvar. Iz Kapušvara je u okovima Scholl dopremio oberlajtnanta svom kapetanu na raport. No kapetan je sumnjičavo gledao na sve to i umjesto nagrade i priznanja počeo šikanirati Scholla kao da je prekoračio ovlaštenja. Nije pomogla ni pisana priznanja komandanta Noslopia o činjeničnom stanju. Pod takovim pritiskom uslijedile su stalne potrage za dezerterima i bjeguncima od Soprona i Wesprima do Wilagoša i Arada. Stalno u pokretu, premoren i psihički opterećen stalnim opkoljavanjem, hvatanjem i likvidiranjem dezertera i bjegunaca. I gdje je bilo najpogibelnije, uvijek je raspoređivan Scholl. I još kad su svi dobili dopust da odu svojim kućama, Schollu je to uskraćeno. Nakon tri dana razmišljanja odluči Scholl riješiti se soldačije. Uzme dva deca rakije i pomiješa s dvije kašike živog vapna. Shrvan bolesti bude premješten u bolnicu. Liječenje je trajalo 10 dana i onda dobije otpust iz vojske. Uputi se za Peštu. U Pešti je bilo teško dobiti konaka i jedva je dobio u jednom podrumu. Zamoli gazdu da mu da dvije svijeće i on od svog šinjera napravi civilno odijelo, a od cerade si napravi tri košulje. Tako jer imao s čime putovati, jer bi ga u vojničkom odijelu stalno sustavljali. No bilo je poteškoća i prilikom prijelaza iz Pešte za Budim, ali je to Scholl opet lukavstvom riješio. Iz Budima je nastavio za Peču. Putem bi stalno tražio posla i od zarade imao za hranu, a nešto bi i ušparao. No ni u Peču nije sve išlo glatko. Opet je morao na policiju, tu se izgovarao da je izgubio dokumente, zapravo da su mu ondašnje vlasti zaplijenile i nisu vratile, da je bio u soldačiji i da se razbolio itd. Dobije Scholl otpust od vojske na 15 godina i kartu da se smije zadržati do 1851. godine. Naravno, prešutio je, da je još u plac komandi dobio otpust iz vojske. Potraži posla, nešto nađe, ali ga jako vuče piće. Kada je poslije jednog pijanstva zaspao na leđima, odluči prekinuti s takvim načinom života. Potraži raniju gazdaricu Annu Gitler. Nakon što ga je njegovala u bolesti, Scholl prizdravi. On je radio o svom zanatu a Anna imala malu fabriku duvana ?!?. Anna je morala obaviti neke poslove pa je otputovala u Daruvar. Još

prije toga prestao je posao sa duhanom, jer je duhan postao državnim monopolom. Scholl odlučio otići na njihovo imanje u Zok. Kako su oni bili u Pečuhu, to je imanje bilo zapušteno i tu se Scholl zadržao jedno osam dana. Zaželio se rodnog grada pa preko Našica dođe u Požegu.

Požega

Došavši 1851. godine u Požegu posjeti Scholl oca, ali ga zatekne u velikoj nevolji. Otac mu je šlagiran i ne može razgovarati samo frflja s jezikom. Odluči Scholl pomoći ocu. Po danu bi pravio kobasice i nosio po Požegi i na pijacu prodavao. A po noći radio svoj zanat. Tako je ocu i maćehi bio od velike koristi. Ali maćehi sve to

96

VDG JAHRBUCH 2006

nije bilo dosta, što je Scholl onda protumačio da što god uradi nije dobro. Sve ga je to opet uznemirivalo, poboljšavao bi i tražio utjehu u piću. Rodbina nagovara Scholla da ide kod svog majstora Martinića tražiti posao. Tu je radio više nedjelja. Poslije je još radio kod majstora Panića. U to se pod konac godine vrati u Požegu gazdarica Anna Gitler, pa je Scholl opet imao uredan život. Ona je bila jako

vrijedna.

Želio je Scholl i po noći raditi, ali to nisu dozvoljavali žandari, jer se 1851.- 52. nije poslije 21 sat smjelo imati upaljeno svjetlo. Na prigovor drugih obrtnika morao je Scholl 1855. godine i sam otvoriti obrt. No što dalje, posla bi bivalo sve manje. Pokušavao se zaposliti i na naplati malte i pijacovine, ali za poštenjačinu, kakav je bio on, to nije bio posao. Isto je bilo i s poslom financa. Trebalo je jesti i piti s razno-raznim osobama, a onda ih cinkati. To Scholl nije mogao. Još je Scholl zapisao, da kada je išao kod prote u Slobostinu kojemu je ostao dužan za haljine njegove supruge, obzirom da je došao poslije podne i nije se bilo zgodno po noći vraćati kući, ostane kod prote na konaku i večeri. Na večeri je kod prote bio i čuveni hajduk Maksim. No toga je stajalo raznih okapanja, jer je morao pred policijom detaljno opisivati tijek boravka i sve što je vidio i čuo u Slobostini. Opisao je Scholl i slavlje 12. ožujka na Grgurevo u vinogradima, kada je pribivao i veliki župan Napoleon Strižić Špun, a kojem je slavlju i sam nazočio.

Posebno je Scholl volio odlaziti na Požešku goru, ali je pješačio i u Stražeman, Veliku, Kaptol, Mitrovicu, Pleternicu, Orljavicu (Kuzmicu), Vilić Selo, Bučje Pakračko. Brao bi ljekovite trave, zanimale su ga divlje životinje, cvijeće, uopće priroda. Išao bi na Orljavu, druge izvore i potoke.

Još se 1872. godine Scholl okušao kao trgovac svinjama i kupoprodajom kukuruza. Jedno vrijeme imao je i trafikku, kao i trgovinu brašna i ostalog špeceraja (krazlerei).

Vincelovo 22. siječnja 1873. godine

Toga dana dopodne našli su se više kalfi u jednoj požeškoj birtiji, među njima i Scholl. Pili su pivo i započeli pjevati, ali pjevanje im nije pošlo za rukom pa odluču da se provezu zaprežnim kolima Šandora Hermana do Brestovca i tamo malo provede. U Brestovcu su se uputili: Ferdinand Ebhart, Gustl Sneider, Ivan Fučko, Vincenc Steskal, Ludvig Nebogojević, Šandor Herman i naravno Scholl. U Brestovcu su otišli kod birtaša Šorša, za koga Scholl i za njegovu suprugu kaže, da su bili jako dobri ljudi, a posebno gospoja, da je bila dobra duša. U birtiji Šandor Herman zapovjedi odmah 8 holbi vina i čim su počeli piti vino, odmah je i pjesma bolje išla. Herman zapovjedi još 8 holbi vina. Tako se pilo i pjevalo do 4 sata poslije podne. Scholl nastojao da se ne opije pa je otišao u kuhinju gdje se sa kuharicom šalio i pomagao joj dvije guske šopati. No nesreća traži uvijek Scholla. Naime, Herman se zaželio malo provozati pa opet naredi da svi posjedaju u njegova kola, a on onda tjera galopom konje od krčme do župne kuće idući prema Daranovcima. Uvijek bi tako naglo zaokrenuo kola, da smo mislili, da ćemo vratove polomiti. Konačno se opet zaustavi pred birtijom i opet naruči 8 holbi vina. Tako se pilo i veselo provodilo Vinkovo. Gustl se ustao s klupe i počeo deklamirati i nazdravljati

97

VDG JAHRBUCH 2006

i u tom zanosu lupi nogom po klupi, klupa se izvali i padne na nogu Šandoru Hermanu. Ovaj od bola zastenje, ljutito psujući, a čitavo se društvo uznemirilo. Scholl je ocijenio da je najbolje da se pokupi i krene kući. Tako se on uputi pješice u Požegu, a za njim i Ludvig Nebogojević koji je bio malo napit. Kad je došao do

mosta u Nurkovcu, obazre se Scholl i zapazi jureća kola Hermana. Pokušao se malo sakriti u vrbik i odrezao vrbovu šibu. Uto su došli i njegovi komorati s kolima i stali grditi Scholla da nije pošteno što je napustio društvo. Scholl ih pokušao urazumiti da nije htio slušati njihove psovke i pogrde i naposljetku, da ih ima dosta za u kola voziti i da će on dalje pješke u Požegu. No komorati su neumoljivi i dalje ga grde i tjeraju u kola i konačno zapriječili cestu kod Topole kako Scholl ne bi mogao dalje pješice. Scholl ih ipak nekako zaobiđe, ali oni opet zapriječe cestu s kolima u Završju te počeli s dobrim ga uvjeravati da sjedne u kola. Kad to nije pomoglo siđu s kola i uguraju ga u kola. Nema druge, nego Scholl opet sjedne u kola. Kočijaš opet jako potjera konje, kola su vrludala s jednog kraja ceste na drugi, podizali bi se kotači kad bi naišli na neravnine na cesti i nakon jedno 50 koraka Scholl je frnuo iz kola. Prilikom pada prelomio je lijevu nogu, dva rebra, kralježnicu, iščao ruku i prebio ju. Leži on tako u šancu, jauče. Pogleda oko sebe i vidi da su se kola prevrnula i da je Nebogojević frnuo preko plotu, ali nije ozlijeđen. Ostali podigoše kola, a Schollu pride Gustav Scheidl pak ga lupi nogom i tjera da ustane. Uzalud ga Scholl uvjerava plaćući da je prebijen i da se ne može podići. Nato ga Gustav s onako jakom mesarskom rukom još tripot ćuši. Scholl mu nato kaže neka iščupa kolac iz plotu i neka ga njim ubije. Uto dođe i Šandor Herman i on ga nogom lupi u vratnu kost i prelomi je. Sad se Scholl nije više mogao i pomaknuti. Ni to nije Hermanu bilo dosta nego još jednom udari nogom u prsa, skine sa njega kabanicu i baci na drum. Tada obojica, Scheidel sjedi na lijevom ramenu Schollu, a Herman na desnom ramenu, usto ga još tri puta lupi pa tako prebije dole krsta. Sada je Scholl bio "sasvim gotov" i nije više mogao niti vikati. Oni se pakupe pak hoće u kola sjesti, ali čuvši viku, galamu i moje jaukanje došli tri biroša iz Završja, jedan s vilama, drugi sa sjekirom, a treći s puškom. No u toj vici i galami oni nisu niti zapazili Scholla da je ozlijeđen te su se okrenuli i otišli. Potom su otišli i moji "komorati". Ponijeli sa sobom moju kabanicu i novi šešir. Otišli u Požegu kod Kate Adjić. Scholl ostao ležati na ledu. Tako ležeći, čuo je i zvonjenje - pozdravljenje u 19 sati. Krv mu se povratila i on počne opet jaukati u šancu pa nakon tri fitalja sata dođoše opet biroši natrag i konačno ga našu. Zamoli ih za kola da ga prevezu u Požegu. Ne treba posebno opisivati kako je Scholl morao sam govoriti kako da ga postave na kola jer je bio sam isprebijan. Kiriju za prijevoz od 1,5 f. Scholl je platio i odvezli su ga u Požegu. Već kod kapele Sv. Roka sačekala ga je i gazdarica s fenjerom gdje su stigli oko 21 sat. Sad nastaje ono najgore. Nema sposobnog doktora za takav slučaj. Doktor Hirschstein je smatrao da ima bolji vojni doktor u Novoj Gradiški. No kako je hitan slučaj nema druge nego se primio posla. Došao je sudac Matijević i uzeo iskaz od Scholla i pokrenuo postupak. Uhićeni su vinovnici, ali se Herman izvukao plativši ili potplativši s 40 komada dukata (Dr. Galac) i 400 f (Ferk), tako da se suđenje otezalo, a oni već nakon tri nedjelje pušteni iz rešta. Naravno Scholl nije dobio

98

VDG JAHRBUCH 2006

potrebne svoje troškove za liječenje preko 300 f i za obećane kupke u Daruvaru. U Daruvar je išao na svoj trošak i tamo bio devet nedjelja. No za njega je najvažnije da je ipak ozdravio.

Obiteljske prilike

Za Johannom u Požegu došla je iz Mađarske i njegova gazdarica Anna Gitler i njezina kćerka Rozalija. Scholl je kupio kuću na otplatu od sedam godina od Gjura Hirića, a isto tako i vinograd sa šljivikom za 130 f. Polovicu kuće prepisao je na gazdaricu, a pred njenu smrt na njenu kćerku. Rozalija je kod Scholla do udaje bila 12 godina. Sve ju je dao učiti, šivati veš, ženske haljine, kuhati, računati, pisati, gitaru svirati, kolače peći, drugim riječima sve, što jedna dobra gazdarica mora znati. Oblačila je svilu i bila dobro dotjerana, kako se to tada govorilo. Malo je majstora tako situiralo svoje kćeri, kao što je Scholl svoju narankinju. Udala se za Ivana Goluba, brijača iz Pleternice. Za tu priliku dao joj je dvije svilene haljine, deset drugih haljina, 6 sukanja, 12 košulja, 15 peškira, 12 salveta, 4 para cipela i više štrinfli, 6 jastuka, 2 perinje, 9 ponjava, ormar, dva nova hrastova kreveta, divan, špihl, 9 zlatnih prstenica, dvije figure, plaćen kvartir, koštu i drva za 10 godina, 60 forinti u srebru, zatim masti i sve drugo što u kući treba za početak. Bili su kupili dvije kuće i dva vinograda u Pleternici,

ali je to Golub sve propio.

Scholl je uglavnom živio od šivanja, ali se bavio i drugim poslovima. Bio je obrtnik 55 godina. Probao je prodavati brašno (trafika), pravio je kobasice i prodavao, ali u tome nije imao uspjeha. Jer, kako sam navodi, htio je pošteno raditi, nikoga na vagi ne zakidati, a to nije bilo probitačno. Pokušao se i drugim zanimanjima baviti. Tako je bio naplativač gradske takse na tržnici, ali su zakupnici htjeli da što više ubere, a on se držao odobrene tarife pa je i to napustio. Zatim se zaposlio kao financ, ali tu su tražili da pije s pretpostavljenim utajivačima i tako dođe do podataka, što on opet nije htio. 17 godina je imao dućan i birtiju, trgovao s debelim svinjama. I tako još nekoliko poslova. Nakon 23 godine rada u 1. Obrtničko radničkom društvu kao predsjedniku su mu odobrili naknadu od 25 forinti.

Kada je umrla gazdarica, njena kćerka htjela je svoju polovinu vrijednosti kuće, a uz to kuća još i nije bila otplaćena. Nije bilo druge - trebalo se zadužiti i Rozaliju isplatiti. A trebalo je otplatiti kuću i dakako izvršiti nužne popravke na kući. Nije bilo druge nego kuću prodati i isplatiti Rozaliju. Kupio je trošnu kuću u sokaku sv. Ilije (danas ulica Arslanovci). Zato je morao prodati još svoje 4 krave i nekoliko svinja. Kuću je i dalje trebalo popravljati, a tu je stasala za školu i kćer Ludmila, pa se Scholl odlučio za zajam. Žirant će mu biti Mato Mataić, a on će za uzvrat biti njemu žirant. Ta mjenica biti će uzročnik svih briga u starosti Schollu jer je Mato Mataić netom iza toga umro. Banka je sjela na žiranta odnosno hipoteku na Schollovu kuću. Sad je trebalo otplaćivati obadvije mjenice. A prihodi mali. Da se toga riješi prodaje vinograd, ali ga lukavi kupac nije htio u cijelosti isplatiti, jer da ga je navodno obmanuo govoreći o vinogradu, a u katastru se vodi uz vinograd i dio kao šljivik. Taj se spor godinama povlačio po sudu. Što su godine prolazile sve je

99

VDG JAHRBUCH 2006

teže nalazio posla, a kuća je tražila svoje. Već u starosti na nagovor trgovca - Židova, nabavio je na otplatu šivaću mašinu, ali ni to nije puno popravilo stanje. Počeo je šivati za neke majstore odijela i drugu robu, a oni su to prodavali po vašarima.

Zato Scholl u svom životopisu upravo zapisuje svakodnevne brige sa kojima se susreće u toj neimaštini, a opet nastoji dužnost predsjednika društva što časnije obavljati. Zato se nižu imena kako ravnatelja banaka, (Ladislav Kraljević), odvjetnika (Kürschner) i dr. Nije mogao shvatiti kako kada je bila raspisana dražba za prodaju kuće Mataića da se mogao natjecati samo jedan odvjetnik. Naime i on se kanio natjecati, ali ništa od toga. Pokušao se novim mjenicama nekako izvući, ali je konačno 1906. godine Sud sedmorice u Požegi donio rješenje o ovrsi i kuća je prodana za 2.407. Kruna. Scholl se vjerojatno sa ženom preselio kod kćerke Ludmile. Iste godine prestaje i pisati svoj životopis.

Doktor Thaller

Scholl zapisuje da nije bilo tako dobrih doktora kao Thaller i Polak, ne zna kako bi svu tu svoju bolest i k tome starost mogao podnijeti. Posebno je zahvalan Thalleru za nadasve veliku brigu i plemenito ponašanje, naravno svoje usluge nije naplaćivao, a k tomu je još i svog dobrog crnog vina besplatno davao Schollu. Još je izrazio svoju posebno obzirnost kako je Thaller prije svog odlaska za Zagreb došao u Schollovu kuću da se od njega oprosti. Scholl zapisuje, bio je tako dobar doktor kakvog više neće biti u čitavoj okolini, pa nek mu dragi Bog dade sreću, kao i njegovoj obitelji i djeci.

Predsjednik vijeća Sudbenog stola u Požegi

A posebno njegova supruga Davilka brinula se o bolesnom Schollu šaljući mu dnevno dobre juhe i drugog jela kako bi se oporavio.

Nadbiskup Posilović

Nadbiskup Juraj Posilović i pomoćni biskup Krapac došli su vlakom u Požegu 4. rujna radi podjele svete potvrde. Na željezničkoj postaji u Požegi dočekalo ih je mnoštvo građana, a Scholl je dobio nalog od Grada da sa zastavom Društva pribiva dočeku. Kada je 24. rujna načelnik Kürschner priredio prijem u gradskoj kući i predstavio uzvanike, nadbiskup je htio ponovo razgovarati sa Schollom. Naime vidio je, da je skromno odjeven, a ipak već 30 godina vrši revno dužnost predsjednika društva.

Manevri u Požegi

Scholl se nije veselio manevrima u Požegi. Tada bi vojnici obilazili bašče i voćnjake i naravno "slastili" se voćem. Po Schollu, bila je to jedna brigada pa u vrtu ni jedna voćka u miru ne može biti. Uz to bi još dobrano izgazili povrće, a često i ograde. Iako je teško živio nije za to ništa okrivljavao cara, dapače 30. travnja 1890. godine zapisao je da želi svu sreću našem cesaru i sadašnjem kralju Franji Josipu, našem spasiocu. Zapisao je i sjećanje na njegov boravak u Požegi 1885. godine i njegovo jahanje na bijelom konju.

100

VDG JAHRBUCH 2006

Lerman

Do Lermana nije uspio izgleda doći, nego samo do njegovog upravitelja Fišera. Već poznate mjenice su vjerojatno bile razlog posjete. Ali bezuspješne.

Željeznica

Scholl je sa zastavom Društva pribivao na dočeku prvog vlaka u Požegi. Zapisuje da je tu bilo prisutno mnoštvo građana. Poslije je više puta obilazio željezničku postaju i divio se izgradnji novih zgrada oko nje.

Grozner

Iako mu je bio kum, pravio mu je puno spački u Društvu i to opet s kim, nego sa Schollovim šogorom Adamekom.

Travar

Kada bi Schollu bilo najteže odlazio bi u Požešku goru ili se prohodao po Požeškoj kotlini. Znao bi obići do Stražemana, Velike, Kaptola ili na Požešku goru. Tu bi našao svoj duševni mir, ali uvijek i mnogo ljekovitih trava koje je ubirao i onda kod kuće pripremao za lijekove.

101

VDG JAHRBUCH 2006

Slavoluk u Požegi

Crkva

Iako je u mladosti imao neugodno iskustvo, išao je u crkvu, ali se ljutio na mladež što brljaju u crkvi, a ne predaju se molitvi. To je bilo posebno u crkvi sv. Lovre. Dok u crkvi sv. Terezije opet su ga smetale "gospoje" koje su se kako zapisuje nakindurile i sve druge slabije obučene ispod oka posmatrale. Tad bi izašao iz crkve i kada je crkva bila prazna ušao bi i onda kako kaže u miru mogao se pomoliti.

Židovi

Scholl u svojim zapisima nekada piše Židovi, nekad Izraeliti, a nekad i Čivuti. Iako ga je Židov Herman obogaljio, nikada nije koristio pogrdni naziv za njih - "čifte", niti je to bolno iskustvo vezao za Židove općenito. Dapače. "Često čujem", zapisuje Scholl, "kako grde Židove, da se bogate, da drže sve konce u svojim rukama, da su zaposjeli najbolja mjesta u gradu. A Židov će ti prije pomoći nego kršćanin. Kršćanin hoće velike procenete zarade, gramzivi su, a Židov radi za mali procenat i zna kako će kojem čovjeku pomoći. Tako i uz male profite ima sve više, među sobom se dobro slažu. Kod nas vlada velika zavist. Svako bi te u kapi vode utopio i onda na koncu svi propadamo." Scholl bi obilazio upravo te Židove na Trgu (trgovce, mesare, birtaše, mlinare i dr.) i svi su ga u njegovoj nestašici i siromaštvu pomagali. I kroz svoju djelatnost u Društvu vidio je da su na židovskom groblju u većini granitom obložene grobnice i spomenici, a na ostala tri uglavnom zemljani humci i drveni križevi. To nije isticao. No zapisao je, kako je išao na pijac i pita pošto jaja, a ženska odgovori 20 novčića za 4 jaja. Dok još Scholl razmišlja dođe Židov i pita pošto, a ona njemu odgovori 20 novčića za 5 jaja. Još ponudi, da će mu sve kupljeno odnijeti kući. Sad Schollu nije bilo jasno, kako je njegov novac manje vrijedan nego novac od Židova, kad on za iste novce dobije više.

DVD Požega

Johann Scholl bio je izvršni član DVD Požega od 1881. godine u odjelu čuvara, a iste godine na VIII. glavnoj skupštini biran je za pregledača računa uz Franju pl. Ciraki i Josipa Mihelića.

1. Obrtničko radničko društvo u Požegi

Ukidanjem cehova 1872. godine dotadašnjim članovima cehova uvjetovano je, da se u što kraćem vremenu organiziraju u obrtničke zadruge i društva i time si stvore mogućnost za uspješan gospodarski i društveni napredak. Na osnovu

oglednog primjerka majstori I. i II. njemačkog ceha u Požegi, njih oko 120, ali i drugih, uputiti će 30. prosinca 1873. godine Zemaljskoj vladi u Zagreb Pravila novoosnovanog Prvog požeškog obrtničko-radničkog društva, a ista su odobrena 29. travnja 1874. godine. Pravila su sadržavala 30 poglavlja i 33 članka. Iz navedenih pravila vidljivo je, da je zadatak Društva bio usmjeren na obrazovanje članova u obrtu, razvijanju uzajamne pomoći u bolesti i pokopu umrlih članova. Za novu organizaciju t.j. Društvo, nisu se zalagali samo siromašniji obrtnici i obrtnički radnici, već i više uglednih građana Požege, koji su raspolagali sa znatnim imetkom. Tako su se našli na okupu: Izidor Lobe iz bogate građanske obitelji koja se bavi pečenjem žeste i proizvodnjom piva. Lobe je biran za gradskog

102

VDG JAHRBUCH 2006

zastupnika, utemeljitelj DVD Požega, a bio je i utjecajan u javnom životu. Josip Ripberger, gradski zastupnik i jedan od osnivača Građanskog streljačkog društva u Požegi. Ivan Vlahović je gradski zastupnik. Pavao Petrić je vodnik gradske čete. Josip Mravak je gradski zastupnik. Iz navedenog je vidljivo da Gradsko poglavarstvo nije preпустило slučajan osnivanje toga društva, već da je nastojalo preko uglednih građana i obrtnika što više utjecati na većinu obrtnika. Već je u uvodu navedeno kako je proveden izbor predsjednika pa ne treba ponavljati. Svakako, da je umjesno postaviti pitanje, kako je Scholl od tolikih, tada vrlo uglednih i utjecajnih ljudi predložen i izabran za predsjednika. Prve poene dobio je još 20 godina prije osnivanja Društva na skupštini I. ceha, kada je predlagao da se umjesto 600 forinti predviđenih za banket poslije skupštine, ta suma izdvoji za posebnu namjenu pomoći oboljelih i radno nesposobnih članova. No želja je većine bila da se uspješna godina obilježi dostojno pa se uz trošak za hranu i piće moralo povećati iznos za namiru troškova loma i nestanka zlatnog i srebrnog pribora te kristalnih čaša za još polovinu predviđenog iznosa.

Drugo je bila opća stagnacija obrtništva koncem 19 stoljeća pa je bilo sve više obrtnika koji su jedva mogli zaraditi samo za sebe, a kamoli još plaćati pomoćnike. Nadalje, bilo je dosta nezaposlenih kako kalfi tako i radnika koji su željeli raditi u

103

VDG JAHRBUCH 2006

Preslik zadnje stranice Pravila

s potpisima osnivača

Preslik odobrenja

Pravila

Požegi jer ni na selu nije bilo dobro. Tu je Scholl bio rezolutan, kada je predlagao da se u Društvo može upisati i majstor i kalfa, ali i svaki radnik koji to želi. Tako je u društvu prevladalo raspoloženje siromašnijih majstora, kalfi -obrnitičkih radnika, koji su bili u znatno težem položaju od ostalih članova iz bivših cehova. Scholl je to dobro osjetio i na svojoj koži. Vrativši se u Požegu krojači su bili najbrojniji, njih 56 ili 29% ukupnih obrtnika, pa je bilo jako teško voditi samostalno takav obrt. U gradu je tada bilo 417 majstora - obrtnika s 1251 članom obitelji što je činilo 68,76% stanovnika. Zato otvaranjem većih radionica - tvornički rad i te kako stavlja upravo ovu granu u nepovoljnu situaciju. Do 1910. godine Požega se stalno povećava stanovništvom pa te godine broji 4988 stanovnika. Nije samo teško obrtnicima. I učitelji i profesori traže izlaz obrađujući voćnjake i vinograde i tako si popravljaju materijalni položaj. Na vlastitoj je koži osjetio što znači doživjeti nesreću i koja sredstva treba izdvojiti za lijekove. Ondašnji ga je apotekar Csillagh kako sam navodi "oderao" za 200 forinti, a to je bila skoro godišnja plaća učitelja. Zato je odaziv za pristup Društvu bio dobar. No i to je povjerenje trebalo opravdati. Likvidnost Društva trebala je biti preduvjet, a to se i postizalo. Tu je Scholl neumoran. Obilazi one članove koji kasne s uplatom članarine. Gleda da usluge pogreba budu dolične. Ljuti se kad kod bogatijih pokojnika škrtare ne samo na obući i odjeći, već pokrovu, svijećama. Želi da se i siromašniji dostojno pokopaju i traži veći dolazak članova na posljednji ispraćaj. Za njega nema razlike ni po vjeroispovijesti. Katolici, Židovi, Evangelici, Pravoslavni - svi oni koriste usluge Društva. Revno bilježi mane rodbine kad se izgovaraju da ne snose troškove pogreba. Scholl obilazi bolesnike ne samo da vidi kada će trebati organizirati pokop, već i pomoći u liječenju i utjehu u bolesti. Imao je i "svoje recepte" za pojedine bolesti pa su na to krivo znali gledati pojedini liječnici. A on je samo htio

pomoći unesrećenima, jer je i sam znao koliko su lijekovi skupi pa si to mnogi ne mogu priuštiti. A posebno ni liječnici nisu kod mnogih bolesti više mogli pomoći. Posebno navodi vodenu bolest. Isto tako Scholl bi prisustvovao kod svih "seciranja" usmrćenih od strane sudske komisije.

I već pred kraj života on se svakodnevno brine za što bolju pogrebnu opremu, izradu novih kola, zgrade za ta kola, a 15. kolovoza 1906. godine bilježi Potvrdu narudžbe opreme za konje (ukrasne), lampione i odore iz Beča. Tada još bilježi: "...dolazim u dvoranu gdje se održava glavna skupština, dočekuju me s uzvicima živio, a ja se ne mogu veseliti, jer znam da sam tu najsiromašniji i da za mene nema više veselja ni kada su rezultati jako dobri".

104

VDG JAHRBUCH 2006

Johannove pjesme

a) na njemačkom

O deutsche Frau, nichts auf der Erde

O deutsche Frau, nichts auf der Erde
Ist dir an holden Zauber gleich,
Du wahrst das Feuer auf dem Herde
Und macht armen Herd noch reich.
Aus trüben Tagen schaffst du helle
Mit deiner Augen lieben Schein,
Du bannst den Kummer von der Schwelle
Und lässt, was fröhlich macht, herein,
Dir danken wir es stets aufs neue
Und freut des Lenzes bunte Pracht,
Durch dich wirkt, durch deine Treue
Was Lieb' ist einem Mann bedacht.
Und magst du noch so viel auch geben,
Das im Reichtum gibt unser Sterben
Was ohne dich ist unser Leben,
Dir zu Lieb' geb'n unsere Tränen.

* * * * *

Ništa na svijetu, njemačka ženo, slično ti nije.

Ti čuvaš ognjišta našega plamen.

A ono sjaji, kao čarobnjak da je

Stvorio od njeg dragi kamen.

Tmurne pretvaraš dane u svijetle, pune zlata

I sve brige tjeraš od naših vrata.

Oči su tvoje, drage, smiješe se, i sjaje

a to nam odnosi tugu i sreću daje.

A vječnost tvoja širi se svuda, djeluje na nas

Zato ti hvala zauvijek, za sutra i za danas.

Ti čuvaš naše, sve što nam je drago

Ko' proljeće što nas veseli, šareno, blago.

I još nam puno toga možeš dati

Što nam život taj gorki srećom zlati.

Ti si bogatstvo moje, nebo moje

Zbog tebe lijem često suze svoje.

Preveo: Augustin Lukačević.

105

VDG JAHRBUCH 2006

b) na hrvatskom

I.

Pjesmo roda moga

Do višnjega Boga

Čovika što stvori

Da mu jezik zbori.

Krili i se krili

Al se vatre boji

Hvala Bože na dar ovi

Očima uma jezik zbori.
Čudno sanjam jelen grada
Dobar čovek sidi na bank
Slušaj ženo tvog gospodara
Al' pravednost ožegava.
U tebi tudjine plin
Zalud znojem krin
Želeć na svetu
Dobrota topi kome na cvitu.

II.

Od mladosti radim, znojim
Tko se može nek se spasi
Nitko nezna dobra čina
Šoll zna komu biva.
Što bi mogla sloga bratska
To neprijatelji vragu baca
Sjede, zvone
A uz viku oni tone.
Okreću se svake osvetice
Da neprijateljem glave peče
U znak moje brige
Proklet nek ne diše.
Nek mi Bog pomaže
Ruku srcu nek služi
Sunce grije, zemlja plodi
Dragi Bog ne uskrati.
Danas vršim lipi kruh
Neprijatelj digne prut
Nedadomu dragi Bog
Pivanu nadstražar dug.

106

VDG JAHRBUCH 2006

Uzmem ovu rič meni
Uzdane srce tebi
Faličnošću tvoju izgovaraš
Tebe neprijatelje poznaj vas.
Koji u zemlju gleda
Te mu usanu oči
Ja mu želje odsicam
Tamo mu kosti zabadam.

III.

Zima se je približila
Najljući vaj sviuh doba
Nikom nije zimi dobro
Proti bogatom i siromahu
Bolesniku a i zdravom
A živiti od šta nemam.
Svaki svoje tuge priznaje
Neznaju šta da rade
A tko najde kakav poso
neprijatelj misleć oštro
U malenoj kolibici
Sinu sunce sirotinji.
Ah Bože milostivi
Ima ljudi koji dili
Siromahu komad kruha
Bog svemogući blagosiva
A njima će Bog svemožni
Sam u raj u pravo čini.

IV.

Milo dite moje
Kaži želje svoje
Vršit tebi sve oču
Na moju radost veću.
Oj ti drvo drago
Divna ti ptičice
Dajte mi dajte
Vergl sjajan opravite.
Piva ptica čifuj, čifuj
O dragi Schollu čuj
To nije diva prava
Schollu srce krvava.

107

VDG JAHRBUCH 2006

V.

Kad je cveće polje pokrilo
Tud gospodu vrag odneo
Nigdi neimali stanka
Vrag im telo trgao.
Što moram siromak gorko orati
Zemlju moju zađubriti
Bog zna hoću plod uživati
Zeleni se gora i planina
A ja nemam drva za cijepati.
Ovo drvo se sa maglami niše
Slavuj gore vrh odgrize
Tako oni zeleni kukuruz strižu
To je naše, oni si biljege vežu.

STAROST

Scholl zapisuje: "Bože, kada se sitim na prve godine vandbroke, kako svaku nuždu i glad i stra, bolest podneo, ipak mi nije tako teško bilo, kako mi je pod stare dane u svem nužda. Evo što i dobijem posla u zanatu svit išće baš zabadava i robe malenkosti šta treba i još očeu zabadava. Jako teške godine, svit propada, joj kud se čovik okrene, sve jauče. To smo doživili da jedan komšija ili roditelji, braća, nemogu jedan drugomu pomoći, nego u Štidionicu iti, ali je i tud kako ćeš, kada se Žire (žirante) nemore dobiti, ali svakako je za propast siromaka. Mlogi svit će nositi prosiački štap jeli. 1899. mlogi ću pamtiti. ... Ja Ivan Scholl danas u zlu životu moram se patiti, tko bi meni kazao, da ja ni štiha posla ne mogu dobiti, da si samo duvana mogu pakl kupiti, ali u živu zemlju ne mogu. Sv. Antune budi mi u pomoći, sada opet na mene zlo izlazi. Imam bolesnu ženu ne mogu joj pomoći, niti mogu kruha kupiti. Idem kod mesara, on me gleda i pita oču li što kupiti, ja kažem da novaca nemam, a on onda kaže da ni mesa nema. Skandal je, da ja moju žalost ispisati moram. Čitam iz knjiga kako je lagano svit živio, a kako je ovo vreme došlo. Da baš niti maknuti se ne može. Htio sam i u nadnicu, ali ni mlađi u nadnici posla ne mogu dobiti. ... Idem danas kroz ulicu te me jedan fakin sustavi, pak me zapita, jesam li iz Požege i tko bi mu dao posla ili službe. Scholl mu odgovori, da ide vidjeti u birtiju, gdje njih više ima i da ih zapita, a on Schollu odgovori, da bi i on sam trebao ići tražiti posla, kako se vidi po izgledu. Nastavi taj fakin grišiti, skidati sve Bogove i još ga dobro izgrdi, da šta on misli, da je Bog zna šta, što živi u Požegi. ... Molim dragog Boga da još nekoliko godina poživim, da vidim, kako će ova mladež i naraštaj doživiti, kod tog mloštva gospode. To već ne može dugo opstajati."

1903. godine.

"Evo opet danas svit se buni, očeu da Horvatska od Madjara razdili se. Buni se jako svit ili je istina kako Sveto pismo kaže da svaki 50 godina dođe do pobuna ili će doći 2000. godine. Ja sam sada doživio 50 godina u miru, samo neznamo kako ta vaga stoji - Horvatska ili Madjarska. Ja sam sada u starosti od 74 godine, bilo je

108

VDG JAHRBUCH 2006

lipog života, ali neznam što će sada doći. Sićam se od zla ..48. godine, bune, Bože sačuvaj nas i oslobodi od svake nepravilike."

1906. godine išao Scholl pješke u Orljavicu (Kuzmicu) do veleposjednika Kuševića, jer su mu rekli, da mu on može pomoći oko njegove mjenice u Štedionici na kuću. Kako nije bilo spaije (vlastelina) kod kuće, kažu da je u Zagrebu, vraća se Scholl sav tužan do groba i snužden kući te ga u prolazu u Požegi jedno dijete zapita: "gospodaru zašto plaćete, a što drugo nego Scholl odgovori, dijete ti meni možeš pomoći jer si lijepi Anđelak! Dite biži u kuću pak više majki, evo jedan did s bilom bradom, pak mi kaže da mu pomognem. Daj mi majko kruva da didi dadem. Izleti dite na put pak više za Schollom, evo ti anđel nosi kruva! A Scholl nije ni mislio na kruh, nego na svoju žalost. Nije kruh ni primio, nego se zahvaljuje djetetu."

Zaključak

Teško je na ograničenom prostoru prepričati sve ono što je Scholl opisao u svom životopisu ili autobiografiji. Pored toga o njemu su i drugi pisali, a tu je onda i sačuvana povijesna građa. U svakom slučaju on je prvi poznati pisac - kroničar - pučanin u Požegi. Do tada to su bili svećenici, učitelji i profesori. A od obrtnika on je svakako prvi. Time je ne samo pisao svoju autobiografiju nego i Spomenicu toga Društva, a pojedini opisi svakako su i prilog za povijest Požege toga doba. Bilo bi dobro da se taj dokument približi širem krugu korisnika jer u njemu ima za svakoga ponešto. Ono što sam naveo u uvodu ne treba ponavljati. Za sve točke ima obrazloženje. Na opću žalost ta zla sudba nije pogodila samo Scholla, nego i mnoge druge. No on je to zapisao.

Uz sve svoje bolesti: padavicu, žuticu, prijelome i dr. ostao je do kraja života vedar, duhovno bogat i sve pustio Božjoj volji. Jer, kako zapisuje, svi oni koji su mu nanijeli zla (odvjetnici, doktori, apotekari i dr.) još za njegova života su osjetili Božju kaznu.

Na kraju treba reći i nešto i o njegovom rječniku. On je upravo odraz bogatstva riječi i pojmova koje je rabio i tako sačuvao govor toga vremena.

109

VDG JAHRBUCH 2006

JOHANN NEPOMUK SCHOLL

(1829-1906)

Erster Präsident der Handwerker und Arbeitervereines in Požega

Es gab mehrere Gründe warum ich mich entschloss Johann Nepomuk Scholl zu bearbeiten. Schon der Name Johann Nepomuk sagt, dass er ihn von einem heiligen aus Mitteleuropa bekommen hat. Natürlich hat mich sein Erwähnen in der Literatur von verschiedenen Autoren (J. Kempf, J. Langhamer, S. Ljubanović, F. Potrebica u.a.), die Herausgaben seiner Nekrologen in der Zeitschrift der Požeška Gespanschaft, als auch der Einblick in seine eigenhändig geschriebene Biographie auf 638 Seiten, motiviert, sein Leben und seine Arbeit im Ganzen zu beschreiben, als auch die Umstände, die auf seine Arbeit und Wirkung Einfluss ausübten und besonders wollte ich diejenigen Augenblicke seines Lebens betonen, die noch unveröffentlicht blieben. Noch 1910 schrieb Kemp in seinem Buch (Požega, S.659): "Im Jahre 1873 hörte durch höhere Beschlüsse die Wirkung aller Zünfte auf. Neue Gesetzinstitutionen auf dem Gebiet des Handwerks und Handels zerstörten die uralten Begünstigungen der Zünfte, die heute nur noch in Archiven zu finden sind oder von älteren Menschen mündlich überliefert wird.

Zunftgenossenschaften wurden - um nicht ganz zu zerfallen - Genossenschaften, die kranken Genossen halfen und sie ehrenvoll bestatteten."

Es ist schwer auf beschränktem Raum all das nachzuerzählen was Scholl in seiner Biographie oder Autobiographie beschrieb. In jedem Fall ist er der erste bekannte Schriftsteller-Kroniker-Mann aus dem Volk in Požega. Bis dahin waren es Priester, Lehrer und Professoren. Von den Handwerkern ist er sicher der Erste. Damit schrieb er nicht nur seine Autobiographie, sondern auch die Denkschrift dieser Gesellschaft und einzelne Beschreibungen sind sicherlich auch eine Beilage der Geschichte von Požega dieser Zeit. Leider traf ein schwereres Schicksal nicht nur Scholl, sondern auch viele andere. Aber, das notierte er nicht.

Neben all seinen Krankheiten: Epilepsie, Gelbsucht, Brüche und anderen, blieb er bis zuletzt humorvoll, geistig reich und überließ alles dem Willen Gottes. Denn,

wie er notiert, all diejenigen, die ihm Übel antaten (Rechtsanwälte, Ärzte, Apotheker u.a.) wurden noch zu seiner Lebenszeit von Gott bestraft.

110

VDG JAHRBUCH 2006

Riječi:

- šikac = udarac šibom ili štapom
- žbroknuti =

Nje ma č ke

- Arrest (rešt) = zatvor, uze, haps, tamnica
- Ajnpren-supä = prežgana juha
- Barschent (parhet) = pamučna tkanina s dlačicama s jedne strane
- Besteck (beštek) = pribor za jelo "escajg"
- Bündel (pinkl) = zavežljaj, zamotaljaj, naramak
- Bürgermeister = gradonačelnik
- Einbren = zapržak, zaprška
- erben (erbat, erbovat) = baštiniti, naslijediti
- Fasching (fašnik) = poklade, karneval
- falsch (faličan) = lažan, kriv, prijetvoran, neiskren
- fechten (fektati) = prosijačiti
- Feder = opruga
- Festung = Tvrdava, utvrđenje, utvrda, kula
- Floss = splav, flosar = splavar
- Flügel = krilo
- Fräulein (fajla) = gospodica
- frei (faj) = slobodan
- Fremde = Tuđina
- fremnt = Putovanje mladoga, tek izučenog kalfe u druga mjesta, da bi stekao iskustva i prakse
- frisch = svjež, prohladan, brz
- Frühstück = doručak, zajutrak
- halba (holba) = stara mjera za tekućinu, pola pinte
- Händler (handler)trgovac, prodavač, pokućarac
- Haus-kuća +Tor-vrata (haustor) = velika vrata na kući, veža, glavni ulaz u kuću
- Herberge = prenočište, noćište, konačište, svratište
- Hundsfott (huncut) = hulja, nitkov: obješenjak, vragolan, pasja ćud, obijest
- Jäger (jeger) = lovac, pripadnik nekadašnje austro-ugarske vojske
- Kamerad = kolega
- Keiser = car, Kajzerica- vrsta peciva
- Kellner (kelner) = konobar, poslužitelj

111

VDG JAHRBUCH 2006

- Kost (košta) = hrana, prehrana
- Kragen (krag) = ovratnik
- Kreuzer (krajcar) = sitni mjeseni novac u nek. Austro-Ugarskoj, stoti dio forinte, novčić
- Krieg = rat
- Kunde (konta) = mušterija, stalan kupac u jednoj te istoj trgovini
- Leibchen (lajbec) = prsluk
- Lärm (larma) = buka, vika, galama
- Löhnung (lenung) = vojnička plaća
- Meister (majstor) = obrtnik koji samostalno radi, umjetnik, vještak, savršen stručnjak

- mustara (muštra) = vojnička vježba, egzercir, dril
- Nacht = noć
- Nachtmahl = večera
- Oberrichter = predsjednik suda, viši sudija
- Packel (pakl) = paketić, zamotljaj, zamotuljak
- Reise = putovanje
- Reisende (rajzender) = putnik, osobito mladi kalfa, koji je putovao da stekne radnog iskustva
- rishtem (rihtati) = ravnati, udešavati, poravnati, poravnavati, uspravjati, pripremati
- Ritter = vitez, osoba koja je pripadala vojno-plemićkom staležu
- Rittmeister (ritmajstor) = konjanički kapetan
- Röcklein (rekla) = kaputić, osobito ženski
- Sack und Pack (cakumpak) = sve skupa, potpuno, đuture
- schnüren (šnirām) = stezati, zapinjati
- schöpfen-crpsi+Löffel-žlica = velika žlica za grabljenj jela, zaimača
- Seitel = mjera za tekućinu, četvrt vrča ili pola holbe, čokanj, fićok.
- Semmel = zemička
- Scheibe (šajba) = okno, prozor, nišan
- Schieler (šiler) = vrsta vina od bijelog i crnog grožđa (mlado vino)
- Schild (šilt) = štitnik, štinnik na kapi
- Schinder (šinter) = živoder, strvoder
- Schnaps (šnaps) = rakija
- Schnell (šnel) = brz
- Schub (šub) = udarac, potisak

112

VDG JAHRBUCH 2006

- Schuft (šuft) = hulja, podlac, nitkov, ništarija, kukavica, pokvarenjak, lopov
- Schuppen (šupa) = suša, pojata
- Schluss = kraj, konac, svršetak, ali i struk, pas, sredina ljudskog tijela.
- Schuster (šuster) = postolar, obućar, cipelar
- sich stellen (štelovati) = namjestiti se, stati, zauzeti stav
- Simperl (simplica) = od slame ispletena zdjela, okrugla košarica za stavljanje kruha prije pečenja.
- Sparkasse (šparkasa) = štedionica, banka
- Spiegel (špiĝl) = ogledalo, zrcalo.
- Spital (špitalj) = bolnica
- Spule (špula) = mosur, cijevka na koju se namata konac
- Stich (štih) = bod, ubod, rez, poen u igri, neugodan okus
- Stockhaus (štokauz) = tamnica, zatvor, uze.
- Streifen (štrafa) = traka, pruga, crta
- Strumpf (štrimfla, štrumfa) = čarapa, bječva
- Stürm (šturm) = udar, navala, napad, juriš, odlučan napadaj na protivničko utvrđenje
- Tisch (tišler) = stolar
- Vater (fater) = otac
- Viertel = četvrt, četvrtina
- Vorhang (firangla) = zastor, zavjesa, stora
- Vorspann (foršpan) = upregnuti konji, potprega, pretprega, podvoz
- Walzer (valcer) = vrsta plesa u dvoje u tročetvrtinskom taktu
- Wandern = putovati

- vandbrovka = putovanje mladoga kalfe po svijetu od majstora do majstora u svrhu stjecanja radnog iskustva
- Werkstatt (verkštāt) = radionica
- Wichse (viks) = masta za cipele
- Winzer (vincilir) = nadstojnik vinograda
- Wirts-haus (bircauz, bircuz) = gostiona, krčma
- Zuckerbaker (cukerbeker) = slastičar, kolačar
- Zugehöhr (cugeher) = pribor za odijelo (podstava, dugmeta i dr.)

La tin ske

- appellatio (apelacija) = žalba, priziv
- assentari (asentacija) = novačenje, stavnja, regrutacija

113

VDG JAHRBUCH 2006

- cancelli (kancelarija) = ured, pisarnica
- castigare = karati, kazna
- committere (komesar) = povjerenik
- elegans = probirljiv, profinjenost u vladanju, finoća i biranost u odijevanju
- fiskale (fiškal) = odvjetnik, advokat (obično u lošem smislu)
- interesse (interes) = korist, kamate
- majore (major) = vojni čin - bojnik
- Sambucus ebulus = patuljasta bazga, habdovina
- servire (servirati) = prostrijeti stol, poslužiti jelom, podvoriti, iznijeti posudu na stol
- visum (viza) = viđeno, odobreno; dozvola za ulaz, izlaz ili boravak

Ma dar ske

- bant (banta) = dosada, dosađivanje
- birus (biroš) = govedar, volar na imanju
- bitang (bitanga) = skitnica, ništarija
- honved (hon-domovina+ved-branitelj) = vojnik u bivšem mađarskom domobranstvu
- Katona (katana) = vojnik, konjanik, husar
- kormany (kormanoš) = kormaniti, upravljati
- pandur = stražar, oružani čuvar
- varmegye (varmeđa) = pokrajina, upravna oblast, županija

Tur ske

- avlu (avlija) = dvorište
- bez = tanko platneno tkanje, prošarano svilenim nitima
- budžak = ugao, ćošak, kut, zakutak
- Čifuta (čifut) = Židov
- čorba = juha
- divan = vrsta sofe, kanapea bez naslonjača
- dukkljan (dućan) = prodavaonica, trgovina
- fend (fentom) = lukavost, himbenost, tobože
- kabil = sposoban, kadar
- kalfa = obrtnički pomoćnik
- kapi, kapu (kapija) = velika vrata, haustor, veža
- kebe (ćebe) = biljac, gunj, guber, pokrivač od proste vune

114

VDG JAHRBUCH 2006

- konak = dom, dvor, prenočište
- pendžer = prozor
- spahija = feudalni zemljoposjednik, vlastelin

- zejtin-maslina = ulje

Fran cu ske

- aleja = uređen put između drveća, drvored
- bal = ples, igranka, priredba s plesom
- bataillon (bataljon) = voj. jed. bojna
- chemisette (šemizet) = košuljica, prslučić; ormarić za rublje
- compteur (konter) = računarac
- frac (frak) = vrsta kaputa sa naprijed izrezanim polovinama i s dugim uskim skutov. straga
- lotterie (lutrija) = igra na sreću s pomoću izvlačenja numeriranih srećaka
- manoeuvre (manevr) = taktičke vježbe velikih jedinica vojske
- marche (marš) = ritmički ravnomjerni hod, stupanje, koračanje (marširanje)
- maraud (marod) = iznemogao, bolestan, sustao, nesposoban za marširanje
- pardon (pardon) = oprostjenje, poštediti; milost, pomilovanje
- passager (pasažir) = putnik, prolaznik
- patrouille (patrola) = izvidnica, straža; koja obilazi radi nadzora za održavanje reda
- quartier (kvartir) = stan
- raporte (raport) = usmena ili pismena obavijest, službeni izvještaj
- visite (vizita) = liječnički ili vojnički pregled

Ta li jan ske

- baratari (baratati) = vješto posloovati, spretno postupati
- boccale (bokal, bukara) = krčag, pehar, vrč
- caparra (kapara) = nov. iznos ili druga stvar koju jedna strana daje drugoj u znak skopljenog posla
- fachino (fakin) = uličnjak, neotesanac, grubijan, deran, mangup
- caporale (kaplar) = zvanje mlađeg komandnog kadra u nekim vojskama
- deserter (dezertir) = bijeg, odmetništvo, otpadništvo
- piazza (pijaca) = tržište, tržnica
- profoso (profoz, profuz) = tamničar, ključar u tamnici, nadzornik vojnog zatvora
- scudo (škuda) = talir (srebreni novac)

115

VDG JAHRBUCH 2006

- stiletto (stilet, štilet) = malen bodeš s trokutnom oštricom; kama
- strapazzo (štrapac) = zamorani rad, naprezanje, premaranje, izmoriti, izmučiti
- trafico (trafika) = prodavanje, trgovina, promet
- vergula (vergl) = mehanički instrument na koji se svira okretanjem ručke

Špan jol ske

- armada = oružana sila, vojska, armija

Grč ke

- Trapeza (trpeza) = zajednički stol za blagovanje

Izvori:

- Životopis Johanna Nepomuka Scholl (Ukoričeni rukopis 638 str.)
- Gradski muzej Požega
- Povijesni arhiv Požega
- Matice rođenih i umrlih župe Sv. Terezije Požega

Literatura:

- Julije Kempf: Spomenica o 30-god. postojanju DVD Požega, Požega 1905.
- Julije Kempf: Požega, Požega 1910.
- Josip Langhamer: Požeški cehovi, Vjesnik Muzeja Požeške kotline, Požega 1962.
- Josip Langhamer: Prvo radničko društvo osnovano 1873.,

"Požeški list" 28. 4. 1960.

- Srećko Ljubljanić: Radnički pokret u Požeškoj kotlini, Požega 1978.
- Filip Potrebica: Povijest obrta u Požegi i Požeškoj kotlini, Požega 1985.
- Filip Potrebica: Obrt u gradu Požegi i Požeškoj kotlini, Požega 2002.
- Požeški leksikon, Požega 1975.
- Rudolf Heli: Zapisi iz požeškog kraja, Požega 1994.
- Monografija Požega 1227.- 1977. Požega 1977.
- Ivica Vidmar: Požeški mozaik, Požega 1999.
- VDG JAHRBUCH 2001.- 2005.
- Glasnik županije požeške, Požega 1900.-1908.
- Tomislav Wittenberg: Groblja Požeške Doline, Požega 1996.
- Zlata Kolarić Kišur: Uvod za Kreševski dnevnicu D. Lermana, Znanje Zagreb 1992.

116

VDG JAHRBUCH 2006

Ludwig BAUER